

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

СВЯТЫЙ ПРАВОСЛАВНЫЙ
АПОСТОЛЪ СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ
ПЛАТОНЪ

L
32
100.90

ПРАВОСЛАВНЫЙ
АПОСТОЛЪ

СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ
ПЛАТОНЪ

П

ВЪСНОВЪ
СВЯТЫХ АПОСТОЛЪ

32.100.90

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

1

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM LATINORUM
RECENTIORIS AETATIS

EDIDIT

JOSEPHUS FREY.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCKXCII.

PAULI MANUTII

EPISTULAE SELECTAE

EDIDIT

MARTINUS FICKELSCHERER.

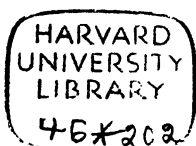
LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCXCII.

L 32.100.90

✓

LIPSIAN: TYPIS B. G. TEUBNERI.

Printed in Germany

PRAEFATIO.

Ad edendas Pauli Manutii, bibliopolae Veneti clarissimi, epistulas adgredienti mihi non uidebatur dubium, quin uel maxima earum pars non tantum haberet oblectationis, ut dignae essent, quae his temporibus euoluerentur. Quae licet ad eloquentiam Ciceronianam proxime accedant, tamen, quae illius aetatis erat consuetudo, tantum uerborum copiam uel salutandi uel laudandi gratia in eos, ad quos epistulae dabantur, pleno quasi cornu effundunt, ut in summa uerborum ubertate ex exilitate rerum taedium nonnunquam obrepat legentibus. Eius rei culpa accidisse puto, ut etiam eae epistulae neglectae iacerent, quae etiam nunc eis, qui uel illorum temporum historiae uel latinitatis studiis nauant operam, non uereor ne sint iniucundae. Dico eas, quibus ipsius Manutii uita, natura humanissima moresque candidissimi, sincera ac non fucata in Deum pietas, infatigatum litterarum studium, labores et pro conseruanda retinendaque patris officina et pro tuenda Pontificum Romanorum auctoritate suscepti, illius cum aequalibus plurimis uel nobilissimo loco ortis uel litterarum laude maxime insignibus usus ac familiaritas cognoscantur et paene sub oculos subiciantur. Quas si ex obliuionis tenebris

reuocatas breuique uolumine comprehensas offeram, operae pretium me facturum non despero.

Hac in re ita mihi intellexi esse uersandum, ut ea editione, quae ipsius Manutii iudicio quam maxime recta et perpolita existimatur, pro archetypo uterer. Etenim cum ille in limanda oratione nunquam sibi satisfecerit, epistulas, quotiescunque prelo erat subiecturus, non solum recensebat, sed etiam aliquot locis corriperebat. Quod idem quia ante eam editionem, quam paullo prius, quam uita decederet, excudendam curauit, se facturum et per litteras Aldo filio promiserat et perfecit, eius libri dignitatem summam esse iudicauerim.¹⁾ Sed quid quibus locis censuerit immutandum, eorum exemplo, qui ueterum Graecorum Romanorumque libros sibi proponunt edendos, singillatim quam religiosissime afferre uix opus esse opinor, praesertim cum fere nunquam tanta sit correctionis uis et grauitas, ut diuersa admodum sententia euadat.

Hoc solum deberi legentibus mihi persuasi, ut et partes quasdam epistularum et nomina quaedam in primis editionibus posita, postea suppressa, restituerem. Quibus enim uel propter mutatos mores uel propter denegatam Pontifici Romano oboedientiam amicitiam renuntiauerat, eorum nomina, ne quando sibi essent pudori, si posthac in epistulis suis scripta legerentur, omittere constituit asteriscis in eorum locum substitutis.

In duodecimi libri epistulis post mortem patris ab Aldo filio adiectis auctoritatem secutus sum editionis earum principis, quae anno 1580 Venetiis in lucem prodiiit.

Praeter has, quas commemorauimus, epistulas, tres recepi, quae apud Krausium in appendice inueniuntur

1) Hanc quidem editionem Io. Theophilus Krausius, quamquam plurimum studii in P. Manutii epistulas eum impendisse ex ipsius editione (Lipsiae 1720), omnium optima ac locupletissima, cognoscitur, ipse non inspexit.

[II, LXIV, LXXIII]. Quattuor alias Antonii Augustini Renuardi Parisini annalibus Aldinis [IV, V] et epistulis Manutianis anno 1834 editis [VI, IX] acceptas refero.

Ipsius autem Manutii uerba ita sequenda existi-
maui, ut scribendi rationem eius, ubi a nostra ali-
quantum discrepat, tamen quam diligentissime reti-
nerem. Non dico de eis uerbis, quorum uera ac
genuina forma ne nunc quidem in omnibus libris
scripta legitur: hoc peculiare est illius, ut coniungere
soleat uoculas quasdam, quae a nobis separantur, ueluti
'idest' 'quam' cum superlatiuo, alias dirimat ab ante-
cedenti, uerbi causa 'ue' et 'ne' interrogatiuum. Sin-
gula autem enuntiata quod modo a maiuscula ordiun-
tur littera, modo a minuscula, hoc ideo uidetur fecisse
Manutius, ut aut in eadem re se pergere aut ad aliam
significaret se uenire. Maiuscula enim tum fere utitur,
cum nos puncto posito eandem lineam, etiamsi satis
spatii suppetit, non ad finem perscribimus, sed inci-
pimus ab insequenti. Denique illud uix uereor ne in
reprehensiones incurrat, quod interpungendi rationem
Manutianam reieci, quippe qua propter signorum ab-
undantiam legentium commodis ita non seruiatur, ut
interdum officiat nosque eandem periodum denuo
remeare cogamur.

Ac ne hoc quidem improbaueris, quod pristinum
usitatumque epistularum ordinem non seruaui, sed ita
eas in temporum ordinem offero redactas, ut suam ipse
Manutius uitam deinceps enarrare uideatur. Qua in
re ea occurrebat difficultas, quod ille non solum idem
facere neglexit, id quod e numeris eius a me in
titulis apposis appareret, sed etiam saepe ne annum
quidem aut diem, quo quidque conscripsisset, adnota-
uerat. Accuratius igitur inquirendum erat, quo tem-
pore unamquamque epistolam compositam iudicaremus.
Qua uia etsi Krausius iam me praecessit, qui fere
omnium epistularum tempora definierit, tamen quibus
quoque loco adductus causis annum apposuerit, nisi

in commentario ad tres priores libros adiecto scriptum non reliquit. Quamquam non reticuerim in quibusdam epistulis etiam nunc locum relinqui dubitationi, de aliarum tempore inuestigando spem omnino esse abiiciendam. Ubi autem annus certis indiciis reperiri potuit atque coniecturis, uncis inclusum eum adscripsi.

M. F.

Addenda et corrigenda:

- Pag. 2, adn. 2: lege: adiecta
„ 7, 14: Manutio scribendum erat: *frontem*
„ 8, 8: scribi malim: tuae.
„ 91, 8 lege: incommoda
„ 132, adn. 3: adice: (3).
-

I.

Vido Lolgio Placentiam (II, 28).

Paulus Manutius, cum nimius esset in litterarum studiis, adulescens septendecim annorum in grauem morbum inciderat, quo per biennium conflictatus est (uide ep. XIII). cuius reli- 5
quias ut prorsus depelleret, ad aquas Lucenses profectus est.

Paullo ante dederam ad te litteras, quas con-
iectura dierum putabam tibi iam esse redditas: hae
nunc alterae consequentur. scripsi te absente me
cessare in litteris et omnino tuam operam tuamque 10
illam in meis rebus officiosissimam sedulitatem uehe-
menter requirere; sed meum consilium esse, te istinc
ne prius commoueres, quam ego alicubi consedissem.
id ego uolebam scilicet inuitus, qui te socium et ad-
ministrum meorum studiorum summe desidero. sed 15
uolebam tamen tui commodi caussa: primum, quod
hanc equitandi iactationem, quae me quidem delectat,
tibi, otii cupido, suspicabar non placere; deinde, quod,
si accidisset, ut istas regiones peteremus, quod post
balnea facturi videbamur, intelligebam fore, ut adire 20
commodius ad me posses interuallo minore. nunc audi,
cur sententiam mutauerim. Cardinali nostro, cui ni-
mium saepe calculus molestus est, multis iam reme-
diis frustra tentatis accedere nunc ad aquas Lucenses
ualetudinis caussa deliberatum est, nosque, ut scis, 25
idem cogitamus. iis aquis qui uti uolunt, id maxime
spectant, ut sicco tempore utantur. haec est quasi

27 'haec est quasi methodus quaedam'. ante 1573 in
editionibus legebatur: hic est quasi methodus quidam.

methodus quaedam, quam seruantibus salubres dicuntur esse: permistae cum imbribus putrescunt, graui periculo bibentium. nos porro, o Lolge, qui didicimus a philosophis bonam ualetudinem expetere sapientis
 5 esse, ualde in hac quidem parte sapimus et, ut optime ualeamus, accurate, quaecunque uires tuentur aut augent, persequimur, quae posse uidentur infirmare ac minuere, declinamus. itaque ad balneorum medicinam non prius accedemus, quam id et tuto et salu-
 10 tariter fieri posse intelligamus. nunc quidem alienum tempus est. uides, quae pluuiiae, quam paene hiemales dies. haec dum ita se habent, nos opportunitatem spectantes in his oppidis et uillulis iucunde satis oberrabimus. quod quoniam quam diuturnum sit futu-
 15 rum diuinare difficile est et ego, dum te careo, multis commoditatibus una careo, tuque, ut ternis iam litteris significare uideris, non abes a me sine molestia: mea caussa rogo, tua hortor, ut, quamquam nondum consedimus, mature tamen, nisi quid grauius impedit,
 20 reuertas. et ut scias, quo me loco conuenire possis, Pisis ad idus Iunias et ultra, ut opinor, aliquanto, sed ad idus Iunias certe commorabimur. Vale, Pisis [MDXXXI].

 II.

Aniano Burgonio.

Si mihi per negotia licuisset, respondiissem litteris tuis et citius et uberius. nunc etsi non minus premebar iisdem occupationibus, tamen cum et ueterem nostram consuetudinem essem diligentius mecum re-
 30 cordatus et uiderem alienum ab institutis meis, si ego

20 'reuertas' sic etiamtum in editione anni 1573 legitur.
 — 25 Ex epistularum appendice editioni Krausianae adiecto (1).

diuturniori silentio tecum uterer, praesertim a te ad scribendum humanissime inuitatus, putavi mihi faciendum, has ut ad te litteras quoquo modo conficerem. In quibus illud erit primum, quod erat prope extremum in tuis, hoc est de studiorum meorum ratione. 5 quae quidem eiusmodi est, ut eam facilius ipse tu tecum cogitare possis, quam ego perscribere. nam cum huiusce provinciae, ad quam ego summis uiris hortantibus me contuli, naturam et rationem facile uideas idemque optime intelligas, quam magnam hoc 10 tempore propter memoriam clarissimi patris expectationem sustineam: omnino potes tibi persuadere hanc ipsam curam unam esse, in qua totos dies et noctes inuigilem. Atque ego tamen, ne semper idem agam, aliquid quotidie subseciuis horis uel scribo uel lego. 15 nudius tertius Euripidis Medeam in manus sumpseram: ecce tibi statim Cicero et Ouidius interpellatores, honesti illi quidem, sed interpellatores tamen et a quibus imprimendis aegre mihi quidquam vacui temporis concedatur. Ouidii, cum haec scriberem, Tristium libros 20 excudebamus; Ciceronis autem epistolarum, quas familiares appellant, quinque libri iam erant confecti. quae ubi primum erunt absolutae, dabo me recognoscendis iis, quae sunt ad Atticum inscriptae. locos emendatos habeo supra bis mille et exemplaria uetustissima 25 quattuor expecto. interim in Catullum quaero, in quem item habeo non parum multa. de Themistio uero quod scire uis, spero fore, ut eum (nisi Deus aliquis obstiterit) exeunte mense praelo demus. habes iam, plus etiam fortasse, quam postularas, non modo prae- 30 sentis meae uitae rationem, sed etiam futurae diuinationem. Tibi felicitatem istam, mi Aniane, gratulor, qui assidue cum philosophis et oratoribus in summo otio uiuas. quam consuetudinem ne desineres, hortarer ego te pro nostra coniunctione proque ea uoluntate, 35 quam ego iam pridem erga te contuli, nisi et te uiderem tua sponte satis incitatum et me cognoscerem

ad id faciendum minus accommodatum. quare hanc partem omitto. Quod reliquum est, de me uelim tibi omnia constanter pollicearis, quae ab amicissimo homine expectari et solent et debent. ego omnem meam
 5 operam, curam et diligentiam ad te defero. Tu nullum officium neque gratius neque iucundius praestare mihi potes, quam si et creberrimas et eas longissimas ad me litteras miseris. id quod eo libentius, ut puto, facere debes, quod haec ipsa scribendi uicissitudo non
 10 mediocre fructum utrique nostrum est allatura: mihi, quod ex tuarum litterarum lectione semper aliquid memoria dignum excerpam; tibi, quod assidua scriptione consequeris, ut, si qua interdum festinantius legeris, ea reuocata animo diutissime permaneant atque
 15 perdurent. Vale, Venetiis VIII id. Sept. [MDXXXIII].

III.

Paulo Magnulo Patauium (IV, 52).

Putasti fore, ut ego te abeuntem litteris prosequerer? non tu id quidem umquam. conuenerat
 20 enim, ut argumentum a te exspectarem. argumentum igitur potest exspectare meus in te amor? quo nihil uberius nec est nec umquam fuit. itaque statim, ubi tu profectus es, cum me repentina quaedam uoluntas excitasset, arripui calamum neque sum ueritus, ut me
 25 scribentem sententia deficeret. hui, quam multa iam nunc mihi ueniunt in mentem. sunt, quae possim scribere, leuitates amatoriae. quorum? inquis. mecum habebo: neque tibi neque cuiquam edam. uolo enim parcere amicitiae, qua mihi sunt coniuncti, qui tam
 30 suauiter, ut ipsi putant, uiuunt, ut ego sentio delirant. sunt item *συναγχαί* quaedam et militaria munera populo data, taurorum uenationes, saltatorum

lusus, personatorum ineptiae. quid quaeris? sexcenta,
 quae mihi et beneuolentia nostra suppeditat et fami-
 liaritas permittit, ut scribam. quia tamen leuiores sunt,
 omitto, ne grauem philosophum offendam. porro de
 meis rebus quid exspectes, nihil est. mutationem 5
 nullam fecerunt a discessu tuo. de te quae scire
 uelim, haec sunt, quo modo redeuntem amici illi tui,
 libri scilicet, acceperint, num eo ipso die ad eorum
 consuetudinem te dederis, an potius, dum hae baccha-
 tiones deferuescant, in hortis cum Epicuro, quam in 10
 gymnasio cum Aristotele uelis uiuere. et, cum haec
 scripseris, adde uerbum, si me amas, de pugiunculo
 illo tuo, quo ego te impeditum et alligatum ense cum
 uidi discedere, non tenui risum. ac uolui pungere te
 dicto, sed ueritus sum, ne tu rustice me gladio. 15
 epistolam habes iocationis plenam, qua te esse de-
 lectatum cognouero, si miseris ipse plenior. Vale
 [MDXXXIII?].

IV.

Paulus Manutius Hieronymo Seripando 20
 salutem.

Accepi litteras omnes tuas, quae mihi gratissimae
 fuerunt. intellexi enim, quam facile consecutus essem,
 ut eum animum, quem ego per litteras detulissem,
 perlibenter amplectereris; qua quidem re nihil mihi 25
 potuit optatius accidere: non quod ego aliter umquam
 de te sensissem aut quod de tua in studiosos omnes
 uoluntate dubitassem, sed quod ego ingenii tui can-
 dorem satis quidem illum ex aliorum sermone per-

20 Ex Renuardi Annalibus Aldinis pag. 520. — 25 'am-
 plecteris' sic scribendum erat pro 'amplecteris'; Manutius
 enim raptim, ut ipse confitetur, scripserat.

spectum illustrius tamen etiam ex tuis litteris agnoui. non enim eo solum contentus fuisti, quod quidem erat per se magnum, ut me in amicitiam tuam reciperes, sed aliud etiam ingenuum mentis et animi liberalis
 5 indicium attulisti, quod mihi, quaecunque sunt apud te a summis olim ingeniis elaborata, ea te uelle ostendisse impertirem. Quamobrem, etsi cum ego amicitiam tuam expeterem, non ad haec aspexi, quae tu nunc amantissimis uerbis ad me defers, imo uero
 10 iam etiam praestas: tamen ut agam tecum tam ingenue, quemadmodum et studia nostra requirunt et natura mea postulat, uehementius quam antea de hoc in me studio te amem necesse est. quamquam enim satis per se magnam uim ad conciliandos homines
 15 ipsa uirtus habet, tamen, cum accedunt ista ipsa humanitatis ornamenta, quae in te tanta esse perspicio, fit etiam aliquanto illa celebrior et illustrior. itaque de emendationibus in Epistolas, quae mihi ab Honorato nostro redditae sunt, agerem tibi eas gratias,
 20 quas debere me intelligo, nisi et amicitia nostra genus hoc orationis respuere quodam modo uideretur et te hoc a nobis exspectare non duceretur. Familiares quidem excussae iam exierunt, sed ego animum istum tuum nihilominus amplector et exosculor. interim
 25 illae ad suum usque tempus ita permanebunt, ut ad priuata studia usui mihi et Honorato nostro aliquando sint. cuperem etiam in Catullum aliquid, in Terentium, Plautum et Officia Ciceronis. in Terentium et Plautum etiam aliunde exspecto. in Officia et Catulli
 30 poemata sunt quidem apud nos castigationes non parum multae; sed uides ardorem in hoc genere meum. omnino totus in hoc sum, ut eam expectationem, quae mihi propter paternam gloriam ueluti grauis aduersaria constituta est, si fieri possit, aliqua nostra
 35 cum laude sustineam. cur autem tam multa simul

13 'amem' pro tradito 'amer'.

a te petam, ne me putes id facere temeritate quadam mea, quam breuissime potero, summam tibi totius meae deliberationis exponam. Aldo patre defuncto, cum ego uix primam lucis usuram hausissem, omnis rei typographicae cura ad eos quasi per manus uenit, 5 qui sanguine coniuncti, uoluntate dissimiles, cum augere domesticam hanc laudem et deberent et possent, in medio, quod aiunt, nostrae gloriae famaeque cursu defecerunt. ex illo tempore omnia, ut inquit ille, 'in peius ruere ac retro sublapsa referri'. non 10 enim quidem <licet> in hac parte libere loqui, quae ad alios tota pertinet, et tamen haec ipsa cogitanti mihi ita stomachus interdum mouetur, ut paene fronti feriam. itaque feci dolore inflammatus, quod nullae rationes aliis persuadere satis potuissent, meque in 15 has occupationes, in quibus adhuc uersor, penitus repugnante natura conieci. nunc in eam curam incumbo, ut, cum ab hoc instituto breui discedere certum sit, prius aliquid in apertum referam, quod superiorum temporum offensam emendare commode possit. quae 20 caussa fuit, ut in Ciceronem et in reliquos a te petam, eoque id audacius egi, quod in hoc agitur non modo mei unius honor et emolumentum, sed etiam Italiae nostrae laus et gloria, quae si a barbaris hominibus in hoc genere superatur, quid potest esse turpius aut 25 ueteri nostra existimatione indignius? ego uero huc omnes neruos intendo omnique non solum studio uerum etiam contentione enitor, ut, quidquid ab illis ereptum uidetur, patriae nostrae, quae semper quasi mercatus quidam bonarum artium est habita, resti- 30 tuerem. quod si, ut spero, assequar, tum uero libenter istam artem desinam dictaque typographico muneri salute multa <in> otium me, ut possim aliquando arbitrato meo, id est cum uirtute, uiuere,

10 in peius ruere etc. Verg. Georg. I, 200. — 11 <licet> inserendum erat. — 33 <in> addendum erat.

totum abdam. a te non petam pluribus uerbis, ut
 huic desiderio meo uelis obsequi, ne, si id faciam,
 uidear constantiae meae diffidere, qui mihi illa multo
 ante iam ultro obtulisti. agebas mihi gratias in prio-
 5 ribus illis de Arcadia Sannazarii, in quo mihi uisus es
 inducere in amicitiam nostram genus orationis minime
 necessarium. itaque posthac ista omittamus. nudius
 tertius ipsius auctoris Elegias et Epigrammata acce-
 pimur, de quibus, ut Fascitellus noster iusserit, ita
 10 faciam impeditus plurimis negotiis iisdemque maximis
 scripsi negligentius, quam par erat, itaque hanc epi-
 stolam conscindes.

Vale, MDXXXIII. VIII. idus Mart. Venetiis.
 Manutius tuus raptim, ut uides.

Paulus Manutius Hieronymo Seripando S. D.

Etsi maxime uereor, ne tu uel negligentem, uel
 etiam tui parum memorem, qui rarius ad te scribam,
 existimes, mihi tamen interdum in hac ipsa dubita-
 20 tione non sine aliquo dolore uersanti duae caussae
 consolationem haud sane leuem afferre solent et quod
 in hoc ipso cessationis crimine, ut uideo, ne tu qui-
 dem omni culpa uacas, qui nondum eis litteris, quas
 superioribus mensibus ad te dedimus, responderis et
 25 quod, quibus ipse occupationibus non dicam ab scri-
 bendi officio, sed ab ipsis etiam libris auellar, Fasci-
 tellus noster optimus testis esse potest. quod utinam
 non ita esset, ut scribimus! profecto meum studium
 in hoc genere minime desiderares. sed accidit nescio
 30 quo meo fato, ut quo maxime tempore suauissimos

earum artium fructus, quibus me ab ineunte pueritia dederam, colligere me sperabam, nunc quidem non illa solum iucunditate concessa iam animo priuarer, sed acerbissimos etiam dolores miserasque perciperem. nosti autem ipse tu, an ulla Musis et Phoebo cum huiusmodi curis commercia sint. me quidem in his molestiis degentem excludunt prorsus a consuetudine sua. quo factum est, ut non modo quidquam umquam litterarum ad te conficere, sed ne Bitotti quidem principis lectissimae feminae et Scipioni Ca-
pycio, cuius eruditionem plurimi facio, respondere potuerim, quamquam serius aliquanto cognoscere quod uelint quam cito, quod non ita gratum sit, omnino illis optatius esse debet. cupio enim, ubi primum his fluctibus emersus eum portum attigero, quem ipsa mente quasi de specula quadam longe intueor, doctis omnibus et probis tibi in primis satisfacere, cuius quidem quod in amicitiam peruenerim, puto me quidem egregium atque praeclarum esse consecutum. itaque non modo faciam, quod iubes de edendis Sannazarii monumentis, sed in reliquis etiam, quae te uelle quaeque uel ad laudem uel ad existimationem tuam pertinere existimabo, dabo operam, ut me tui tuarumque rerum studiosissimum intellegas. Sannazarii autem nostri editio si longius, quam erat animi tui desiderium, dilata est, noli, obsecro, propterea me accusare neque credere magis id mea culpa fieri, quam quorundam hominum improbitate atque inuidia, qui me, cum iuuare et possent et deberent, odisse ac insectari maluerunt. quod tamen incommodum partim ope Dei Opt. Max. partim nostra diligentia breui sublatum iri speramus. itaque renouatis denuo characteribus, quo magis clarissimi Comitis desiderio respondeant, ita impressionem libri maturabimus, ut nihil, quod sit in studio positum, praetermissuri simus. tu, si nos diliges, ut hactenus fecisti, uidebis diligenter, an in ea librorum suppellectili, qua

Sannazarius, cum uiueret, usus est, extet Gratii Poema quoddam manu scriptum satis breue, numeris heroicis, de Venandi ratione, de qua re tuis postea litteris certior me facies. Vale, Venetiis, VI. idus Mart.
 5 MDXXXV.

VI.

P. Manutius B. Accolto, Cardinali Rau.
 Honoratissimo S. D.

Vel in summis occupationibus libenter facio, ut
 10 ad te scribam; nunc eo libentius, quod et mearum
 litterarum satis longum fuit interuallum et otii nunc
 tantum est, quantum optare numquam ausus essem.
 itaque etsi, quod scriberem, magnopere non erat,
 tamen in tanta uacui temporis facultate non putau
 15 mihi esse committendum, ut tu me quasi negligentem
 aut, quod grauius esset, tuorum erga me oblatorum
 immemorem accusare posses. accipe igitur aliquid de
 studiis nostris, quoniam, quid tibi meis litteris signi-
 ficem, aliud fere non habeo. matutinas horas in Ari-
 20 stotelem ponimus: unius τὰ Ἠθικά sumus aggressi
 admonitu atque hortatu Octauii (Ferrarii) nostri, qui
 me litteris prudentissime et officiosissime scriptis
 quasi dormientem excitauit. quod quoniam ille cum
 sua sponte tum, ut conicio, de tua sententia fecit,
 25 uigilando operam dabo, ut utrique uestrum, quorum
 iudicia plurimi aestimo, satisfaciam. pransi, cum ali-
 quid de historia strictim attigimus, eximus animi
 caussa et, quod ad uesperam temporis super est, uale-

7 Ex epistulis Manutianis a Renuardo anno 1834 editis pag. 330 et sequ. — 21 ('Ferrarii') Renuardi errore insertum mihi uidetur. ei enim erat praenomen Octavianus (uid. pag. 11). Intellegendum esse puto Octauium Pantagattum, cuius familiaritate et Accoltus et Manutius utebantur.

tudini damus. abditi deinde in cubiculum, quae reli-
 quae sunt ante coenam horae, eas Ciceronis lectione
 consumimus. hac ego meorum studiorum ratione ita
 delector, ut eam uel omnibus omnium Regum fortu-
 nis anteponom et simul interdum solitudinem aliquam
 spectem, ubi hoc otio sine ulla interpellatione diu-
 tissime fruamur. quod profecto efficiam, si me hoc
 emendandi ueterum libros onere, quo nunc quidem
 ualde premor, Deus aliquis leuarit. interim, quoniam
 hanc Spartam, quae obtigit, deserere sine ignauiae
 suspicione non possumus, tueamur eam atque etiam,
 si fieri potest, ornemus. quo nunc in genere aliquan-
 tum laboramus, propterea quod ii, qui nascenti meae
 laudi fauere debebant, hactenus obscure inuiderunt,
 nunc aperte etiam aduersantur. sed non dubito, quin
 omnem maleuolentiam uirtutis ope aliquando supere-
 mus. quare haec, etsi sunt molesta in primis atque
 acerba, tamen non efficient, ut mihi hoc otium minus
 iucundum, minus re dulce sit. facio enim constanter,
 quod doctissimi uiri praecipunt, ut in litteris et in
 iis studiis omnia ponam, quae nos secundis rebus de-
 lectare, aduersis etiam iuuare possunt. in qua sen-
 tentia multo confirmor magis, cum recordor, id quod
 facio saepissime, quantae tibi curae meae rationes
 fuerint, qua me praesentem humanitate tractaris, qui-
 bus absentem officiis ornatum esse uolueris, quae non
 uideor mihi ullo pacto posse sustinere, nisi me totum
 iis artibus dedam, quae sunt non modo ad referen-
 dam, sed etiam ad illustrandam gratiam aptissimae.
 quod quia me facere intelligis et quia, ut Octavianus
 scribit, non existimas mihi esse patiendum, quantum
 proficiam, confido te de tuo in me studio nihil de-
 tracturum; idque ut facias etsi non arbitror esse ne-
 cessarium, tamen magnopere te rogo. Vale, III. Kal.
 Oct. Venetiis [MDXXXVI?].

35

Cum hanc epistolam iam complicarem, redditae sunt ab Octauio litterae, quarum prima pagella ualde me perturbauit. significabat enim te grauiter laborare, sed tamen aliquantum sum recreatus, posteaquam
 5 in iisdem litteris ea, quae uolebam, legi de corpore tuo non nihil alleuato. spero autem et confido breui fore, ut tua prudentia et temperantia reliquiis morbi depulsis pristinam ualetudinem consequaris. de qua si fiam certior, magna sane molestia liberabor. Iterum
 10 uale.

 VII.

Marcello Ceruino Cardinali Romam (I, 7).

Postea quam Roma discessi, etsi tum mea uetus in te obseruantia, tum tua in me perpetua beneuolentia postulare uidebatur, ut ad te quam saepissime
 15 scriberem, tamen id non feci, propterea quod omne otium atque omnem etiam mentis tranquillitatem molestae in primis ademerunt occupationes. quarum me, cum primum huc reuerti, tantus aestus absorbuit, ut
 20 longo interuallo uix emersem. nam primum domesticas res ita male affectas offendi, ut eas seruare multi temporis, non exigui laboris, etiam alicuius artis esset. deinde, cum illa, quam scis in meis epistolis nutu tantum appellari, inimica natio uirtutis ac diligentiae,
 25 quae etiam patri meo, uiro optimo (et adde, si quid uis) negotium exhibuit, ad me uexandum atque opprimendum conspirasset, durius habui negotium, ut meas fortunas in tuto collocarem. sed me, qui antea praesto mihi semper affuit laboranti, idem in hoc potissimum
 30 discrimine egentem opis et consilii, nec mediocriter de

toto rerum mearum statu sollicitum respexit ac libera-
uit Deus. itaque omni plane molestia perfunctus esse
mihi uideor. quid quaeris? aliqua etiam officii specie
ab iisdem observamur ac se satis apte simulationis,
ut opinor, artificio tuentur. accipere tamen quod da- 5
tur, quocumque animo detur, inscitiae non est. nec
hodierni mores et ratio temporum secus postulat.
Cetera sunt in meis rebus non plane cuiusmodi nos
putabamus, sed cuiusmodi tamen multi non spera-
runt. quibus haec, quae nunc agimus, amplissima 10
uidentur esse, cum nos prae iis, quae, nisi quis casus
nostris consiliis occurrerit, agere aliquando cogitamus,
tenuissima iudicemus. quam quidem ad rem quod tu
omnia, quae in te sunt, liberalissime polliceris, quod-
que Alexandrum etiam Farnesium, praestantem omni 15
uirtute Cardinalem, in eandem rationem propensum
esse affirmas: equidem de te sic existimo, et multas
esse res, in quibus iuuari a te pro tua summa tum
dignitate, tum etiam fortuna possim, et in iis rebus
nunquam omnino mihi tuam esse humanitatem defu- 20
turam. Farnesium autem, diuinum adolescentem, natum
ad liberalitatem et ad gloriam, non miror eo esse erga
uirtutem animo, quo quia semper fuit auus eius, iccirco
ad eum gradum, qui est in terris summus et augustis-
simus, diis hominibusque uolentibus adscendit. ac sane 25
ille cum domestico exemplo, tum multo etiam magis
egregia ipsius natura ad immortalitatis laudem excita-
tus saepe alias, quanti bonas artes faceret, ostendit, sed
proxime uel in primis, cum Hieronymum Ferrarium,
iuuenem rarissimae uirtutis, sanequam pro eius meritis 30
ornauit atque auxit. in quo, cum apud unum posuisse
beneficium uideatur, a multis tamen gratiam iniuit.
nam cum uos, tales uiri, patrocinium litterarum susci-
pitis, quicumque bonis artibus delectantur, animo re-
creati ueniunt in spem aliquando fore, ut post diu- 35
turnos labores et molestiarum quasi tempestates in
quietis et otii portum uobis adspirantibus deferantur.

quos si in cursu studiorum instituto uestrae benignitatis aura deficiat, haerebunt neque iam poterunt, quo intendebant, sine ope auxilioque uestro peruenire. uerum huiusmodi dubitationem uestra iam consuetudo
5 sustulit. magna enim optimaue uoluntatis documenta saepissime dedistis, maiora etiam dare cogitatis, cum quidem, ut Antonius Bladus ad me detulit, pulcherri-
mam rem et uobis dignissimam aggressi omnes libros Graece scriptos, qui nunc in Bibliotheca Palatina con-
10 diti asservantur, praelo subicere cogitetis, ut multiplicatis exemplaribus per orbem terrarum in usum omnium gentium omniumque saeculorum diuulgentur. cui se muneri Bladus a te esse praepositum aiebat, itaque uenisse ad nos, ut et eos typos, quibus atramento illi-
15 tis charta imprimatur, conflandos curaret et si, quae praeterea sunt ad opus necessaria, maturaret. sane sum laetatus plurimum hominemque sua sponte diligentissimum tamen cohortari non desino, ut in ea re, quae ad commodum studiosorum, maxime uero ad
20 tuam, ut ego sentio, gloriam spectat, operae ne parcat, eique dixi, ut ad omnia me et fratribus uteretur. neque minus prolixè, quae uerbis petierit, re praestabo. nam et hominem diligo et uero tua uoluntas maximi est apud me ponderis. In Romulo quidem
25 tuo, quem initio sum complexus ut fratrem tuum, deinde amare coepi ut te fratre dignum, nihil praetermitto, quod aut in officio cohortandi aut etiam in studio iuuandi positum sit. sed ille, cui notissimae sunt occupationes meae, pudore, credo, effecit, ut rarius
30 ad me scribat, cum mihi, uel in maximis negotiis, ei uacare non modo non molestum, sed etiam gratissimum sit. quod tu, si uidebitur, ad illum scribes simulque litteris monebis, ut, quo consilio Patavium est profectus, id studio et diligentia consequatur. neque
35 tamen hoc dico, quod eum adhuc quidem lapsum esse uitem, de quo etiam ea, quae uolumus, et uidemus et uidimus; sed quod, infirmitatem eius aetatis cum re-

cordor, interdum uereor, ut possit consistere. Vale.
Venetiis MDXXXIX.

VIII.

Benedicto Accolto Cardinali Ferrariam (IV, 38). 5

Cum primum Venetias reuerti, etsi eram et fessus aliquantum de uia et eo morbo, qui me Ferrariæ satis grauiter afflixit, nondum plane leuatus, tamen magnitudo meae in te obseruantiae tuaeque in me beneuolentiae recordatio me adduxere, ut ad te scriberem. 10 quo genere officii quam mihi saepe apud te sit utendum, intelligo. nam cum eo ipso die, quo mihi aditus ad tuam amicitiam patuit, de meis commodis et ornamentis non cogitare solum, sed agere etiam coeperis, omnino, si uelim id, quod maxime uelle debeo, quibus 15 me studiis a pueritia dedidi, iis haberi non indignus, diligenter ineunda mihi ratio est, ut istam tuam ad me augendum tam propensam uoluntatem plurimi apud me et esse et semper fore significem. id hoc tempore nisi litteris mittendis qua re alia consequar, non uideo. 20 facultatem maiorem si umquam nactus ero, arctissime complectar neque dimittam prius, quam tibi saltem aliqua ex parte persoluam. quod interea a me deberi non solum non dissimulo, sed etiam apud omnes libentissime praedico. Quid enim mihi esse potest, non 25 dicam honestius, sed gloriosius, quam te, uirum omni genere uirtutis excellentem, summa dignitate praeditum, acerrimi in hominibus cognoscendis iudicii, nulum officii genus aut studii, quod quidem ad meam siue utilitatem siue laudem pertineat, praetermittere? 30 mehercule nulla res fuit, quae nos ad probitatis et doctrinae opinionem commendare magis posset. itaque, quod ante faciebam domestico tantum exemplo commotus, ut per eam uiam, quam mihi pater meus

tritam reliquisset, expedito cursu ad summam laudem
 gloriamque contenderem, id multo acrius facio nunc
 iudicio de me incitatus tuo. cui uereor equidem, ut
 respondere possim, et est sane difficillimum. sed
 5 tamen, quoniam ita tempus omne meum traduco, ut,
 quantum ualeitudinis ratio patitur, in litteris uerser et
 quasi diuturnam sitim explere cupiens iisdem ex fon-
 tibus, unde illa fluxerunt, quae sunt laudum tuarum
 maxima, diligenter hauriam: non despero fore, ut et
 10 homines officia tua bene posita existiment et tu, qui
 tibi a me fructus debentur, eos non contemnendos
 aliquando percipias. cuius rei maturitas dum ueniat,
 est interea mei officii tui memoriam summa cum bene-
 uolentia sanctissime ac religiosissime colere, tuae uero
 15 humanitatis eam uoluntatem, quam ad me iuuandum
 tua sponte contulisti, perpetuo retinere. quorum alte-
 rum ego quam potero diligentissime faciam: alterum
 tu ut facias, propter incredibilem naturae tuae benig-
 nitatem ne admonendus quidem es. Vale. Venetiis
 20 [MDXXXIX].

IX.

P. Manutius Be. Accolto Rauennae Cardinali
 S. D.

Vereor, ne tu me putes in scribendo factum esse
 25 negligentem, etsi caussam meae cessationis ab Octauio,
 ut opinor, habes cognitam. uerumtamen fortasse enim
 tu ita existimes, nullam occupationem esse tantam,
 quae officii cursum debeat interrompere. sed noli
 credere me tam abundare ingenio, ut nullo proposito
 -- argumento facile, praesertim ad te, possim scribere,
 um argumento mehercule uix possum. quae res

facit, ut etiam si mihi otium contingat, quod sane a discessu tuo nullum contigit, litteras tamen ad te minus saepe mittam. nunc rei magnitudo fecit, ut in summis occupationibus haec tamen exararem. Antonium fratrem sic amo, ut debeo. sed inter fratres pietas esse solet, suauitas non solet. de nobis hoc ne credideris. amamus inter nos, ut fratres, uiuimus, ut aequales. itaque non facile dixerim, uter utri sit carior aut iucundior; nisi forte in hoc officio ideo ille me uideatur uincere, quod a me, qui sum natu minor, uinci se non patitur. hunc tibi non puto opus esse ut commendem, sed commendo tamen eoque studio, quo me intelligis et fratrem et talem fratrem debere commendare. accidit, ut eum in negotio suo tua plurimum gratia iuuare possit. quamobrem humanitate tua fretus adibit ad te et caussam tibi suam de mandato suo diligenter exponet. quae si tibi probabitur, peto a te, ut aequissima in re fratrem meum tui studiosissimum auctoritate tua, quae apud omnes bonos maxima est, adiuuandum suscipias. Vale. Venetiis IX. Kal. Sext. [ante annum MDXLIV].

X.

Siluestro Aldobrandino (IV, 55).

In iis litteris, quas ad Angulum nostrum XVI. Kal. Sext. dedisti, ualde mihi scripta urbane uisa est illa pars, in qua nescio quid de me per iocum, sed cum quadam tamen amoris nota significasti. gaudeo me tibi usque eo esse familiarem, ut etiam facetiis lacesas. quo in genere si perges, gratiam referemus, ne tu homo ingeniosus nos tardiores impune commoueris. Mihi cum amico tuo recte conuenit. doctum hominem cognoui, bonum uirum esse audio. haec cum sint in

hominibus transalpinis, amorem conciliant: quando magis in nostris? At in litteris aliquando dissensimus. ego uero non nihil etiam a parente meo. neque tamen parentis manibus eam, quam debeo, pietatem minus praesto. opinionum enim dissimilitudo tantum abest a similitudine, ut saepissime, non modo qui sententia discrepant, sed etiam, qui similitudinem exercent, iudicio congruant. Quare amoue istam ex animo tuo suspicionem meque cum illo ita crede esse reconciliatum, ut posthac ab eo, etiamsi dissentiendi causa sit, dissentire tamen nolim. Hic, ut in tantis caloribus, non iniucunde uiuimus: urbis mirifica elegantia, caeli summa salubritas. si quando aestus maior est, quam ut ferre possimus, confugimus ad aquas. innixi utribus inflatis, remoto loco, nos inter nos ludibundi flumina perambulamus. quid quaeris? si te haberemus, ad summam uoluptatem nihil deerat. sed animus tamen meus, quem tu, credo, cantionibus quibusdam tibi addixisti, peruolat magna spatia terrarum et te insciente saepe tecum est. itaque non ego te prorsus careo. nam si minus sermone, adspectu certe tuo fruor, dum de te cogito. quod si aliquando contigerit, ut etiam sermone possim, nae ego collocationum nostrarum fructum intervallo temporis amissum ita repetam, ut ne studiis quidem parcam tuis, in quibus audio te post nostrum discessum magna quaedam effecisse. Caput etiam illud litterarum tuarum Cardinalis Accoltus mihi ostendit, in quo ita scriptum est, paginas te circiter octingentas iam impleuisse commentationibus iis, quas in Pandectarum libros texis. puto magni laboris esse magnaeque difficultatis, sed si considerabis, quae tibi praemia proposita sint, uinces omnia. petis immortalitatem, quam multi sequuntur, tu iam paene man apprehensam tenes. Vale. [MCXLI?].

XI.

Rainutio Farnesio Cardinali creato Romam
[I, 1].

Quia uirtus est ipsa per se amabilis et quia nobilitati honor et obseruantia debetur, amaui te iam 5 inde a tua pueritia studio uirtutis incensum et colui clarissimo genere ortum, Pauli III. Pontificis nepotem. iam tum equidem uidi praedixique multis, qui futurus esses. et nunc opinionem auguriumque de te meum exitu probante utrique nostrum gratulor: tibi, 10 cui tribuuntur ea, quae semper illustria fuerunt, nunc eo magis, quod a Paulo III. Pontifice tribuuntur; mihi, qui de tua futura dignitate, fretus indole, moribus, ingenio tuo, adolescens uere coniecerim. Cardinalis es. optabile et honorificum: sed est in isto honore pondus 15 et labor. cadunt in eam, quam nunc sustines, personam uirtutes omnes atque ita cadunt, ut, si absint, is, qui honor est, honor esse desinat, uel sit etiam summa deformitas. Curae autem et cogitationes illae sunt praeclarae, illae, Rainuti, te dignae aeternae 20 quae cum gloria coniunctae, pietatem praecipue colere; excubare animo pro salute ac dignitate Ecclesiae, beneficentiam sine spe praemiorum exercere, nihil omnino facere, nihil cogitare, in quo statim decus non eluceat. nam, ubi paullo uidetur obscurius, ibi 25 satis constat turpitudinem inesse. quae profecto tibi in mentem uenire atque ob oculos assidue uersari, cum in aui tui summam gloriam intueris, necesse est. et omnino datum hoc uestro generi diuinitus uidetur, uobis nascentibus heroum numerus ut augeatur et 30 quasi maius lumen de sublimi quadam specula errantibus honestis disciplinis uiam et hospitium ostendat. ergo alter alteri exemplum estis ad bene agendum, uobiscum simul et oriuntur uirtutes et cum aetate crescunt, donec uitae munere perfunctos educant ex

hac rerum humanarum taeterrima caligine et in illa sempiterna luce collocatos cum illo bonis omnibus circumfluente caelestium animorum coetu coniungant. Aut igitur mihi nullus tui cohortandi relictus est locus
 5 aut hic tantum, ut uelis esse tui quam simillimus, quodque tuo generi, tuo nomini, tibimet ipsi tuisque debes institutis, id cumulate persoluendum existimes. Vnum exoptandum, ut, qui tibi istam mentem cum ista auctoritate dedit (dedit autem omnium auctor laudan-
 10 darum rerum et creator Deus), idem uelit utriusque rei fructum esse maxime diuturnum et aequare tuae uitae spatium cum iis bonis, quae in te summa contulit. profecto tales gubernatores, tam peritos, tam uigilantes, Christiana religio si numquam non haberet,
 15 numquam illae exorirentur dissidentium opinionum horribiles procellae, quae iactare multis abhinc annis Petri nauem coeperunt neque dum consistere patiuntur. quo quidem mihi libet ominari de te idem plane, quod cupio, futurum, ut optimis artibus, quamdiu
 20 uixeris, praesidio sis et ornamento, uiuas autem, quamdiu uel temperantia duce uel naturae lege licet. Vale. Venetiis. MDXLIV.

 XII.

Vido Fabro Patauium (I, 6).

25 Nescio, utrum fortunae succenseam, cuius culpa factum sit, ut ego tuas litteras duobus fere mensibus post eum diem, quo tu scripseras, acceperim, an eidem gratias habeam, quod mihi arculam quandam scriptorum meorum euoluenti planeque aliud agenti de
 30 improuiso illas obtulerit. gratias habebō potius, quod eodem tempore simul cum iniuria beneficium accepi, et iniuriae beneficium praeferrī aequum est. sed quoniam uereor, ne tarditatem in scribendo meam durius

acceperis, hunc tu mihi scrupulum, Vide, si ex animo
euelleres, faceres humane nec tamen inique, cum hoc
ipsum, quod commissum a me est, primum ex aliena
culpa pendeat, deinde nunc quidem etiam corrigatur.
Venio ad tuas litteras, quibus mihi gratius nihil potuit 5
accidere, dicerem iucundius, nisi clausula illa de Bunello
meo plane omnem iucunditatem eriperet. nam sic fac
existimes, ex illius uiri interitu tantum me cepisse
dolorem, quantum fortasse dies exhaurire nulla poterit.
Vixerat mecum Venetiis per quadriennium, cum ego 10
in illo probitatem morum uirtutemque diligerem, ille
in me propensionem, credo, quandam ad litteras non
improbaret. intercessere etiam inter nos officia quae-
dam, sed a me leuia nec satis digna, quae memoria
tenerentur, quae tamen ille, ut erat gratus, non me- 15
minisse solum, sed praedicare etiam solebat. ego ab
illo maximum habebam beneficium, quod me cum
Philelphis et Campanis nescio quibus (ut aliis parcam),
misere errantem in hanc recte scribendi uiam primus
induxerat. videbatur quibusdam natura seuerior, sed 20
erat lenissimus erga sui similes, hoc est erga bonos
uiros, ubi uitium nosset, censor acerrimus. distin-
guere homines non fortuna sed moribus solebat. loqui
ad uoluntatem neque ipse poterat neque ferre, qui ad
istam artem eruditus esset: totus erat apertus et 25
simplex. satis scio fuisse, qui illum deprauatae reli-
gionis nomine in crimen uocauerint. quorum uitam
si cum Bunelli uita comparares, Socratem diceres ini-
quorum conspiratione circumuentum. Coluit omnes
uirtutes et philosopho dignas et homine Christiano, 30
sed continentiam praeter ceteras. hac uero ille trium-
phauit maxime et triumphauit adolescens, cum ceteros
uoluptas capit. quo mirandum est minus, si tantus
postea uir ex tanto adolescente factus est. nam ex-
tremam uitae partem, quam, ut in fabula actum, decet 35
esse perfectissimam, heroicam audio fuisse et plane
diuinam. quare incumbamus, o Vide, et hanc operam

Bunello nostro nauemus, ut illius nomen immortalitate dignissimum extingui mortali cum corpore non sinamus. quod equidem enitar et hominis mihi amicissimi, summi uiri memoriam, si modo is ego sum, qui
5 tantum praestare possim, profecto ab interitu uindico. uideo te in tuis litteris idem uelle, nec dubito, quin possis. nam et Bunellum amas mortuum et uales plurimum ingenio, quod etiam pietas excitabit. cuius officii societas eo gratior utrique nostrum esse debet,
10 quod cum apud alios laudabilis maxime erit, illustri exemplo gratiae referendae, tum ad animos nostros amore coniungendos aeternaeque necessitudine conglutinandos plus ualere nihil potest. Reliqua erant in epistola tua magnifica quaedam et eleganter scripta
15 de laudibus parentis mei, quae uerissima fateor, quaedam etiam de me ipso, quae non agnosco. nam etsi tibi, nobilissimo adolescenti multis non solum fortunae, sed etiam naturae doctrinaeque bonis ornato et, quod caput est, uirtutis amanti, placere maxime uelim,
20 tamen quia nemo adhuc a me hoc impetrauit, ut ea mihi adsciscerem, quae mea non essent, patere, obsecro te, de me ipso mihi potius me credere, quam tibi. quod si cupidum esse laudis laudem esse uis, isto me licet nomine non contemnas, quod ea, quae habent ii,
25 qui laudabiles ducuntur, ego eadem ut haberem semper laboraui. sed scis uelle et perficere non idem esse. alterum contingit multis, alterum dumtaxat iis, quos dii diligere putantur. quorum ego te in numero, optime Vido, praestanti natura praeditum, Bunelli praecipis informatum, confido facile futurum. Vale. Ventiis. MDXLVI.

XIII.

Stephano Saulio Decentianum (I, 3).

Magnum est hoc, Sauli clarissime, humanitatis et 5
 amoris in me tui argumentum, quod, cum in istis locis
 nunc sis, ubi multam diei partem cum singulari uiro,
 Cardinali Polo grauissimis sanctissimisque sermonibus
 traducas, non modo tamen de me cogites, quo ego
 uno contentus esse poteram, uerum etiam id ipsum 10
 mihi declarandum litteris existimes. at quibus litte-
 ris? scriptis mehercule, quod ad uerba attinet, ele-
 gantissime, quod ad sententias, prudentissime, ut iis
 legendis non magis amarem amorem tuum, qui te ad
 scribendum impulerat, quam eloquentiam suspicerem, 15
 qua effeceras, ut illa ipsa, quae scriberes, cum orna-
 tiora essent, amabilia quoque uiderentur. Quare,
 cum tibi ago gratias, ut debeo, immortales, quod ita
 animatus in me sis, tum uero etiam atque etiam te
 rogo, in quo me ambitio quaedam mouet, ut id, quod 20
 facis, perpetuo facias. quanti enim putas ad meam
 laudem interesse, cum hoc percrebrescit, me a Ste-
 phano Saulio diligi, cuius est familia perillustis, qui
 suae ipse familiae clarum lumen est, quem praeclari
 illi uiri, eius consuetudine et conuictu magnopere de- 25
 lectati, coluerunt, Bonamicus, Julius Camillus, Longo-
 lius. Haec ego, Sauli, cum aliquot abhinc annis cogi-
 tarem, semper quidem, ut a te diligerer, optaui; ut
 uero etiam laudarer, optare fortasse potui, sperare, cum
 ipse me nossem, certe non debui. scripsisti in hac 30
 romanae linguae facultate non, mihi neminem prae-
 stare, sed id, quod ego cum legerem erubui, neminem
 esse, cui non ipse antecellam. equidem, ut quod res
 est aperiam, fateor a prima pueritia ita me in litteris

26 'coluerunt' ante Bonamici nomen legebatur in prima
 editione 'Flaminius'.

esse uersatum, ut unam maxime spectarem eloquentiam, unam colerem, unam admirarer. atque hoc me studio satis mea sponte flagrantem acrius inflammabant ii, qui tum homines uiuebant, Bembus, Sadoletus, 5 Bonamicus, quorum nomina per orbem terrarum celebrata sermonibus et scriptis extinguere nulla uetustate posse intelligebam. Polus hic noster, qui nunc in omni laude omnique uirtute tantus est, suis me scriptis capiebat atque afficiebat maxime. ego tum, ut 10 erat aetas mea, praeter uerborum et nonnullarum sententiarum ornamenta nihil agnoscebam. pure et eleganter scribere putabam esse id, quod unum si assequerer, excellerem. sed Rhambertus meus, qui ex Gasparis Contareni, praestantissimi uiri, consuetudine 15 prudentiam hauserat, praeclara quaedam notabat in Polo meque paullo aetate inferiorem, ex uulgata uenaliū magistrorum disciplina rudem atque impolitum erudiebat et conformabat exemplo. tum quidem, quantum proficerem, non me paenitebat et ex iis, quae 20 ieceram, fundamentis aliquid eiusmodi, quale ego uellem, excitari aliquando posse uidebatur. sed in rebus humanis quis est, cui nihil umquam secus accidat? cum in eloquentiae studio multus essem nec satis ualetudini parcerem, incidi in morbum. qui cum esset 25 per se grauis, tum eo factus est periculosior, quod usu mihi librorum a medicis interdicto magna sane est animi mei affectio atque aegritudo consecuta. post biennium denique ualetudine recuperata, cum praeteriti temporis iacturam sarcire diligentia uellem, ad 30 pristina studia redeuntem exceperunt domesticae controuersiae, quas neque sedare minimo negotio neque negligere sine graui mearum fortunarum exitio licebat. his quoque me difficultatibus aliquando is, cui omnia debeo, eripuit Deus. Lucem iam, quasi diu per tenebras errassem, uidebar aspicere. et quamquam multorum annorum amisso fructu erat sane, cur ingemiscerem uitamque mihi haud satis iucundam putarem,

tamen otii spe recreatus facile impetrabam a me ipso, ut ex animo meo superiorum molestiarum atque incommodorum memoriam obliuione delerem. uigebat item, ut antea, pristina illa cura, nec erat quidquam in meis consiliis antiquius, quam ut abditas atque 5 implicatas in mente cogitationes non modo aperire atque explicare uerbis, uerum etiam exornare quasque pigmentis et coloribus illustrare possem. res erat nec exigui temporis et maximi laboris. tempus non, quantum rei magnitudo ferret, suppetebat, cum ex 10 uetere patris instituto in hoc imprimendorum librorum munere et restituendae antiquitatis cura distinerer. laborem autem, uel si abundarem tempore, perspecta uoletudinis meae ratio recusabat. utrumque tamen cum uoluntas uinceret quotidieque aliquot horas occu- 15 pationibus ereptas stylo darem, ecce me nescio quis, homo certe satis fortuna felix, praemiis commotum et blanditiis captum atque irretitum Romam abduxit. ubi cum aliquot menses non in iis, quae semper ama- ueram, litterarum studiis, sed inani officiorum genere 20 consumpsissem et ille, quem secutus eram, montes aureos pollicitus uix minima praestaret, collegi ipse me neque solum studiorum meorum, quae intermiseram potius, quam dimiseram, uerum etiam rei familiaris, cui nisi consulere, ipsa quoque studia iacere necesse 25 erat, habendam mihi rationem duxi. quo consilio in patriam reuersus retuli me omnino ad ueteres meas tum legendi tum scribendi exercitationes. sed tum in domestica re constituenda tum in emendandis antiquorum libris districtus, post ea uero etiam erudienda 30 duodecim nobilium adolescentium Academia per triennium occupatus quantulam habuerim excolendae facultatem eloquentiae, quantumque in tantis temporum angustiis per eam, quam ingressus eram, latine scribendi uiam procedere potuerim, facile, ut opinor, est 35 existimare. Nosti tu, Sauli, cuius acies ingenii etiam ea, quae occultissima sunt, assequitur, primum, cuius

prudential sit, quale illud est, quod in imitatione sit optimum, diiudicare, deinde cuius industriae, quod optimum iudicamus, id re ipsa consequi. quod utrumque cum sit difficillimum, id quod, ut uides, nostra
5 optimorum scriptorum paenuria declarat, cum tamen, qui in hoc genere elaborant, plurimi sint, satis equidem mirari non possum, cur tu me in epistola tua summum feceris in eloquentia dederisque id, quod ego si accipiam, mei sane dissimillimus, hoc est impudens
10 plane sim. nam ut cetera, quae dixi esse ad studium huiusce laudis necessaria, mihi non defuerint, quae utinam mediocria fuissent, temporis quidem, ut paullo ante exposui, multo minus habui, quam res tanta postulabat. fatum in hoc singulare meum est, ut otio
15 numquam abundem. abundem autem? utinam non semper indigerem maxime! nunc ad occupationem etiam accessit sollicitudo, quam mihi ex immaturo Cardinalis Maffaei, diuini hominis, interitu exortam utinam aliquando dies exstinguat. ratio quidem hoc nondum
20 potuit. ille mea studia fouebat unus, ille mihi otii spem dederat et fecisset. quis enim ad benignitatem propensior? ille me, ubi opus esset, auctoritate ornat, consilio monebat, re sustentabat. quid plura? in illo mihi erant omnia et cum illo mihi omnia perierunt.
25 quare non tam mihi cogitandum est, ut opus uniuersum de Romanis antiquitatibus, quod tu laudas, illo auctore institutum possim absolvere, quam ut partem aliquam iam confectam liceat perpolire. quod ipsum, si mihi nunc per meas occupationes liceret,
30 hic tamen, qui me uexat, dolor certe non concederet. ac mehercule, haec ipsa, quae tu nunc legis, irrigaui lacrymis, cum scriberem. nec putavi fore, cum tot curis distinerer, ut possem scribere. sed magna uis amoris est, magna obseruantiae erga te meae. ea fecit,
35 ut hoc officium rebus omnibus anteferebam. Aduentus tui iam aliquam nobis expectationem amicorum sermo commouerat. eam tu quod litteris confirmes, ualde

laetor. cupio enim tuam tum humanitatem, tum prudentiam, quarum altera tibi ab hominibus amorem, altera etiam honorem conciliat, in consuetudine et sermonibus regustare. me autem quod huius consilii praecipuam tibi ais esse causam, facile patior mihi hoc a te, uiro grauissimo, persuaderi amoque mirabiliter animum atque amorem istum tuum. cui respondere officiis etsi difficile est, perpetuo tamen studio et singulari quodam obseruantiae genere, ut spero, tibi satisfaciam. Vale. Venetiis. MDLIII. 10

XIV.

[Ioanni Sturmio] Argentoratum (II, 21).

Nos hic, optime [Sturmi], ordiar a re tristi, quando laetae non suppetunt, annum habemus pestilentem et pulcherrimam ciuitatem quotidianus deformat aspectus mortuorum. furere iam coepit morbus et insultat in omnes palam sine discrimine, qui antea repebat sensim et latenter nec fere quemquam nisi obscuri loci infimaeque sortis attingebat. quare diuina sunt imploranda remedia: humana quam iaceant, saepe docuit euentus. Vobis recte istic esse audio perpetuoque sit opto, tum ab huiusmodi morbo, qui non modo priuatas domos exhaurit, uerum etiam urbes deuastat, tum a cunctis discordiis ac bellis et intestinis et externis. te uero florere omni laude, ualere auctoritate, ualere gratia, esse unum, ad quem omnes confluant consilii auxiliique causa nisi plurimum laeter, male sentiam de uirtute, unde tibi ista fluxerunt, male etiam de me ipso, quia tuam uitae rationem probaui quidem semper, secutus autem sum, quatenus licuit. 25

12 ab anno 1571 asteriscus pro nomine Sturmii inuenitur.

licuit enim certe multo minus, quam uolebam. unum
si addis, ut ingenium tuum, quo nullum uidi praestan-
tius, languere non sinas et otii tui rationem constare
uelis, hoc est, ut aggrediaris ad scribendum illa prae-
5 clara, quae te audio tuis familiaribus esse pollicitum,
aut, si iam habes instituta, perpolias nobiscumque et
cum posteritate communices: nae tu, [Sturmi], omnium
fortunam uincis et solidam plane possides felicitatem.
Equidem, quod ad me attinet, idem conor pro mea
10 uirili parte et haereo, quoad possum, in scribendo.
sed mea ratio quam non sit eadem, quae tua, cognosce.
ualetudine sum ea, quae facile in morbos incurrat,
imbecilla prorsus et incommoda. itaque saepe in cursu
institutorum meorum, cum maxime uellem, consistere
15 sum coactus. Accedunt, quae temporis haud exiguam
partem auferunt, salutationes multae multorum. in qui-
bus uidetur esse honor et est omnino quaedam spe-
cies, sed ualeat ambitio. odi omnia, quae detrimentum
studiis afferunt. Quid domestica? non enim tantum
20 a me pendent ii, qui meos intra parietes uiuunt, uxor,
liberi, familia, sed fratres quoque suas in me uno
rationes habent positas: uterque meis consiliis, alter
etiam meis opibus, quantulaecumque sunt, nititur ac
sustentatur. Vides rerum mearum imaginem, ut in
25 tabula depictam. nec tamen obrui me sino fluctibus
molestiarum, sed enitor saepe et consequor interdum,
ut ex omnibus curis atque occupationibus emergam
meque saltem per aliquot horas in portum recipiam
litterarum. quo si frui diutius liceret, in caelo essem.
30 quia non licet, hortor te, cui otii satis est, ingenii
uero, scientiae, iudicii multo plus, quam mihi, ut haec
omnia studiosorum ad utilitatem conferas. quod si
facies, gloriosum tibi erit ex ipsa re, quem uideo prae-
stare posse maxima, ceteris non modo re, uerum etiam
35 exemplo fructuosum. fortasse enim te praeceunte alii,

quoquo modo poterunt, inuitati laude subsequenter. Ego meas Antiquitates, etsi, ut ille ait, spissum opus est, aliquando tamen, ut spero, pertexam. Vale. Venetiis (MDLVI).

XV.

5

Bartholomaeo Riccio Ferrariam (II, 5).

Vera narras, optime Ricci, atque ita narras, ut in magna litterarum prudentia facile tamen amor interluceat. Mihi, ut scribis, condiciones hoc biennio delatae sunt multae, omnes cum emolumento, nulla sine ¹⁰ dignitate. fecit tamen siue ualetudo mea siue uoluntas seu fati potius, quae in rebus humanis dominatur, occulta quaedam uis, ut omnes reiecerim. hanc postremam, delatam a summo Cardinali, Hippolyto Estensi, unam auide sum complexus, unam omnibus anteposui. ¹⁵ nec est in meis consiliis quidquam antiquius, quam ut in illius aula, eximii Principis ac uiri praestantissimi, consenescam. itaque, quod hortaris, ut ad uos quam primum me conferam, non efficis, ut cupiditate iam ardeam; dolorem potius auges, cum intelligam, quod ²⁰ maxime uolo, id me consequi, hoc quidem tempore, minime posse. nam ut omittam, quod haec me frigoris acerrima uis et intemperies caeli semel aut iterum cubiculo egressum pessime accepit et in eadem claustra, in easdem, ubi iam multis mensibus iacui, ²⁵ tenebras retrusit, praeterea me pietas retinet. Fratres habet uxor mea duos. quos ego ambos unice diligo, contraque ipsi mihi singularem non modo beneuolentiam, uerum etiam obseruantiam praestant. probi sunt adulescentes, ingenio, modestia, uirtute etiam ornati, ³⁰

2 'ut ille ait' Cic. ad Qu. fr. II. 14. — 26 'fratres' Carolum et Reginaldum Odonios. 27 'uxor' Catarina Odonia.

una re minus laudandi, quod inter ipsos parum conuenit. orta est inter eos post obitum patris de hereditate dissensio, inde lis, inde odium. quod nisi ego me interponerem, nisi utrumque prensarem rogarem-
5 que per parentis manes, per solitudinem matris, per existimationem familiae, conflictarentur assidue turpibus iudiciis, graui iactura famae, magno rei familiaris detrimento. hoc ego dum uersor in negotio, dum in eo studium operamque pono, ut uxoris meae fratribus
10 consulam, putem mihi esse uerendum, ne quis me, sana praeditus mente, reprehendat? non puto. non igitur hoc te iudice pertimescam. hem, Ricci, qui sacris in litteris non ambitione, ut multi, sed ita uersatus es, ut scientiam e libris petitam uita exprimeres, quae
15 sunt illae praeclara, quae nos ille bonarum actionum magister optimus edocuit? non haec sunt: egentibus subuenire, errantes in uiam, dissidentes ad concordiam reuocare? ama igitur me de hoc officio, non postulo, ut laudes. iam enim didici, uel aetate doctus uel
20 morbo admonitus, recte factorum fructum a Deo potius quam ab hominum iudiciis expectare omnemque laudem non in honore uerborum, sed in ipsa re atque in una uirtute constituere. Vides iam duas esse meae commorationis caussas, utramque satis grauem. accedit
25 tertia, ut imprimam librum meum de legibus romanis, quem poscentibus multis debere iam diutius uix possum. eoque magis in hanc uoluntatem incubui, quod inscriptus emittetur Hippolyto Cardinali. Tu, mi Ricci, fac tibi ita persuadeas, amabiliorem mihi Ferrariam
30 fore tua caussa. tuis enim sermonibus, tua humanitate, tuo lepore frui interruptamque multorum annorum consuetudinem licebit aliquando resarcire. quod ut sit maxime diuturnum, opto uehementer et, ut tu amatissime auguraris, etiam spero. Vale. Venetiis MDLVI.
35 [non ante Nouembrem.]

XVI.

Ad Antonium Aelium Polae Episcopum
in orationis Ciceronis pro P. Sextio Commentarium
(Praef. XII).

Cum alia multa, quae uigebant olim, rerum lau- 5
dandarum studia periisse atque extincta prorsus esse
dolendum est, Aeli, uir optime ac doctissime, tum
hanc, in qua sitam omnes uel maximam utilitatem
intelligunt, interpretandi rationem ita amisimus, ut
ex eorum, quibus nostra patrumque memoria suam 10
hoc in genere industriam locare studium fuit, magno
ac infinito prope numero non tamen ita multos, qui
tolerabiles uideantur, qui uero excellant, quam pau-
cissimos aut fortasse neminem liceat inuenire. atque
huius quidem incommodi culpa unde manauerit, ex- 15
ponam. Primum illud in controuersiam non cadit,
quo quidque praestantius, eo laboriosius ac difficilius
esse. alioqui nihil iam excelleret. quod enim con-
sequerentur multi, in eo dignitas non esset et ex
copia utilitas exsisteret. est igitur in magnis rebus 20
item magna, quae nos ab earum quasi possessione
arcet, constituta difficultas. haec porro simplex non
est, sed in duo genera diuiditur. quaedam enim,
sicuti existimantur, ita difficilia sunt; quaedam cum
non existimentur, tamen sunt. ubi difficultas et est 25
et apparet, inde multitudo uoluntatem et studium li-
benter abducit. rem quidem ipsam, quanti est, opinione
aestimamus et uehementer expetimus. magnis uero
laboribus et uigiiliis ut ematur, non facile quisquam
a se ipso impetrat. amat enim hominis natura mode- 30
ratam quietem eaque alitur et crescit; nimias conten-
tiones, quibus frangitur ac minuitur, recusat. ubi
uero facile in speciem aliquid ostenditur, difficultas
inclusa latet. cuiusmodi non esse pauca inanis mul-
torum docuit experientia. eo frequentes, bona spe 35

inuitati, accurrunt facileque ad eas res aggrediuntur, in quibus uel mediocrem operam si ponant, futurum, ut ex animi sententia succedat, arbitrantur. quos deinde graui temeritatis infamia refellit euentus. huius
5 generis haec est, de qua orationem instituimus, ratio interpretandi. quis enim est, qui se non existimet Liuium posse, Sallustium, Virgilium, ipsum mehercule Ciceronem ita commode explicare, ut desiderari ab eruditis beneque intelligentibus uiris nihil queat?
10 atque hi, cum in C. Marii aut in L. Syllae nomen inciderint, si Marii aut Syllae uitam a Plutarcho sumptam in sua scripta totam transtulerint, tum se suas praeclare partes absoluisse existimant, cum interim, in quo doctrinae, quae paullo sit occultior,
15 appareant notae, in quo ingenii lumen eluceat, in quo prudentiae uis aut iudicii signa cernantur, nihil afferunt. exire uidemus quotidie a postremi ordinis hominibus factos, speciosis magnaue pollicentibus titulis insignes minimi pretii commentarios. quos non
20 modo qui scribunt, falsa de se ipsis opinione decepti, uerum etiam qui typis impressos edunt, iis, qui hoc de genere iudicare possunt, inconsultis, quodam modo deformant praeclara studia litterarum et de posteritate ipsa pessime merentur. sed cetera, quae ferenda non
25 sunt, feramus tamen ac dissimulemus, sane multa. commentarios uero illos, qui passim leguntur, in Ciceronis orationes (quem librum? latinorum omnium facile principem) grauem, inquam, illam immensi uoluminis molem quis est, qui ferre ullo modo possit?
30 loca sunt in Ciceronis orationibus male mendis affecta quam plurima, sanari nullum uideas. sunt ob antiquitatis obscuram notitiam difficilia: quis est de tot interpretum numero, qui lumine explanationis illustret? denique communia tantum quaeque omnibus
35 patent, ea sumunt ad explicandum; ex abditis, quo sine labore et ingenio accessus non est, doctrinae fontibus nihil hauriunt, contraque multa corrumpunt

magis, dum emendare conantur; multa explanando peruertunt et pulcherrimas saepe sententias turpissimis inscientiae maculis inquinant. Quae me ita commouit indignitas, itaque meum animum, ut uere dicam, miseratio quaedam affecit, quasi ob illatam uiro⁵ optimo egregieque de litteris merito, Ciceroni, qui Romanae terminos eloquentiae longissime protulit, ignominiam, ut statuerim, si cum uita uoletudo et cum uoletudine otium suppetat, triennium aut quod omnino res exiget spatii, in hoc omnium pulcherrimo¹⁰ libro interpretando studiosorum gratia consumere. non quod ego is sim, qui mihi tantum arrogem, ut detractam aliis scientiae laudem ad me transferam: abest hoc a consuetudine mea, abest a natura plurimum. sed neque rursus is sum, qui, cum ceteros probe nouerim,¹⁵ ipse me prorsus ignorem et qui, cum alios incusem propterea, quia non praestant ea, quae ab eorum studio postulantur, ego me, si quid praestare posse mihi uideor, uelim contemnere. non ita laudem fugio, etsi nec nimis appeto. alterum stupidae cuiusdam sapien-²⁰tiae, alterum insane esse ambitionis uitium semper duxi. neque uero, si quid mihi elegantioribus in litteris assumpsero, longe admodum ab iis finibus, quos modestiae ratio praescribit, discedere mihi uidebor. scis tu, Aeli, pro nostra uetere amicitia et fami-²⁵liaritate, per quot annos, quibus laboribus haec, quae ab humanitate nomen acceperunt, studia semper coluerim. sciebat optime omnium et mihi, cum uiueret, hoc nomine tribuebat plurimum, Bernardinus Maffeus Cardinalis, meus ille in omni mihi uita de-³⁰flendus Maffeus, Urbis deliciae, lepor, humanitas, exemplum antiqui officii, flos omnium uirtutum. is amabat haec studia mirifice eaque, quibus poterat rebus (poterat autem plurimis), tuebatur et fouebat. bene autem de hac, quaecumque in nobis est, uel³⁵ potius quantulacumque est, Latinae orationis facultate existimabat meque quotidie, quantum possem, ut

Latine scriberem, urgebat. et scribebat ipse, ut scis, luculenter et egregie. probabat omnino meum consilium et efferebat, maxime de commentariis in Ciceronis orationes. sed exerceri malebat prius industriam
5 meam in Antiquitatibus Romanis ipso potissimum auctore institutis. interim, ut quasi ex unius partis forma de toto liceret aedificio coniiicere, unam aliquam, quae specimen ingenii mei praeberet, orationem subseciuis horis ut exponendam susciperem, hortatus
10 est. ego sumpsi pro Sextio nec multis post eum sermonem mensibus hunc, qui nunc in tuo nomine, Antoni Aeli, apparebit, commentarium absolui. et quod, ille si uiueret, fecissem, ut hoc ei, quidquid est, muneris deferrem, studio meo commotus, illius
15 uirtute impulsus, idem nunc, iisdem adductus caussis, tecum facio libentissime. nam cum amicitia inter nos est, quanta inter duos, quorum et uoluntates et iudicia consentiant, esse potest maxima: tum habes uirtutem, non eam, quae petitur a libris, quae uno scientiae nomine definitur, sed eam, quae oritur ex animi
20 praestantia et multas in se laudes continet, studium in suscipiendis Ecclesiae caussa laboribus, constantiam in perferendis, humanitatem in excipiendis hominibus, benignitatem in subleuandis, comitatem in consuetudine familiarium, grauitatem in congressu et sermone
25 clarorum tuique similium uirorum, denique uoluntatis propensionem ad optima quaeque singularem. itaque te summus ille artium honestarum patronus, decus Italiae, Alexander Farnesius Cardinalis in oculis fert, tibi arcana communicat, tuis in consiliis, si quid deliberandum est, multum, si quid perficiendum, in uigilantia plurimum ponit. tu, quo apud illum Maffeus olim loco fuit, eodem ipse nunc es rectissimamque
30 laudandarum actionum uiam obseruatis Maffei uestigiis ingressus pergis eo fauentibus hominibus, approbante Deo, ubi debitum iis, qui bene ac laudabiliter uixerint, praemium, summa dignitas persoluitur. Mouit

etiam me uehementer illa ratio, quod erat inter nos
coniunctio animorum artissima, conueniebant sensus,
congruebat uoluntas, praeterea simplices animi et
puri, nulla simulationis arte obducti, nulla inuidiae
aut maleuolentiae labe suffusi. Quare, quoniam illa 5
Maffei suauitas, illud ingenium, illa uirtus erepta
morte, nimium iniquo fato, nobis est (tametsi me-
moriā illius uiri neque mihi mors neque omnino
dies ulla umquam eripiet) et quando, quae illius erant
partes in ornandis liberalibus disciplinis, eae trans- 10
latae ad te uidentur praeclarique muneris quasi uica-
rius relictus es: ego quoque, quod in illum studii,
quod habui uoluntatis ac beneuolentiae (id erat tan-
tum, ut accedere nihil posset), totum illud in te
unum, illi quam simillimum, contuli. et qui te antea 15
multis erga me meritis, multis ingenii tui suauita-
tibus adductus, unice dilexissem, tamen id, quod in
amore summum uidebatur, auctum, cum hoc accessit,
etiam atque etiam plenissimeque cumulatum intelligo.
Tibi igitur offero fructum ingenii mei, in orationem 20
pro Sextio commentarium, operis uniuersi, quod ma-
iores a me uigilias postulat, imaginem. quod ipsum
Maffeo promissum, idem tibi, qui eius in locum suc-
cessisti, iam nunc animo dicamus. uerum hoc serius
fortasse praestabitur. de re enim, quod ad me atti- 25
net, constitutum est et, ut uides, aggressus iam sum;
de tempore is, a quo nostrorum consiliorum pendet
euentus, rerum omnium moderator uiderit Deus. Habeo
nunc in manibus Antiquitates. eas nisi pertexuero,
nihil instituere in animo est. pertexere autem ut 30
possim, duo sunt optanda: ualetudo et otium. quod
utrumque assiduis annorum superiorum studiis infir-
matus et rei familiaris cura impeditus, nunc quidem
magna ex parte desidero. accipe interim hoc, quod
adest, argumentum obseruantiae in me tuae et illud, 35
quod aliquando, ut speramus, futurum est, suo tem-
pore exspecta. [MDLVI.]

XVII.

[Petro Victorio] Florentiam (II, 22).

Gratae mihi tuae litterae, gratissimus uero, qui
te ad scribendum animus impulit. atque ego te antea
5 diligebam, quod ingressum esse minime uulgarem in
uiam litterarum longeque per eam processisse intelli-
gerem. sed auxit amorem in te meum haec a me
nunc minus exspectata eoque iucundior uoluntatis
erga me tuae minime dubia significatio. soleo enim
10 amare in hominibus humanitatem haud paullo plus
mehercule quam doctrinam. ac doleo factum esse
antea, casu dicam an uoluntate tua? ut oriatur inter
nos quibusdam ex opinionibus dissensio, iis tamen
de rebus, quae si dilucide pateant, quod accidere
15 potest utroque nostrum disputante, studiosis fortasse
non nihil in eo consulatur, id quod est in meis con-
siliis et fuit semper antiquissimum. Nam quod mea
quaedam improbas: si recte sentis, habeo gratiam.
errare possum et corrigi uolo. sin, ubi de meo sensu
20 iudicas, tua te fallit opinio, ego tamen, quae a studio
ueritatis culpa manat, libenter ad laudem conuerto.
itaque quod ad hanc partem spectat, nemo audiet me
querentem. excusabo te potius atque etiam, quoad
licebit, ornabo. Quod autem, quae meis in scriptis
25 non improbas, ea dissimulas et in tuos commentarios
meo nomine praetermisso quasi noua transfers, mira-
tus sum et requisitui paullisper in eo modestiam tuam.
agam enim tecum libere, sicuti natura mea postulat
et inter bonos uiros aequum est. Illa de iudiciis
30 extraordinariis, quae te scribis edidisse, si dederis
operam, ut ad me perferantur, etsi ea discrepare
significas a sententia mea, gratissima tamen erunt.
et gaudeo te tam esse diligentem in meis scriptis
peruolutandis et occasionem mei admonendi et corri-
35 gendi tam libenter quaerere. sic enim intelligam, ubi

corrigendi finem feceris, nimirum, quae supererunt,
 a te omnia probari. unum peto: sit condicio par.
 des mihi, ut idem liceat per te, quod licere tibi per
 me uolo. si quid ego de tuis itidem non probauero,
 noli grauius commoueri. iudicemus pariter, ego de te, 5
 tu de me, utram in partem libet. amemus tamen
 inter nos, ut boni uiri solent. et, si quid fortasse
 de iudicio, nihil tamen de beneuolentia detrahatur.
 Libros, quos petis, habeo nullos Cicerone excepto.
 nec eius generis nunc quidem tibi quidquam polliceor. 10
 quae uero ipse composuerim, paucis mensibus habebis,
 si ualebo, commentarium in epistolas ad Quintum
 fratrem et librum de legibus romanis, qui est anti-
 quitatum mearum sextus. de Sextiana oratione si
 scriptam contuleris cum impressa, quaeque loca uaria 15
 sunt, miseris, amabo te idque ut facias, rogo. Vale,
 Venetiis (MDLVI—MDLVII).

XVIII.

Ad Alfonsum Carafam

Antonii Marchionis Montisbelli f.

20

in suos Commentarios Ciceronis Epistolarum ad Qu.
 fratrem (Praef. XI).

Si suo quaeque res merito penderetur, Alfonse
 Carafa, hominum esset in uirtute uigilantium prae-
 clara condicio, contraque, quos auersa a ratione prae- 25
 luntas ad malas artes et flagitiosa consilia traducit,
 cum iis pessime semper ageretur eorumque docti
 exemplo sapientius deinde alii non modo suis, uerum
 etiam publicis rationibus consulerent. itidem enim, ut
 e corruptis seminibus uitiosae fruges, sic a malis 30
 exemplis improba studia et a laudabilibus optima

nascuntur. uerum hoc totum secus est. quippe non modo ad reprehendendum, quae reprehendi iure possunt, procliuiiores, quam ad laudandum, quae laude digna sunt, omnes fere sumus nec satis aequa lance
5 turpe et honestum examinamus, quae debemus pariter, alterum odisse, alterum diligere. sed etiam saepe facimus, ut eas res easque actiones, quarum caussas ignoramus, quaeque recte ne an secus fiant, diiudicare non possumus, accusemus tamen acerrimaque
10 uituperatione, quae interdum efferri laudibus oporteret, ea deprimamus. Ac ne me putes, Alfonse clarissime, huius initium sermonis temere detulisse, ego nunc, si nescis, meam, meam dico? immo uero communem utriusque nostrum caussam ago. aut enim
15 uterque agimus egregie aut uterque similiter peccamus. audis ne tu uoces in latinae linguae nomen irrumpentes hominum obtrectantium, qui rei pulcherrimae scientiam reprehendant, qui nos derideant ludosque faciant atque etiam, si diis placet, odio dignos
20 existiment, quod operae tantum ac temporis in hoc tam nobili studio collocemus? tu fortasse non audis, totus in litteris abditus, multorum a consuetudine seiunctus, aut, si audis, negligis, opinor, magnis non tam fortunae, in qua tamen ipsa multum inest, quam
25 rerum omnium laudabilibus praesidiis ad omnia munitus. me uero, humilis hominem loci, hac una tibi Romani sermonis cupiditate parem, ceteris rebus omnibus inferiorem, ista fere, quae ferunt aures meas, uehementer commouent. non quod ea, quibus utuntur,
30 argumenta firma sint, quae ostendam esse inania, sed quod, ut eam quisque uirginem, cuius amore flagret, intactam ab iniuria, puram ab omni labe uelit, sic ego quasi lutosus maculis adpersam ac foedatam eloquentiam, quam semper dilexerim, cum ego adspicio,
35 sensibus intimis afficior sic, ut ferre non possim. Obiciunt illud primum: quatenus aliquid cognosci possit, eatenus in eo laborandum. Latinam linguam

obsoleuisse iam et extinctam paene totam esse. quam enim hodie nationem, ut omnes animo perlustrentur, Latina loqui? quod uero ex ea supersit in libris, minimum id esse, tamquam aliquod inane simulacrum corporis exanimis. quocirca neque sciri perfecte, cum exiguam partem libri contineant, neque pronuntiari decenter, cum sermonis usus euanuerit, a nobis posse. Secundo loco statuunt: ut absolute percipi, quod negant, Latina lingua possit, mirari se tamen etiam atque etiam, cur industriam in ea discenda tam diu-¹⁰ turnam ponamus. uitio quidem id fieri uoluntatis et iudicii. dignitatem in re tantam non esse, ut haerere per tot annos in hoc studio debeamus. Concludunt postremo: ut de perfecta cognitione, de dignitate ac praestantia concedatur, tamen esse, cum ea pulsa suc-¹⁵ cesserit alia, minime necessariam. haec isti; quae specie aliquid uidentur: ego re nihil esse, si quando me praesente disputantur, concedo. Conuenit inter nos esse aliquid in omnibus facultatibus atque artibus extremum. quo nostra studia cum peruenerint, quie-²⁰ scendum. sed hoc extremum quibus terminis metimur, rei ne natura, an uulgi opinione? si opinione uulgi, licet propemodum otiose uiuere: mediocria, quae putantur excellere, quaeramus. id satis est. illa summa, ubi summum decus habitat, quae uulgus ignorat,²⁵ omittamus. sin extremum illud esse uolumus, quo peruentum cum est, progredi longius non licet, moderata studia non dantur. perfectam enim scientiae laudem adipisci maximi operis est. itaque hoc extremum, quod, opinor, Natura nouit una, sapiens³⁰ nemo umquam se putauit esse consecutum. exstant litterarum clarissimis testata monumentis, exempla summorum philosophorum. qui cum aetatem in abditarum rerum perscrutanda notitia contriuisent multa-³⁵ etque partim legendo partim cogitando praeclara et eximia reperissent, latere tamen adhuc magnis inuolutam difficultatibus ueritatem et aliquid sibi atque

adeo multum esse quaerendum existimabant. eadem nunc aut certe similis admodum nostra ratio est. quaerimus id, quod in Latina lingua perfectum putamus. non assequemur: esto; uerumtamen, quo plus,
5 ut assequamur, contenderimus, eo scilicet propius, si quid studio proficitur, accedemus. At laboris et industriae terminus tamen statuendus aliquis est. Concedo; sed hoc quidem, si diligenter attendatur, nihil aliud est, quam perfectum ipsum definire. hoc enim ad
10 unum nostri labores intenduntur, hoc unum nostra spectat industria, perfectum autem ipsum ego mihi ab hominibus imperitis certe definiri nolo. definiant ii, quibus utor magistris, Cicero, Caesar, Terentius, Plautus. quorum ex libris, quae Latinae linguae sit
15 elegantia, quae ubertas, quae uis, facile possim intelligere. quae si, non dico quanta sunt (immensa enim esse uideo), sed si ea mihi magna ex parte comparassem, modum fortasse facerem studio meo. sed, ut inter hos, qui nunc homines uiuunt, aliquid esse uideamur, nihil tamen, si uere de nobis ipsis iudicare
20 uolumus, prae illis, quorum exstant satis multa scripta diuinitus, nihil, inquam, plane sumus. Quare quod ad scribendum attinet, habemus abunde, quod imitemur. De pronuntiatione uero minimum laboro. quid enim?
25 an putamus in iis ipsis, qui tum Romae uiuebant, eandem pronuntiandi rationem fuisse? non fuit. confluiebant in urbem, illecti spe summorum magistratum, quod habuit illis temporibus praemium eloquentia, oratores ex uniuerfa Italia; caussas agebant
30 Romani homines pariter atque peregrini, sono uocis dissimiles, pronuntiatione diuersi. suam tamen quisque pro eo, quantum quisque ualebat ingenio, laudem ferebat. si Curibus educatum aut Arpini orantem in Foro audires, Sabinum statim aut Arpinatem agnosceres. neque tamen a forensi opera et a iudiciis
35 propterea quisquam est exclusus, quia minus Romano, hoc est quia minus apte minus ue decenter

pronunciaret. nunc ipsum in hac, qua Itali omnes utimur, lingua est ne omnium in disiunctis et longinquis urbibus simillima pronuntiatio? mehercule ne in iisdem quidem. Venetiis enim (domestico utar exemplo) aliter in urbe media, aliter in extrema loquuntur. 5 quapropter nimis iniusto privilegio damnabitur Latina lingua, si, quod in ceteris linguis usu uidemus euenire, ut non modo diuersis, uerum etiam iisdem et temporibus et locis non similiter omnes pronuncient, id ei praecipuum apponatur, cuius etiam magnis ac 10 praestantibus meritis aliquid largiri tum humanitatis tum aequitatis esset. Secundum erat de dignitate, in quo non tam equidem, quid ipse respondeam, quam quid istos in hanc mentem impulerit, quaero. Ita ne? dignitatem Latinae litterae non habent? humiles 15 et obscurae sunt litterae illae, quae populi Romani nomen extollunt atque illustant? quae summorum Imperatorum fortiter et praeclare gesta per omnes gentes cum laude disseminant? quae maiores opes, quam ulla umquam lingua, maiora suorum meritorum 20 praemia in orbis terrarum domina ciuitate sunt adeptae? sed ineptus sim, si me patronum Latinae linguae profitear, quae tantum possidet eloquentiae, ut, ipsa suam caussam si agat, facile se ab aduersariorum calumnia uindicare possit. nunc quod isti postremo 25 loco argumentum, quasi postrema in acie subsidium firmissimum collocant, uideamus, in eo quantum roboris ac neruorum sit. plus enim est fortasse, quam ut contemnere, minus certe, quam ut pertimescere debeamus. Nusquam, inquit, uiget usus Latini sermonis: aliter nunc omnes loquimur. id uerum est. 30 si quid igitur in Latinam linguam studii confertur, opera non bene ponitur. hoc falsum. duplex autem est, quo utor, ratio probandi. primum illud suscipio ac defendo: non, quaecumque necessaria non sint, 35 propterea spernenda esse omnia atque explodenda; deinde, si spectetur utilitas, ita Latinam utilem esse

linguam, ut etiam necessaria uideatur. Quae sunt, quae uere et proprie necessaria dicimus? nimirum ea, quibus carere nullo modo possumus. huiusmodi sunt primum elementa, deinde, quibus famem frigoraque
5 arcemus, uictus, uestimenta, aedes aut ea, quibus haec parantur. praeterea in publicis rebus leges et magistratus, in priuatis seueritas et uigilantia. ex hoc numero Latinam certe non esse linguam facile concedo. neque enim is ego sum, qui libenter cum ue-
10 ritate pugnem. sed praeter haec, quibus hominum uita sustinetur et regitur, quam multa sunt minime necessaria, quae tamen habemus in deliciis, quae amamus, quae etiam honore prosequimur? gemmas et uasa pretiose caelata, columnas marmoreas, laqueata
15 tecta, sericas uestes, textiles picturas, artem in uocibus et fidibus, odores in unguentis, condimenta in cibis, haec certe atque huius generis sexcenta, non ut necessitati pareret, sed ut sensibus satisfaceret, inuenit industria. quae quin habeant iucunditatis et orna-
20 menti plurimum, nemo negat. quod si, quae sensus iuuant et laboriose quaesita sunt et retinentur accurate, quanto nobis ea, quae animum oblectant, potiora debent esse? pascitur animus magnitudine rerum. quid Liuii sublimius historia, quae populi R. bellicam
25 uirtutem commemorat? grauitate sententiarum quis Cicerone prudentius, quis eruditius disputat? elegantia uerborum et copia quis eodem ornatior, quis uberior? uarietate scriptorum quod genus Romanae litterae considerant? poetas habent egregios, historicos, oratores,
30 philosophos etiam excellenti doctrina claros. quae si uera sunt (sint necne, res ipsa declarat, ambigere non licet) et si uoluptatem studiosis Latina lingua parit incredibilem, possum istis tribuere, quod uolunt. necessariam uulgo non esse, dum ipsi contra, quod
35 ratio postulat atque exigit, hoc mihi tribuant, sed haec ad eam, qua legendo fruimur, uoluptatem pars attinet:

nunc, quod eram alterum pollicitus, de utilitate uideamus. Omnes linguae aliarum admistione linguarum, si moderata sit, augentur, si nimia, corrumpuntur atque intereunt. quod enim recipitur, id esse debet eius modi, ut recipientis naturam sua uis 5
que magnitudine non exsuperet. itaque sermo hic noster Italicus multas Gallici sermonis, multas Hispanici, quasdam aliarum nationum habet partes. causam si quaerimus: non alia, quam earum gentium interuentus et consuetudo fuit. quod si Gallorum aut Hispanorum immensa multitudo (exempli caussa dictum a me sit, omen quidem inane esse uolo), sed si earum nationum maior aliqua uis in Italiam irruerit ac permanserit, maior simul inducetur Gallici aut Hispanici sermonis usus et fortasse aduentitium illud usque eo 15
ualebit, ut hoc domesticum uincat suisque sedibus expellat. quod olim Romanae linguae contigit, quam multarum aetatum spatio, multis maximarum rerum adiumentis auctam atque confirmatam diuersis tamen populis Italiam occupantibus diuersarum linguarum 20
impetus oppressit. Cum igitur lingua linguam amplificet nostraque haec Italica, non multis abhinc saeculis orta nec admodum liberaliter praemiorum nutrimentis educata non ita dum adoleuerit, ut suis contenta uiribus esse possit, statuo sic atque concludo, 25
accessionem ei fieri maiorem non posse, quam si cum Latina coniungatur. non modo quia nulla plenior aut ornatior, uerum etiam, quia nulla similior. ex quo sequitur, ut ad coeundam cum ea societatem nulla commodior. Est igitur litterarum Romanarum 30
cum per se laudabilis admodum et iucunda tractatio, tum uero, si quidem hunc ipsum, quo nunc utimur, auctum exornatumque sermonem cupimus, magnopere necessaria. Atque haec tu quoque uides, Alfonse ingeniosissime, tuumque iudicium cum mea sententia coniungis. itaque, cum a prima pueritia ad eloquentiae Romanae cupiditatem incumbere coepisses, postea te

non ambitio, quae saepe praeclare iacta fundamenta
uirtutis euertit, non commodum, non illa bonis arti-
bus inimica uoluptas ab hoc studio deduxit. ac ne
nunc quidem langues, cum tamen omnia uideas ardere
5 bello armorumque strepitu aures tuae quotidie perso-
nent. quin, dum patui tui, Carolus Cardinalis et
Ioannes Palliani dux, uterque ob uirtutem immortalitate
dignissimus, maximeque pater tuus, Antonius
Marchio Montisbelli, natus ad omnem gloriam omni-
10 que princeps laude cumulatus urbem Romam et iura
Pontificia tuentur, partes in bello quisque suas con-
silio, uigilantia, fortitudine ita explent, ut antiquam
maiorum suorum consuetudinem referant, ipse te in-
terea contines in tuis perennibus studiis animumque
15 tum aliis magno Principe dignis uirtutibus, tum uero
maxime excolis eloquentia, doctorem in ea ducemque
nactus diuino quodam munere uirum excellentem,
Ioannem Paullum Flauium, qui te nouo quodam plane-
que admirabili genere disciplinae, abductum a uulgi
20 erroribus per directam semitam ad eximium illud
ueteris Romanae linguae decus facile ducit, quo uel
cum summis laboribus ac uigiliis adspirare pauci aut
fortasse etiam nemo potest. quamquam me nonnum-
quam de statu Latinae linguae cogitantem miseratio
25 quaedam cum acerbo dolore tangit. quod ita futurum
animo cernam, ut haec per tot iam saecula, a tot in-
geniis tam diligenter culta Latine scribendi ratio, quae
parentem nostram Italiam nobilitauit, quae tot in nos
merita contulit, aetate demum nostra, nisi remedium
30 aliquod diuinitus exstiterit, suam honestatem omnem
neglecta prorsus in perpetuum amittat. quod si rebus
inclinatis iam iamque cadentibus opem ferre quisquam
potest, unus est Paulus IV., Pontifex omnium optimus
idemque diuina potius quam humana sapientia prae-
35 ditus. unus, inquam, aut nemo umquam et Latinam
linguam et laudabilia quaeque studia ueterem in di-
uitatem uindicabit. qui cum frater fuerit aui tui

cumque illum una uirtus ad eum gradum extulerit, unde humana omnia despicit, supra casus omnes, supra fortunam ipsam collocatus, hunc te decet imitari, huius uitam perpetuo sanctissimeque traductam, huius omnia facta, consilia, instituta tibi ante oculos 5 ponere. uides pietatem erga Deum et in auctoritate Pontificia, idest in ipsa religione tuenda firmitudinem animi atque constantiam; uides multiplicem rerum humanarum diuinarumque scientiam, trium uero linguarum, Hebraicae, Graecae, Latinae, cognitionem paene 10 singularem. eloquentia uero prorsus eum excellere omnes fatentur, qui quidem ita quacumque de re non modo copiose, uerum etiam eleganter ac diserte loquatur ex tempore, ut ei non arte quaesita, sed a natura donata uideatur eloquentia. hunc igitur se- 15 quere et in illius uestigio pedem statue. ipse enim Deum secutus est, cum eam felicitatem, quam plerique mortales ignorant, animo cogitaret. quem tu quoque finem spectas, ut audio et ob eam causam futurum homines augurantur, ut eius dignitatis, quae 20 summae proxima est, insignia breui omnino consequaris. quod cum euenerit, laetabor primum tua, deinde communium studiorum causa. qui enim tuos impetus ad laudem nunc uidemus tuosque plane sensus intelligimus, an, ubi ad istam uoluntatem auctoritas 25 atque opes accesserint, fore dubitemus, ut a te ipso dissentias? Praestabis, Alfonse, tu quidem alia praeclara, te ipso scilicet digna tuaque familia, in qua florere uides heroes permultos, gloria circumfluentes, uirtutis in studio defixos. maxime uero gratiam re- 30 feres optime de te merita Latinae linguae eamque paullatim Italia cedentem et ad transalpinas nationes magno nostro dedecore migrantem in suam sedem domiciliumque reuocabis. Cuius gloriae causa, si monendus es, monitorem ad te, sin rogandus, suppli- 35 cem uolui mittere commentarium hunc meum in epistolas ad M. Brutum et ad Qu. fratrem. qui cum tibi

studia commendat eloquentiae, in quibus ego per tot annos, utinam cum aliqua laude, magno certe cum labore uersor, commendat simul, paullo tamen uerecundius, se ipsum et uigilias meas, quarum fructus
5 mihi erit uberrimus tum beneuolentia tum iudicium tuum. Quaesini omnino idque mihi primum fuit, posteritatis utilitatem, quod est proprium familiae nostrae; sed in te ipsum simul, cum huic operam commentario darem, spectavi. tu si probas ea, quae
10 litteris mandamus; si faues industriae optimeque te esse animatum erga mea studia significas: ego me, quae summa sunt, omnia consecutum putabo. [MDLVII.]

XIX.

Hippolyto Estensi Cardinali Ferrariam (III, 1).

15 Valde me leuauit in hac mea satis grauiter affecta ualetudine oratoris uestri, Hieronymi Faleti, uiri praestantis, oratio. qui cum sermonem mihi Ferrariae tecum habitum exposuisset multaque, ut solet, de ingenio tuo singulari, de summa grauitate ac sapientia, non
20 nulla etiam de tua nequaquam a me, ut audieram, aliena uoluntate narrasset, cepi laetitiam, quantam aliquis ex insperata exoptataque re capere maximam possit, measque statim esse partes duxi, ut ad te scriberem ageremque gratias, quod in eo loco, unde me depellere
25 fortuna conaretur, tua me retineret humanitas. quo sane mihi nihil optatius, nihil hoc tempore, cum infirmus languero, ad animum meum sustentandum opportunius potuit accidere. atque equidem ita statuo, actum esse mecum misere prorsus atque infeliciter,
30 quod meam ad te ueniendi cupiditatem incredibilem pestilentia primum, deinde morbus impediit et in

eo magnum studia mea measque res adisse damnum, quibus a te pro tuo instituto ueterique consuetudine consultum iri optime pro certo existimabam. quod quando ita accidit et quando me a tuo conuictu non mea uoluntas, non iudicium aut ulla mentis inconstantia, sed corporis imbecillitas atque haec annuersarii ac paene iam perpetui morbi uis importuna seiungit, peto a te, Princeps humanissime, id saltem, quod in tua, non in fortunae manu situm est, tribuas et largiare, ut beneuolentia mihi tua et, quae fuit antea et, quae, si ad te iuissem, futura erat, eadem conseruetur. hoc si assequor, beatus hac una re sum, cetera paruipendo. ea porro mihi ut conseruetur, ita postulo, si me, qualis in aula tua fuissem, talem esse absentem intellexeris, idest obseruantem tui tuaque in laude omni studio et cogitatione defixum. Quod si quibusdam litteris animus a me tuus est offensus, quod in iis dicar minus fortasse, quam decuit, de te aut de tuis modeste locutus, quod certe secus est, sed si me tunc a mea consuetudine impetus quidam abduxisset iracundiae: nosti pro tua sapientia ingenium humanum. magna uis doloris est. impellimur saepe longius, quam ratio concedat et, facta quae sunt, paullo post infecta frustra cupimus. te tamen ita decet ignoscere dolori meo, si ex iusta, ut ego arbitrator, caussa susceptus est. sin aliter tibi uidetur, ignoscere tamen debes, ut eluceat magis in culpa humanitas. quae si omni digna Principe uirtus est, te uidetur Principe dignissima, quem ad omnem laudem natura genuit, disciplina erudiuit, multorum annorum consuetudo assuefecit. Vale, Venetiis. [MDLVIII.]

XX.

Antonio Augustino Romam (II, 8).

Nisi quis casus meis consiliis occurrat, editionem cogitabam eius libri, quem de legibus Romanis quinquennio ante a me conscriptum debere diutius multis flagitantibus non possum. ad hunc librum quantum ex antiquis lapidibus accedere possit ornamenti, praeclare intelligo. porro tu is es, qui hoc in usu atque hoc in genere scientiae, tum quia Romae uiuis, tum quod in studiis totus haeres, paene solus excellas. quamquam hoc in tuis laudibus minimum est: alia sunt in te, quae ego non desino praedicare, haud sane paullo praestantiora. quae non est hic commemorandi locus ac ne significandi quidem, ne tu me nimium esse blandum et quasi tuae diffidentem humanitati ad hoc artificium confugisse existimes. peto igitur a te atque etiam rogo, quamquam hoc uerbum amicitia nostra tuaque maxime bonitas respuere uidetur, si quid habes, quod ad leges Romanas pertineat, e libris excerptum et ueterum lapidum aut etiam nummorum obseruatione collectum, id mihi ut impertias. bene mereberis de litteris uel potius bene de te meritis gratiam referes, quandoquidem earum ope ac merito tantus es, bene etiam de me ipso, cuius laudi pro nostra necessitudine meoque erga te studio singulari debes uelle consulere. quamquam hoc ego certe non admodum specto. ambitionem enim paene habeo in extremis: prima mihi est omniumque rerum antiquissima publica studiosorum hominum utilitas: quo mei labores intenduntur, mea, quaecumque est, dirigitur industria. excute, si me amas, atque euolue funditus illa tua scrinia, in quibus conditi rerum antiquarum thesauri asservantur. nemo enim, si possessio litterarum diuitiae sunt, quod homines eleganti iudicio sanaque praediti mente opi-

nantur, nemo, inquam, optime Augustine, te ditior est. nec uero de tuis copiis multum imminues, si, quod futurum speramus, inopiae nostrae subueneris. qui si etiam nobiscum plurima communicares, multo id tamen, quod dares, minus esset, quam quantum tibi libris assidue tractandis quotidie quaeritur. uerum modeste tecum agimus, petimus a te minima de maximis itaque facile impetrabimus. Vale, Venerit. [MDLVII.]

XXI.

10

Mario Corrado Brundisium (II, 12).

Debeo tibi, mi Corrade, tot iam nominibus, prorsus ut non uideam, qui soluendo esse possim. scripsisti ad me saepe. tantum ne? sunt alia: humanissime, elegantissime. laudes in me contulisti eas, quas si agnoscam, ipse me nimium uidear amare. tibi tamen habeo gratias de ista tam liberali tamque erga me proluxa uoluntate eamque, si gratus, idest si uir bonus esse uolo, ut certe uolo, puto mihi esse inter summa beneficia collocandam. itaque, cum te numquam uiderim, fero tamen in oculis et, quamquam habeas, qui te talem diligant, quos necesse est esse quamplurimos, ego tamen primas in amore partes appeto, secundis non libenter acquiesco. non soleo blandus esse nec auribus dare, quod negari possit ueritati. quare uelim mihi credas affirmanti neminem me tibi Latina in oratione antepone, conferre admodum paucos. hoc ego ita iudico; nec tu meum iudicium in dubium reuocare debes, cum mihi iam in epistolis tuis tantum in hoc genere tribueris. unum doleo, tuam istam latere uirtutem in extremo Italiae angulo neque in hac luce uersari, ubi fructum

caperes eam laudem, quae tibi debetur iudicio ac
 testimonio praestantium uirorum. quod si te coh-
 ortando possem adducere, ut de migratione cogitares:
 aggrederer et in hanc rationem totus incumberem.
 5 uerum neque mihi de statu rerum tuarum constat et,
 si cohortatione moueri potes, ipsa te res nequaquam
 tibi, ut opinor, obscura uel me tacente debet incitare.
 Quod scire uis de meis antiquitatibus, haec sunt:
 liber nunc imprimitur de legibus, quem, cum erit
 10 absolutus, curabo ad te perferendum: edidi iam com-
 mentarium in orationem pro Sextio et proximis diebus
 in epistolas ad Brutum et ad Quintum fratrem. quem
 tibi nunc utrumque mitto. maiora uellem et fortasse
 possem; uerum infirmitas corporis facit, ut labore
 15 debiliter, lippitudo autem, ne legere diutius liceat aut
 scribere. magnam etiam mihi temporis partem eri-
 piunt salutationes amicorum, magnam domestica ne-
 gotia, sexcenta praeterea, quae me a studiis auellunt.
 sed feramus: humana sunt nec praecipue nostra, sed
 20 communia cum multis. Tu me uelim ames et, si par
 pari referre uis, amore non uulgari. Vale, Venetiis.
 [MDLVII]

XXII.

Mario Nizolio Parmam (II, 3).

25 Epistola tua, mi Nizoli, ut amici hominis ac
 uehementer amandi, summa me uoluptate affecit ac
 meam uehementer incendit cupiditatem Parmam ad-
 eundi. non quod urbs aut urbis ornamenta me mo-

10 post 'perferendum' in prima editione legebatur: se-
 quetur de cinitate aut de comitiis; tum reliqui libri, ut extrema
 cuique manus imponetur. sunt enim omnes decem, nec mihi
 ordinem in edendo praescripsi.

ueant (alii haec mirantur, apud me uulgaria sunt), sed aueo incredibiliter patronum ueterem meum, meum dico? immo uero litterarum ac studiosorum omnium ipsumque litteris excellentem, Alexandrum Farnesium Cardinalem salutare. quem cognoui Romae et colui 5 puerum adolescens eximia iam tum indole praeditum et earum laudum principiis, quas deinde auctus aetate simul et iudicio perfecit, magna exspectatione florentem. quo quidem tempore uehementer urbs ipsa excitauit me atque acuit in studio liberalium disciplinarum, adpectu ipso antiquitatis et multiplici ac uaria hominum eruditorum scientia. sed ut ingenue fatear, proprie me expoliuit aula Farnesii moribus ac litteris, cum uiuerem coniunctissime ac familiarissime cum duobus praestantissimis uiris, Marcello 15 Ceruino et Bernardino Maffaeio, quorum alterum Pontificem maximum, alterum Cardinalem, utrumque immortalitate dignissimum aduersa bonis artibus iniqua mors eripuit. Quare quod me Parmam uocas et multis uerbis inuitas amantissime, non me litterae tuae 20 sopitum excitarunt, sed currentem potius, ut aiunt, incitarunt. quod utinam cum uoluntate cetera congruerent: iam iamque uobiscum essem. sed uides anni tempus, uides itinerum difficultatem; scis, quam imbecillo sim corpore, quam tenui et ad incommoda iniuriasque caeli perferendas parum apto. timeo etiam 25 a militibus, a quibus otium non est. excurrere enim dicuntur et praedas facere. non igitur ueniam, cum a uobis diei unius uix absim interuallo? ueniam, opinor, quaeque aduersantur et impediunt, contemniam omnia. uolo omnino meis oculis Farnesio uidendo satisfacere; uolo hanc a me ipso gratiam inire et salutationis officio, expedito sane ac debito, perfungi. Te uero, optime ac doctissime Mari, cuius consuetudine et sermone careo multis abhinc annis, quem mihi 35 tamen ex animo numquam eripuit neque tempus neque longinquitas, quo studio complectar? quantam

hauriam, cum praesens praesentem alloquar, uoluptatem? dilexi equidem, a quo primum die te cognoui, tuos mores, tuam naturae comitatem ac suauitatem. doctrinam uero, ingenium, industriam suspexi semper
 5 extulique laudibus ad caelum. nec iniuria. nam si Romanae linguae studium colere et illustrare laus est: quis hoc te uno aut curauit studiosius aetate nostra aut cumulatius praestitit? ego ipse, quem tu esse aliquid uis in hac Latine scribendi facultate — in
 10 quo uereor, ne te fallat amor, nam iudicium in dubium uocare non debeo — sed, si quid sum, quadam ex parte de tuo fonte fluxi. thesauros enim Ciceronis omnes in illo praeclaro tuarum obseruationum libro congestos reperi et usus sum facile. quos colligere
 15 dispersos immensi laboris fuisset ac temporis. Laudas igitur beneficium tuum, cum me laudas et quodam modo praemia capis meritorum tuorum. De loco in oratione pro Sextio disputas erudite nec a iudicio tuo mea discrepat opinio. quiddam tamen superest, quod
 20 me leuiter pungat. qua de re cum erimus inter nos collocuti, uel ego tuam sententiam, ut ueram, uel tu meam sequeris gratiae saltem caussa. Vale et Farnesio Cardinali simulque Antonio Mirandulae, Episcopo uni omnium doctissimo atque humanissimo, meis uer-
 25 bis salutem plurimam dicito. Asulae [MDLVII].

 XXIII.

Vincentio Stellae Brixiam (II, 16).

Superioribus diebus, quo magis incitabar cupiditate ueniendi ad te uisendaeque urbis, ut audio, pul-

23 'Episcopo' Casertae. — 25 'Asulae' Paulus Manutius in eo oppido, in quo frater eius maximus natus, Manutius de Manutis, sedem ac domicilium posuerat, aliquoties cum suis aetatem degit.

cherrimae, qui essem litteris et tuis et filii tui, idest utriusque tuis, amantissime inuitatus, eo me reuocabat magis pudor meus. neque tam, quid tua permetteret humanitas, quam quatenus mihi per modestiam meam progredi liceret, cogitabam. ac saepe mecum sic: An tu ad hominem, quem numquam allocutus? quem ne uidisti quidem? adde quem uirum, quam nobilem, quam grauem, quam districtum magnis rebus? ego autem quis? infirmus natura semper, nunc etiam ualetudine impeditus, exquisita quadam ratione et cura tuendus. Contendebam equidem cum animo meo, nec uici facile, sed uici tamen aliquando et decreui omnino ad uos primo quoque tempore me conferre. uereor enim, dum ualetudinis commodum exspecto et id ago, ut, quas morbus ademit, uires colligam, in hiemem ne incidam, idest in imbres et frigora, quorum altero uires corrumpuntur, alterum scis esse *λεπτῷ χρωτὶ πολεμώτατον*. nam illud, in quo tibi fortasse uel domesticis tuis incommodare mea mollities et paullo fastidiosior in uictu consuetudo potest, id non specto. aut enim exiguum quiddam erit et feretur facile, aut, si magnum, illustrabit benignitatem suam. Statutum igitur de re, nec est, cur sententiam mutem: uidendum de ratione itineris, quam tu ad meam uoluntatem meumque consilium, quae tua est humanitas, totam reiicis. ego autem nihil puto commodius, nihil aptius ad uirum infirmitatem sustentandam, quam lecticula gestari. sed habet species illa, quod ad Fabium tuum scripseram, quiddam nimis honorificum. nec ego is sum, qui, quod superat fortunam meam, eo libenter utar. uerum ignoscetur ualetudini, quam satis infirmam atque imbecillam concussus et uexatio facile frangeret. rheda quidem, qua mearum bene perita curationum ancilla cum filiola et puero uehatur, opus est. haec si habebo, uel potius cum habebo (uis

34 'ancilla' Margaretha, natione Slauonica.

enim me a tua liberalitate omnia exspectare), dabo me statim in uiam et ea quidem spe, ut aliquem e caeli mutatione fructum capiam, maximum quidem ex tua humanitate, quam cantari ab omnibus audio.
5 Vale, Asulae [MDLVII, mense Octobri].

XXIV.

Dionysio Lambino Patauium (IV, 22).

Neque negare audeo tibi, homini eruditissimo, cuius ego plurimi semper amicitiam feci, neque, si
10 pollicear, praestare possim id, quod a me petis. premor enim domesticis oneribus et typographiae cura, sic mehercule, uix ut sustineam. uacuae tantum ab opere mihi relinquuntur horae uespertinae. sed eo tempore tum defatigatus laboribus ac fractus
15 quietem quaero necessariam. tum uero succedit oculorum dolor isque ita grauis, non modo ut legere aut commentari, sed nec domesticos audire sine magna molestia possim. ita nobis traducitur dies atque etiam noctis maior pars. non enim prius hac leuamur ca-
20 pitis grauedine, quam sol medio iam Antipodum orbe decurso incipit ad nos recurrere et in ortu suo demum uoletudinem mihi alacritatemque restituit. quod si respirare aliquando licebit, aures tibi meae patebunt, non in horas modo, sed in integros etiam dies. quid
25 enim mihi iucundius, quid etiam utilius, quam tecum de litteris agere tuaque maxime tractare scripta? de quibus quid existimem, Muretus noster testis est. nam, cum ad me octauo, opinor, abhinc anno in Iudecae suburbano habitantem, ignotum antea de facie, uoluntario adductus officio adiisses, humanitatem simul

et doctrinam tuam eadem hora perspexi. tunc ego te coepi et diligere et praedicare, nec desinam utrumque facere, quam diuturna mihi dabitur usura uitae, quandoquidem nec tu desines esse tui similis, idest cum optimus uir officioque excellens, tum uero tantus in uirtute, quantum cum egregia natura singularis industria potuit efficere. Interim peto a te, meis ut occupationibus ignoscas et uoluntatem in te propensam, licet absit res, tamen ames. Vale. [MDLVII aut insequenti anno.]

10

XXV.

Marco Antonio Lombardino Patauium (II, 26).

Scis, optime Lombardine, benignitatem a philosophis, magis etiam a Christianis hominibus laudari. recte id quidem; nihil enim est, quod hominem aequae cum Deo coniungat. sed illa cautio requiritur, ut adsit cum uoluntate prudentia. thesauros plerumque uideas in aliquem conferri ab iis, qui dominantur. quaere causam: laudabilem nullam reperies. quis igitur beneficium illud praedicabit, in quo neque meritum accipientis neque iudicium dantis agnoscitur? Equidem pro magnis opibus existimo hesternam illam animi tui significationem. quod enim ad me munus misisti, tum est ipsum per se gratum, quia pertinet ad ea commoda, sine quibus imbecilla ualetudine qui sunt, aegre sustentantur, tum uero multo gratius, quia iudicii tui laude commendatur. nisi enim tibi meae uitae ratio, nisi ea, in quibus assidue uersor, studia probarentur: me tu certe, qui probabilitatem colis, qui doctrina ingenioque excellis, beneficio non afficeres. quando igitur ex ista tua in me liberali uoluntate, quid de meis moribus, quid de litteris sentias, facile

possum conicere, contemno Principum diuitias, beatus esse possum in tua beneuolentia, unde honor et decus, unde praeclara uirtutis argumenta, unde etiam com-
moda manabunt. quare conserua mihi, si uis me feli-
cem esse, tuum amorem, quem certe intelligas mihi
deberi, si tibi, mea quae sint erga te studia, liceat
intueri. Illa uero, quae a tua benignitate profiscun-
tur, persuade tibi hoc potissimum nomine, quia sunt
amoris argumenta, mihi esse carissima. neque ego te
umquam ex beneficio, sed beneficium semper ex te
ipso pendam. Librum de Magistratibus, quem petieras,
habeo absolutum, nondum tamen edendum. itaque
comprimatur, usque dum accurate perpoliam. prooemium
degustabis, quod ad te cum hac nocturna epistola
statui mittere. Vale. Ex aedibus nostris ante lucem.
[Aut anno MDLVIII aut non multo ante.]

Prooemium
libri de Magistratibus Romanis.

Quod in priuata domo pater familias, idem in
ciuitate praestat lex. ille praecipit filiis, quid agant et
qua ratione agant; haec iura ciuibus mandat et ad
pietatem, ad rectum spe praemiorum inuitat, a de-
lictis proposita poena deterret. quemadmodum autem
rei priuatae non hoc uno consulitur, si sit, qui im-
peret, uerum illud praeterea requiritur, ut imperanti
domestici omnes pareant: sic in ciuitate, nisi legem
aliquis tueatur et, ut ei ciues, quasi parenti optimo
filii, audientes sint, potestate imperioque perficiat,
non est in ipsa lege praesidii satis optimeque ac lau-
dabiliter uiuendi praescripta norma negligitur. quo
fit, ut tam legi necessarius uideatur esse magistratus,

quam lex ipsa ciuitati. Ac mihi hoc de genere consideranti longe uidetur optabilius esse, ut iniquae legi praesit optimus magistratus, quam ut improbus aequissimae. nam si summam potestatem cum optima mente coniungas, uir bonus in iure dicendo praeter aequabilitatem et iustitiam nihil spectabit; si quid erit in lege uitiosum, pro sua sapientia corriget; si quid ambiguum, in eam partem interpretabitur, quae ad pietatem, ad communem ciuium utilitatem ad reipublicae salutem, propensior esse uideatur. sin autem, qui non optime sunt a mente constituti, iis potestatem addas et uoluntatem uiribus confirmes, legis uocem magistratus non exaudiet, quid maiores uoluerint, sanxerint, seruarint, non attendet, ad suum arbitrium suamque libidinem omnia reuocabit. 15 quod cum faciet, rei publicae, quae tota a iure et aequitate pendet, non solum facto, sed multo etiam magis exemplo nocebit. nam quia praeuntem sequi non difficile est, propterea, qui imitentur, quam qui inueniant, plures non modo in republica administranda, 20 uerum etiam in omni arte reperias. male C. Caesar, qui libertate ui et armis oppressa ea, quae omnium erant, possedit unus. sed longe improbius ac nequior L. Sylla. qui, ut auderet sperare Caesar ea, quae consecutus est, exemplo suo perfecit. quod si, qui 25 legibus prae fuerunt, tales fuissent, quales eos, qui leges ipsas condiderant, fuisse legimus: stetisset in suo gradu respublica quaeque artes in ciuitate libertatem auxerant, eadem facile conseruassent. uerum in hominibus, non in legibus, uitium fuit. primi omnium duo fratres 30 e Sempronia familia, Tiberius et Caius Gracchi, malo publico eloquentes et ingeniosi, serere inter ciues discordias coeperunt infimaeque plebis animos nouorum commodorum in spem turbulentis concionibus excitare. qui etsi decreto senatus iusta ui oppressi debitas eorum 35 audaciae poenas exsoluerunt, tamen exitiosae consuetudinis initium attulit ille dies, qui ciuili sanguine

gladios primus infecit. quod enim non modo iustum, sed nec usitatum antea fuerat, id postea ne nouum uideretur, effectum est. itaque cum aliquot post annis P. Sulpicius primum, ut uisus est, non pessime animatus, deinde siue ambitione inductus, siue iracundia concitatus ab optima caussa descuiisset eademque fere, quae duo Gracchi, in tribunatu plebis aut certe non dissimilia moliretur: facile ad uim et ad caedes prolapsa res est. neque prius arma quieuerunt, quam
10 ciuium magna parte trucidata aut eiecta unius libido antiquis legibus par atque etiam superior esse coepit. quod neque tunc neque postea contigisset, si, quam sapientes in scribendis legibus maiores fuerant, tam in creandis magistratibus cauti posterius fuissent. nam,
15 etsi non recte geritur publica res, nisi praestantibus uiris acrique ac magno animo praeditis committatur, tamen periculosa in primis haec est et lubrica sane deliberatio. propterea, quod non languentibus in animis, sed in erectis mentibus ac maximis ingeniis do-
20 minandi cupiditas exoritur. honorum spe, fateor, ad labores, ad industriam, ad subeunda etiam pericula homines excitantur: sed in libera ciuitate est, quatenus cuique credatur, et in danda potestate si modus retinebitur, modus item in gerenda seruabitur. legitimis
25 enim potestatibus et moderatis imperiis alitur libertas neque facile quisquam uult, quod se posse desperat et, qui tantum potest, quantum si consequatur, ceteri nihil possent, hic si malus est, potestate fit deterior. sin ita moribus exploratis, ut antea nihil neque fecerit
30 indignum bono uiro neque uoluerit, interdum tamen, ut humana mutantur, a rectis cogitationibus ad iniquas libidines traducitur et peccat eo ipso, quia peccare permittitur, ut possit. Quocirca patriam meam singulari sapientia institutam ac diuino quodam consilio temperatam licet existimare. in qua neque ma-
35 gistratus iidem continuantur, quod est seruandae ac tutissime retinendae reipublicae uinculum firmissi-

num, neque cuiquam tantum uni committitur, ut extraordinario iure elatus libertati communique otio moliri periculum possit. qua moderatione factum est, ut post annos MCXXIV (tot enim ab urbe condita numerantur) non modo respublica sit, uerum etiam ita sit, ut omnibus rebuspublicis, quae nunc sunt, magnitudine opum, iis autem, quae fuerunt, imperii diuturnitate antecellat. quae quibus institutis ac magistratibus usa ab humili tenuique principio ad tantam dignitatem atque amplitudinem peruenerit, neque est hic narrandi locus et hoc argumentum uiri sapientissimi ita non modo copiose, uerum etiam ornatè periteque tractarunt, ut, si quid uelis adiungere, idem sit, ac si in Apellis aliqua perfectissima imagine, puta in Venere illa Coa, elabores. Nobis Romana ciuitas proposita est. quae quam multas habuerit partes ad imitandum praeclaras, ex eo patet, quod ita bello ac pace uiguit, ut illius uim et potentiam omnes reges populique extimescerent, aequitatem et abstinentiam subiectae urbes nationesque diligerent. formam senatus, quod in ea publicum consilium fuit, ordinem comitorum, iura legum tribus libris exposuimus. Nunc de magistratibus eorumque potestate disputabimus, tum, quia locus ipse admonet (hoc enim legibus adiunctum et tamquam adnexum uidetur), tum etiam, quia Ciceronem, cui uideo in iis libris, quos de Legibus conscripsit, hunc ipsum ordinem placuisse, libenter imitamur.

XXVI.

M. Antonio Mureto Patauium (III, 12).

Qui mihi tuas attulit litteras, ei ego meam omnem operam, si qua in re uellet uti, atque omnino quid-
5 quid ualeo, tua caussa detuli. iusus est meam amicitiam plurimi facere et a me praeter eam nihil expetere. quod illi facillimum fuit impetrare. nam cum omnibus natura pateo, tum uero, qui a te diliguntur, amore meo numquam excludentur. Catulli
10 quod apud te reliquum est, biduo si miseris, satis opportune facies. deinde mihi orna duos comites eius, utrumque dignum, ubi neruulos ingenii tui intendas. etiam illud mihi tribuis petenti, quod ante omnia et unum fortasse spectare te puto. cras, ad summum
15 perendie, tria Catulli folia mittam. Filiolum meum Hieronymum nondum quinquennem, Aldo parem ingenio, ualetudine firmiorem, mandare Epidaurum ad hominem eruditum meique peramantem, Paullum Bosium, cogito. ibi moribus et primis litteris imbuetur. nam
20 ego me ad haec humilia demittere nullo modo possum. Quid praeterea? nihil scilicet, immo aliquid. Scribe, amabo te, mi Murete, ut instituisti, quam saepissime. mehercule, e summis atque assiduus non modo negotiis, uerum etiam animi curis, tantum in tuarum epistolarum elegantia et suauitate conquiesco. atque etiam,
25 dum ipse ad te scribo, quia te mihi praesentem statuo mutuumque inter nos sermonem fingo, incredibili uoluptate perfundor. Vale. Venetiis. Hercules meus, quia festus hodiernus dies est, abest. ideo haec mea
30 manu, decies interpellatus, exarui [MDLVIII a. d. XV. Kal. Maii].

28 'Hercules' Podocatharus Cyprius, quo utebatur amanensi, uid. Ep. XXIX.

XXVII.

M. Antonio Nattae Mantuam (III, 31).

Adeo ne erraui et lapsus sum in subducenda ratione, ut de foliis quinquaginta coniecerim, quae nunc octuaginta fore uideo? pudet indiligentiae meae. 5 uerum, ut ut est, commodo meo rem suscipere non possum. nec audio recusare, ne mea fides in dubium apud te ueniat. itaque peto a te, ut cum tua ratione meam quoque ducas nec exigas a me plus, quam res et fortunae meae patiantur. Nam quod ais redituram 10 ad me pecuniam cum fenore libro uendito, uidelicet communi quadam, non propria me regula metiris. non enim ego, ut alii, qui libros imprimunt, habeo statim certos homines, qui eos diuendant et longinquas in urbes regionesque disseminent. uenduntur hic statim 15 a meis omnes ita paruo pretio, ut lucri quidem minimum, sed minimo simul labore minima molestia fiat. Meum ergo librum itidem, inquis, uendes. de doctrina libri tui, de elegantia possum ego facile iudicare: de uenditione quis praestat? an nescis libros Latinos, 20 optimos ueteres, ita nunc iacere, ut paene sordium in genere putentur, uix iam Ciceronem ipsum, Caesarem, Sallustium legi, a multis etiam ne legi quidem planeque contemni? quare noli mirari me tam esse diligenter in iis rebus, quas me docuit usus paene quo- 25 tidianus et in quibus non licet esse sine magna mercede negligenti. De tempore quod urges, facultatem imprimendi non concedunt libro non inspecto. atque utinam inspecto concedant! quod si dixi eos me faciles habere, non significauī posse me libris non lectis im- 30 petrare ius imprimendi, sed consequi, statim ut legantur. quod ita multis non contigit. saepe enim uidi

5 'octuaginta' hac forma P. M. semper utitur pro 'octoginta'.

nonnullorum scripta apud eos, quorum potestatis haec tota ratio est, per multos menses custodita neque legi neque reddi. Mittas igitur librum oportet uniuersum, mecum autem amice ages pro ea, quam tu doces quotidie praeclaris exemplis, aequitate. ita, si errauī, non
 5 luam grauius, quam debeo; sin error a me non est, a te uero aucti libri magnitudo tota pendet, ius tuebere pro tuo instituto et amico simul consules. Vale. [Aut anno MDLVII aut non multo ante.]

10

XXVIII.

M. Antonio Mureto Patauium (III, 21).

Graecos typos meumque de Syriano edendo consilium probari tibi non mediocriter significas. sic putaram et in utroque nunc mea tum opinio, tum
 15 uoluntas te approbante, qui mihi multorum instar es, magis magisque confirmatur. De Catulli clausula, parum commode, sed nihil Mureto petente recusandum. Video te Propertium negligere, cum ego me illis uerbis, quae sunt in prima Catulli pagina, quasi praedibus
 20 obstrinxerim: *ab eodem correcti scholiisque illustrati*. itaque nec integrum iam est et, si sit, cur tu poetam elegantem maximeque omnium latinorum fabellarum uarietate, hoc est uere poetica eruditione florentem abicias? Etiam illud: oblitus ne es ei te commentarium
 25 publice esse pollicitum? scholia saltem, si commentario non uacas, et utrumque Torquato aut, si uni utrumque non uis, Propertium, cui uidebitur. inops enim ab amicis non es, sed malim utrumque Torquato, qui nobilitatem a patre, uirtutem habet a se ipso. Dices
 30 tibi otium deesse: si hoc impedit, faciam, ut abundes.

26 'Torquato' Bembo, Petri Bembi Cardinalis filio.

inibo enim rationem eiusmodi, ut operae meae, quarum tibi molesta nunc celeritas est, gradu testudineo pergere uideantur. Germano tuo cupio mehercule satisfacere, sed aduersantur multa, maxime peregrinitas haud satis apta nostris moribus et ignoratio sermonis Italici. meum tamen illi studium nullo loco deerit, si monuerit. sin ipse aliquid uidero, in quo liceat eius rationibus consulere, aggrediar et, quantum in me erit, perficiam. Vale. Venetiis. [MDLVIII ante nonas Maii.]

10

XXIX.

M. Antonio Mureto Patauium (III, 11).

Quinctilis Kalendae, quem tibi ego diem definieram, praeteriere iam, ut uides. itaque, si quam ex meis litteris de perpoliando Catullo tuo curam susceperas, ea te libero. temporis enim coactus angustiis mandauit meis, ut alia quaedam praelo subiicerent. menssem, quod ad me attinet, uel integrum eoque amplius licet interponas. interim ad Terentium omnem tuam industriam suadeo conferas. noui omnino te laudis in studio numquam languentem, sed in hoc libro, qui maxime omnium uersatur inter manus, ipse te debes incitare et eo magis, quod erit, qui editum statim eripiat syllabatimque omnia dimetiatur. admodum enim seuere ac studiose iudicat aliena, sua uero premit, exire non patitur, diu licet euigilata, acerbis etiam in se ipsum minimeque indulgens. Ego accingor ad Plautum. nec desperarem aliquid a me, si minus ingenio, saltem diligentia posse praestari; sed interpellant salutatores a mane ad uesperam, honesti illi quidem, cupidi uirtutis, officio et amore erga me, ut uidentur, incensi, tamen interpellant. scis illa Ciceronis nostri

ad Sebosi Arriique aduentum ingemiscntis. Hui, unum
 ne Sebosum, unum habeo Arrium? uidelicet sexcentos,
 quibus. uelim nolim horae dandae sunt omnes. ex quo
 quantum molestiae, quantum hauriam acerbitalis, ipse,
 5 qui meam consuetudinem ac meos plane sensus tenes,
 facile potes coniiicere. nam rem familiarem, etsi mi-
 nime abundo, iacere tamen aequo animo patior; studia
 uero mea negligere nullo modo possum. De tuo ad-
 uentu spem nonnullam inieceras. eam rursus extenuant
 10 postremae tuae litterae. ego illud scilicet primum, ut
 habeas rationem ualetudinis, secundo loco, quod tuo
 commodo fieri possit, ut te nobis restituas, exopto.
 Quid Molinus noster? quid agit? quid autem ego hoc
 quaero? nimirum ille totos dies tecum, idest in uir-
 15 tute totus est nec tuam complexus doctrinam dimittit,
 iudicio adductus suo, meo consilio confirmatus. Vale.

Haec ante lucem cubans in lectulo amanuensi
 meo et iam meorum studiorum socio dictaui, nobili
 adulescenti Cyprio, Herculi Podocatharo, qui cras Pa-
 20 tauium cogitat teque meo nomine salutabit. illa supe-
 riora familiari meo, Sebastiano Leoni, dictaueram in-
 ambulans, quod eram paullo crudior nec fere mea
 manu libenter uti soleo. [Mense Augusto MDLVIII.]

 XXX.

25 Marco Antonio Mureto Patauium (III, 6).

Tu uide, cui committas. ego enim binas tantum
 accepi. prioribus respondi nudius tertius meamque
 tibi de Bononiensi re non modo sententiam, uerum
 etiam uoluntatem ostendi. his alteris, quae mihi red-
 30 ditae sunt heri uesper, si rem specto, rescribere nihil

1 'Sebosi Arriique' Cic. ad Attic. II, 15.

est necesse. sunt enim eiusdem argumenti. sin tuam uoluntatem, quae quanta sit, ex tuis litteris apparet, sunt eadem iteranda. sic igitur faciam. Affirmo tibi Sigonium nostrum, si Bononiam ierit praesensque contenderit, certum futurum. habet auctoritatem ex huius 5 loci dignitate partam, mire suis amplificatam scriptis, praesertim his postremis, insigni doctrina, iudicio, ingenio refertis. studia Bononiensium ciuium facile colliget. ciuitas enim est ad humanitatem nulla propensior. Accedit, quod aut petet solus aut cum iis, quos 10 neque nominis fama neque uero, ut a nonnullis accepi, litterarum scientia magnopere commendet. Bargaeus enim, οὐχ ὁ τυχὸν ἀνὴρ, condicionem illam certe non spectat. qui enim Pisis dominetur et sua uirtute, quam nouimus excellentem, et Principis gratia, cuius 15 in ditione natus est, quo consilio ad res nouas animum adiciat? ergo, si Bononiae Sigonius, uides, quid sequatur. diis hominibusque probantibus in eius locum ascendes. quo mihi nihil esset optatius. nam speciem habet Bononiensis condicio maiorem, ut in gymnasio 20 Italiae celeberrimo; emolumenti certe haud paullo plus uideo hic futurum. atque etiam de dignitate uidero. tractantur omnino litterae splendidius in publicis gymnasiis et docetur de loco superiore uirtus maiore cum gloria. sed clarissimum Venetiarum nomen quasi lumi- 25 nibus obstruit Italicarum omnium ciuitatum et hic ortum decus facile manat ac diffunditur per omnes gentes propter huius urbis communionem et quasi societatem cum orbe terrarum uniuerso. Hic uenit in mentem: cur tu igitur migras? alia ratio est. ego 30 urbem linquo, non cum urbe emolumentum. quin hoc augeo uehementer. illam prorsus amittere non uideor, quia Romam specto. habes meam sententiam, quod quidem ad me attinet. de Sigonio autem, quia nihil est tam amplum, quod eius uirtus non aequet, meam, 35 ut opinor, diuinationem exitus non fallit. nisi si quid attulerit casus, qualia fert hominum uita. de Molini

nostri uoletudine, cum rescribis, adde uerbum, si me amas. Vale. Venetiis, nonis Sept., quo me die discedere cogitantem noua res detinuit. [MDLVIII.]

XXXI.

5 Marco Antonio Mureto Patauium (III, 26).

Laborabam uehementer de amico nostro: nunc animum meum constituit aliquo interdum, ut uere dicam, metu fluctuantem epistola tua. atque ad metum accedebat indignatio. quid? uirtuti ne deerit orna-
 10 mentum aut etiam locus, ubi consistat? tanta ne est temporum iniquitas et hominum in suis bonis ignorantio? haec ego quandoque mecum. nunc uacuis cura iam sum et ex eo, quod significas, ut in exoptata fortuna, triumpho. uelim igitur ei meo nomine gratuleris. Tuos uersus, tua fretus humanitate, iam promiseram. eos exspectabo minima, si fieri potest, interposita mora. nec tu uelim me diuturna exspectatione ducas. Illa ad illos, qui te nunquam amarunt, quos male scis audire suo merito, cur non transferas ad
 20 alios? equidem suadeo. quod si tenerem *ὑπόθεσιν*, facile dicerem, ad quem. me a lusibus *καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἐρωτικῶν* plane reuocat non solum natura mea, sed aetas etiam senectuti propior. itaque, si quid ad me scribes, remoue, amabo te, omnia, quae Plato
 25 dilexisse uidetur, *ἀφροδίσια*. Intelligis, opinor, quid significem, et quod significo, petere me uel cupere etiam, si me putas ingenium tuum nosse, existimabis. De beneuolentia tua etsi numquam dubitavi, ex te tamen ipso ea, quae opto, libentissime audio. quam-
 30 quam ad studium in te meum nihil addit studii tui commemoratio. non enim te amare coepi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis

nominibus. quae tibi ipse ne exponam, non modo meus,
 uerum etiam tuus pudor impedit. Lactura te mouet
 rei familiaris in discessu repentino. noli laborare:
 lucrum erit in damno, si spectas eum, qui te excipiet,
 praestantem uirum erga tui similes optime animatum, 5
 cuius egregiam uoluntatem non dissimilis fortuna comi-
 tatur. sarciet igitur ille, siquid ob subitam migratio-
 nem damni facies, et, ut spero, tuum te consilium
 quotidie magis oblectabit. Polam uideo te abiecisse
 et laetor mehercule tua caussa. uerumtamen, si quando 10
 opus erit, secessum illum non contemnes, ut habeas tu
 quoque exemplo Africani et Laelii tuum Lucrinum,
 cuius in litore neglectis Regum thesauris, omni pror-
 sus ambitione solutus, aut conchas legere aut fluctus
 numerare possis eoque laetius, si me tibi tantae uo- 15
 luptatis comitem Deus obtulerit. Verum haec, ut quidem
 nostrae nunc utriusque res habent, inania, quae tamen,
 si perfecte saperemus, omnium fortasse prima. Sed
 uides me tecum garrire? captum uoluptate sermonis,
 dum te quasi praesentem alloquor et utor manu eius 20
 adolescentis, quem iure Latii donatum, Cretensibus
 ademptum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro
 contubernio. quod quidem studiose agit tuo maxime
 exemplo incitatus. etsi non te nostra domus, sed tua
 te industria, tuum nobilitauit ingenium. Libri aliquando 25
 exierunt, quos ad te mitto, iuuenis optimi et insigniter
 eruditi Onuphrii Panuinii. non dubito, cum legeris,
 quin meum de illius praestanti uirtute testimonium
 confirmes. habet alia in manibus, unde fructum stu-
 diosi capere uel maximum possunt. quae ut edat ma- 30
 turus, otium illi exoptare, qui rerum scientiam appe-
 tunt, omnes debent. Vale. Venetiis [mense Septembri
 MDLVIII].

12 'Africani et Laelii' Cic. de oratore II, 6. — 21 'ado-
 lescentis' Nicolaus Cretensis uidetur esse intellegendus.

XXXII.

[Francisco Othomano] Argentoratum. (II, 19.)

Noli officium litterarum a me requirere: numquam scripsisti, quin rescripserim. quod si contra, quam res
 5 est, uidetur: alieno uitio fit; a me quidem prorsus abest culpa. De horologio quod iterum iam scribis, uicit pudorem meum humanitas tua. iam enim statueram oneris tibi nihil imponere, publica explanandi iuris cura occupato, quotidie aliquid scribenti, unde
 10 ad nos utilitas, ad te ipsum gloria permanet. negotium amico dederam et ille curaturum promiserat. nec tamen biennio fidem soluit. qua re accipio libenter, quod das. tu mihi, quod tuo commodo fiat, horologium Augustae elaboratum, ego tibi, quantam scripseris, pecuniam statim curabo. quale uelim, iam antea
 15 significaui, factum eleganter, artificio non uulgari. Audieram, quae ducuntur egregia, minoris triginta scutatis emi non solere. Hoc quidem esset nimium nec rei familiaris ratio ferret, cui consulere, quia copiosa
 20 non est, uideor debere. porro genus hoc ornamentorum ita soleo cupere, ut non insaniam. cupio autem uoletudinis, non libidinis caussa. cum enim me satis tristem natura finxerit, accersenda extrinsecus iucunditas est, quam a me ipso petere non possum, eoque
 25 magis, quod plurimus in cubiculo sum, affectus iam quadriennio per totam hiemem oculorum morbo, molesto tamen potius quam acerbo. nolim igitur impensam esse supra decem scutatos aut omnino quindecim eamque ita fieri, si horologium probetur oculis eruditis.
 30 itaque uide, cui negotium mandes. nam neque

2 Ab anno 1571 pro nomine asteriscus inuenitur. — 11 'amico' in prima editione legebatur 'Petro Pernae'. — 17 'triginta' uiginti antea legebatur. — 28 'decem' supra octo scutatos aut omnino decem. — 30 'mandes'. tum legebatur in prima editione: Quibus autem ad me litteras dare solitus es (quos significem, opinor, intelligis), iis horologium ne com-

omnes intelligunt et aliis alia probantur. ego formam et artificium, non materiam cupio emere. De tuis Instit. egi diligenter: hortatus sum lucri maximi spe proposita. ubi ad pretium uentum est, audire se negarunt. itaque tibi auctor sum cum iis transigas, quos faciles iam habuisti et in tuo merito satis, ut audio, liberales. Vale. Venetiis [MDLVIII].

XXXIII.

Ad Michaelem Ghislerium Cardinalem
in librum de locutione Dei Academiae Venetae nomine. 10
(Praef. XXII.)

Rerum humanarum exitus, quam uaria sint hominum consilia, declarant. quod si quis bene cogitat, sequitur, ut idem laudabiliter agat. recte autem agentem nihil umquam frustrabitur, nihil fallat. Decet igitur nos optima spe niti admodumque firma, quibus in condenda atque instituenda Academia nostra nihil praeter Dei gloriam et communem hominum utilitatem propositum fuit. Neque uero actiones nostrae, ut speramus, eiusmodi erunt, ut hanc ad optimas res animorum nostrorum propensionem ambigue aliquis interpretari aut in dubium reuocare possit. apparantur quotidie summa cura et edentur a nobis diuina doctrina referti, qui pietatem ac religionem complectuntur,

miseris. aliam rationem inibis, tutiorem, ut spero, mihi certe, quaecumque erit, gratiorem. — 5 'cum iis transigas', cum Episcopo transigas. — 7 post 'liberales' in pr. ed. legebatur: Sturmium saluta meis uerbis eumque communi litterarum nomine excita ad scribendum. utinam, quantum ualet, tantum uelit. optime consuleretur studiis nostris, optime etiam ipsius gloriae. quam si uult esse amplissimam, habet, unde consequatur.

illustres libri. et interim, quasi specimen quoddam aut pignus nostrae uoluntatis, egregia quaedam de locutione Dei ab excellenti uiro conscripta piis mentibus ac sacrarum litterarum, idest uerae gloriae studiosis communicandum censuimus. quae duabus maxime de caussis, praestantissime uir, tuo nomine decuit esse inscripta: primum, quod suscepto Academiae nostrae patrocinio nihil praetermittis, quod ad eam ornandam augendamque pertineat, et nos, quae a te officia proficiscuntur, quibus animis, quam libentibus, quam gratis excipiamus, aliquo item officio cum ipsi tibi, tum ceteris omnibus indicatum maximeque perspicuum esse cupimus; deinde, quae de Deo loquuntur, ad quem potius mitti aequum fuit, quam ad eum, qui diuina studia in omni suae uitae cursu cunctis et opibus et honoribus anteposuit? qui cum uniuersam de Deo diuinisque rebus doctrinam accuratissime quaesiuisset, tum uero cum ipsa doctrina uitae rationem coniunxit et, ut omnes rectam salutareque uiam tenerent aut, qui diuerterant, in eam reuocarentur, studio consilio, monitis auctoritate contendit. nihil obscure fama loquitur te tuis uirtutibus, nihil de te aut exiguum aut dubium affertur. patent multis ac certissimis argumentis eximia tua in Christi Ecclesiam merita; colunt te omnes ob doctrinam, imitantur multi ob integritatem, amant ob humanitatem maximeque ob rectam ac simplicem naturam ab omni furo omnique fastu longissime remotam. praeconem uero tuarum laudum omnibus horis audimus eum, qui summa ipse laude dignus est, Federicum Baduarium, auctorem et conditorem Deo duce Academiae nostrae. cui quidem uiro tum uitae probitas, tum ex assiduo studio doctrina et ex diuturno rerum usu prudentia fidem atque auctoritatem in omni sermone conciliat. ipso igitur non modo approbante, uerum etiam hortante praeclarum de Deo

libellum, grauem sententiis, illustrem uerbis, ad te mittit tuoque dicatum nomini omnibus gentibus Academia nostra communicat. quae cum se tibi, suo primum iudicio commota, tuis deinde meritis impulsam, penitus addixerit, eandem obseruantiam in omni uita 5 praestabit et, ut eam futurae quoque gentes intelligant, ipso, ad quem omnia referimus, summo Deo opem ferente, aliquo merito consequemur. Tu interim, quando iam hoc tribuisti humanitati tuae, ut nos susciperes, tribue idem constantiae, ut susceptos tuearis ac foueas, 10 ita tamen, si nos, tuo praesidio ac studio dignos, idest nostra ingenia in optimis artibus exercentes nostrasque uoluntates ad unam uirtutem dirigentes et audies et re ipsa cognosces. Venetiis. MDLVIII.

XXXIV.

15

Stephano Saulio Genuam (I, 5).

Magnum mihi solatium attulit epistola tua, iucunditatem dicere non possum. quam tempora eripiunt sic, ut me tristitiae totum paene tradiderim. Ac primum obiisse audio fratrem meum Bononiae, cum 20 ualeret optime, repentino morbo oppressum. fratrem cum dico, me alterum iure naturae dico. uerum addo illud: obierit, si uera narrantur, frater is, qui bonitate praestabat, ualebat ingenio, excellebat industria, factus ad omnia maxime omnium uidebatur: itaque 25 obruor dolore nec, puto, emergam, nisi aut illi melius esse cognouero, aut, si naturae satisfecit, opem tulerit ipsa dies, quae ualet ad omnia plurimum, animi uero morbis plus etiam interdum, quam ratio, medetur. Ad hanc aegritudinem accedunt domestica meaque pro-

pria. uxor, cuius praecipue studio res familiaris ac domus tota nititur, quae me multis molestiis multarumque rerum et curarum onere leuabat, quae meam ualitudinem praesenti semper officio tuebatur, ipsa
5 nunc iacet periculi non expers, affectis diuturno morbo uiribus. ego uxor acerbissime anniuersariis oculorum doloribus, quos sanare, cum iam paene tentata sint omnia, humanae artis non puto. remedia sunt ab uno illo, qui malis cunctis medetur, caelesti medico expectenda. is mihi optimam, ut spero, ualitudinem aliquando
10 restituet; si hoc minus, muniet me saltem ea uirtute, qua res aduersae facile perferuntur. ita salus ex morbo nascetur, non haec, qua corpus uiget, quam ego adhuc omni remediorum genere frustra quaesiui,
15 quae cum ipso corpore paucorum annorum spatio penitus exstinguetur, sed illa multo praestantior, qua nostrae mentes, cum sese ab hac terrestri labe seiunxerint et cum purissimo illo caelestium animorum coetu consociauerint, perpetuo fruuntur. interim tot in me
20 currentibus malis aegre impetum sustineo planeque, quoniam homo sum, debilitor aduersis. Hic tu me uocas ad scribendum et hortaris, ut ea tradam litteris, quae assiduo linguae Latinae usu et diuturna tibi uideor exercitatione consecutus. Vis me scilicet, optime Sauli, eam uiam, quae ad eloquentiam ducit, aperire. spissum opus ac difficile, multi otii, tranquillae
25 mentis, non nostrae fortunae, cuius tibi imaginem ostendi, neque nostrorum neruorum, quos tu putas esse satis firmos, ego, quam sint imbecilli, experior saepe ac
30 sentio. At erunt praeclari conatus, etiam si non succedat. Si ita est, hac laude nemo excluditur. potest aggredi, qui uult, uelle autem quis non debet? si quidem egregia cupientem aliqua uel ex hoc ipso gloria consequetur. te, si quemquam Sauli doctissime
35 sime, te, inquam, ipsum decet maxime omnium id suscipere, quod mihi imponis. quae enim sunt ad hoc munus necessaria, quorum aliis alia desunt, ea

in te uno abundant omnia; ingenium, usus diuturnus, doctrina, iudicium. quid? opes et fortuna numquid huc pertinent? illae uero mea sententia uel maxime. cursum enim ingeniorum retardat, uires debilitat ac frangit inopia. an tu putas Aristotelem et Platonem, illa Graeciae lumina, an Ciceronem nostrum, an Plinium tam multa potuisse litteris mandare, nisi summum illis otium rerum omnium affluentia peperisset? domi alebant seruos eruditos, contubernales habebant eximiis praemiis accersitos ex ultimis terris, rhetores, 5 historicos, praestantis ingenii singularis doctrinae philosophos. cum his se quotidie exercebant, commentabantur, disputabant: horum omnium opera, quatenus liberet, utebantur. at ego sumptum unius pueri minima mercede conducti, quo in scribendo utor, aegre 15 sustineo. Et in his angustiiis, in hac mea tam tenui ualetudine, tam aduersa fortuna, quia rudes homines, ueteris eloquentiae cupidos, meis scriptis non erudio nec in rectam latine scribendi uiam induco, appellas me, quasi malum debitorem, atque etiam accusas, uerbis 20 tu quidem humanissimis et alieno, ut uideris, nomine, re tamen ipsa grauiter et, ut ego interpretor, tuo iudicio, quod uereor in primis facioque, sicuti debeo, plurimi. uerumtamen uidere te puto, quam facultatem res desideret. quid autem praestari a me possit, 25 nemo omnium, qui uiuunt, me ipso melius intelligit. quare noli mihi languorem aut desidia obiiicere, quae abesse procul a me, qui anteactae meae uitae cursum inspiciet atque examinabit, facile cognoscet. satis habeas, si nemo istam in te culpam conferat, qui, cum 30 ingenio praestes, aetatem omnem in Latina lingua contriueris. ex quo factum est, ut eam perfecte calleas, id quod tuorum scriptorum subtilitas et elegantia declarat, cum ualeitudinem non desideres, otio paene diffluas. addo etiam illud, cum optime tibi cum fortuna conueniat. quae tibi de suis bonis tantum elargita est, ut erogare quantamuis pecuniam in homines

doctos eorumque studia nullo tuo incommodo possis.
haec cum in te sint omnia eaque, ut ego arbitror,
summa, non minima quidem certe, abstines tamen ab
hoc munere et hortaris alios nulla tibi re praeterquam
5 uoluntate et studio conferendos. Quis non miretur
sitire fontes? sitiunt enim certe, cum tu petis a
me tamquam ex arido solo, quod in te ipso uberri-
mum esse constat, et cum ad nostram potius in-
opiam confugere, quam tuis copiis uti uis. Hoc
10 loco mihi uenit in mentem, tuam quoque caussam,
non modo meam, meditantī, quod tu fortasse respon-
deas. Distingues illa superiora, negabis in te uno
esse omnia, quae dixi esse de Latina lingua scri-
bentibus necessaria. de fortuna concedes: patet enim;
15 etiam, opinor, de uoletudine, de otio; ingenii lau-
dem et doctrinae, quae tua modestia est, abs te rei-
cies, fortasse etiam, quae tui est in me animi propen-
sio, quae humanitas, ad me transferes. Nolim equidem
tecum, Sauli, ne in tua quidem laude contendere.
20 uerum, quod tu mihi de te ipso non credes, credent
alii uerumque fatebuntur adducti in hanc sententiam
ac plane confirmati, non tam auctoritate mea, quam
tamen, in his praesertim elegantioribus litteris, in qui-
bus iam tot annos uersor, non esse nullam intelligo,
25 quam tuo ipsius testimonio, quod habet ponderis apud
bonos et sapientes uiros in omni re plurimum. te,
inquam, ipso teste locuplete, cui fides habenda uidea-
tur, probabo tuam uirtutem. Oblitus ne es aut obli-
tum me putas illius temporis, cum tu librum tuum de
30 homine Christiano mihi ostendisti? bone Deus, quam
in illo multa praeclara, cuius industriae, cuius pruden-
tiae, quam a te grauiter, quam copiose, quam splen-
dide tractata. neque uero ego unus illum librum,
uidere alii, uidit, qui uir et quantus! Reginaldus Polus
35 Cardinalis, qui potest esse instar omnium, quem tu
profecto iudicem in re tua numquam recusabis. hunc
ego audiui, audiuerē multi, de tuo interdum libro

loquentem. ornat laudibus (et est homo, ut scis, natura simplex, rectus, cuius ab intimo sensu numquam ne minimum quidem aut uultus aut oratio discrepet). quid plura? conferendum cum antiquitate iudicabat. Quamobrem redeo illuc et concludo paucis. Magni facis eloquentiam, cupis eam cognosci, cupis amari et coli. egregia cupiditas et nobili sane uiro digna! uerum, ut tibi satisfacias, et inuenias exitum studii tui, elige de duobus, utrum uis. aut ipse, qui potes, ostende nobis Latinae linguae pulchritudinem ac praestantiam: doce nos, doce ceteros, quae sit eius adipiscendae et perfruendae ratio ineunda, aut, si quos existimas hoc praeclare posse, excita eos liberalitate, foue tuis copiis. noli pati animum eorum hac et illa cura distrahi: sit intentus et fixus hoc uno in studio neque abducat eum ab opere pulcherrimo ac nobilissimo humillimae interdum rei turpis et sordida procuratio. ita consequeris facile, quod uis, optimisque studiis et posteritati magna tua cum laude consules. Illa, quae scribis de leguleiis quibusdam in meum librum de Romanis legibus detrahendi studio incurrentibus legi nullo cum stomacho, nec sum miratus a barbaris hominibus sordido quodam litterarum genere assuetis elegantioris doctrinae scientiam et quasi lautitiam quandam studiorum contemni. Non placet istis meus liber, magnis uidelicet uiris, quorum fama aedium illarum, in quibus ipsi habitant, limina nondum est egressa. at placet Vincentio Portulacae, cuius est in urbe Brixia insignis auctoritas, illustre per Italiam nomen; placet Antonio Augustino, Marco Antonio Nattae, Laelio Taurello, Vido Pancirolo, iuris utriusque scientia claris, quorum nomina scriptis egregiis testata uirtus atque expressa cum aeternitate coniunget. hos ego meorum laborum et uigiliarum laudatores cum audio, uiros graues et certos omniumque nobilissimos, uoculas raucae plebeculae contemno, quidque leues et obscuri homines de me sentiant aut loquantur, non esse mihi ualde

laborandum existimo. te quoque sperabam in meis praesidiis esse et, si qui urgerent grauius, obsistere impetumque inuidiae et maleuolentiae tua auctoritate ac testimonio frangi. quod si facis, fructum fero
 5 meae singularis in te obseruantiae et habeo tibi, quam debeo, gratiam. sin minus, hoc tamen nomine tibi debeo, quod meos obtrectatores flocci facis usque eo, ut indignos, quibus respondeatur, existimes. Vale, Venetiis MDLVIII.

 XXXV.

10

Io. Baptistae Pignae Ferrariam (IV, 45).

Alfonso Duce creato gratulatus Ferrariae sum, quae tum ex noui Principis eximia uirtute fructus capiet egregios, tum ipsa quoque ad omnem uirtutem
 15 eius, a quo regitur, exemplum secuta diligentius incumbet. mores enim ciuitatis ex Principis moribus effinguntur et, ut ait Plato: Quae apud eos, qui dominantur, studia uigent, eadem reliqui ciues amplectuntur et colunt. Ergo florebunt in uestra ciuitate
 20 liberales disciplinae ac debita iam pridem ingenuis artibus praemia persoluentur. quod equidem tua potissimum caussa, doctissime Pigna, magnopere gaudeo. nec enim dubitat quisquam aut dubitari omnino potest, quin, quantum ingenio, eruditione, iudicio, quantum
 25 etiam consilio uales, tantundem apud sapientissimum optimumque Principem et auctoritate ualeas et gratia. quod si, quam adhuc in cognoscenda, eandem posthac in ornanda uirtute industriam locabis, quis te uno felici-
 30 or, quis omni laude praestantior? quod ut facias, ne monendus quidem es. nec enim te dissimilem esse tui uel natura tua uel consuetudo uel studia patiantur. hoc igitur tecum agendum non est. illa me

potius, ut uere dicam, et simul omnes, qui te diligunt, cura sollicitat, ne te nobis eripiant prorsus aulica negotia, sic ut iis disciplinis, quarum usus aeternum decus parit, salute dicta iacere patiaris ea, quae multis ante mensibus instituta si quando perficias, maiorem in modum et posteris et gloriae tuae 5 seruias. quam multos enim egisse mecum diligenter existimas, ut hortarer te ad absoluendam poeticae imitationis artem aut, si absolutam habes, continuo diuulgandam? quibus ut aliquando satisfacias, etsi 10 languere te in tua laude uix opinor, tamen peto abs te, quantum humanitas tua permittit. nec tamen, etiam si tua res non ageretur, amicitiam nostram, quam ego sanctissimam semper colui, nihil a te impetraturam confiderem. equidem nihil ei denegarem 15 idque te, quod tamen secundissimis rebus ac sine molestia tua fiat, cupio experiri. Ego me ad litteras, a quibus inuitus discesseram, reuocare coepi, adeptus usum oculorum, quem antea desperabam, diuina primum ope, in qua statuere omnia consueui, deinde 20 Gabrielis Faloppii scientia singulari. cui uiro quanti hanc lucis usuram, idest quanti uitam facio, quanti etiam praeclara litterarum studia mihi sunt, quibus uix ipsa uita pluris est, uni plane totum acceptum refero. siquidem eius doctrina, humanitas, exquisita 25 cura pristinam mihi ualetudinem, omnino profligatam ac perditam, conspectum liberorum meorum, amicorum colloquia, librorum suauitatem restituit, ut, si quem optimis artibus industria nostra fructum feret, ei gratiae debeantur, cuius ope ac studio factum est, 30 ut intermissam diuturno ac perdifficili morbo posteritatis adiuuandae consuetudinem aliquando repeterem. Tu mihi de tuo statu maximeque de Alfonsi Ducis conatibus egregiis ad honestandam uirtutem, de quibus fama iam perccebit, si quid significaueris, argumentum erit amoris in me tui, quo laetari uehementer soleo. Vale, Venetiis [MDLIX].

XXXVI.

[Andreae Duditis Sbardellato] Patavium (IV, 18).

Valde probo industriam tuam, quam ad ornandum
commentario aureolum Demetrii libellum *περὶ τῆς*
5 *ἐμπνεύσεως* contulisti. sed antequam institutum absol-
uas, fore arbitror, ut exeat is, quem Petrus Bargaeus,
qui Pisanum gymnasium politioris doctrinae professione
illustrat, ante aliquot menses, ut audio, confecit. ita-
que malim ad Diodorum latinitate donandum operam
10 studiumque tuum conuertas, ne, quod aiunt, actum
agas. nam Bargaeo, quem tu fortasse non nosti, nec
ingenio nec doctrina nec eloquentia quisquam praestat,
quodque paucis admodum contigit, tum oratoria tum
poetica laude pariter excellit. absit igitur omnis
15 aemulatio ab iis, quos ego unice diligo et a quibus
item diligi me sentio. Calores hic nihil remittunt:
feruent omnia. quod nisi terrae iam perustae uber-
rimis imbris cito madefiant, caritas multarum rerum
et morborum uis ineunte autumno uidetur impendere.
20 Ego, ut anni tempus est, non incommode ualeo: ne-
gotia curo, otium et studia cogito. Kalendarium Ro-
manum uetus cum opinione mea de ratione ueterum
dierum et necessaria litterarum interpretatione saepe
iam a te rogatum quia nec ipse habebam nec reperire
25 facillimum fuit, mitto serius acceptum a familiari
meo, uiro probo et erudito, Raphaele Cyllenio.
describes et remittes, quoniam quae sunt olim im-
pressa cum Sigonii fastis, nullum ex iis iam pridem
uenale superest. in hoc autem, ut aliquid a me prae-
30 cipuum haberes, itidem ut ego te praecipue diligo,
quaedam uidebis immutata nec, opinor, improbabis.
Val, Venetiis [MDLIX].

2 In editione anni 1571 et sequ. pro nomine Duditis
asteriscus positus est.

XXXVII.

Ioanni Sambuco Patauium (IV, 36).

Ego uero accepto nuncio de obitu filioli mei ita sum perturbatus, ut me tamen hominem esse meminerim et illum in hanc uitam, tamquam in hospitium, ita esse ingressum, ut accitu summi Dei aeternum illud caeleste domicilium petiturus aliquando discederet. quod si me casus iste nec opinatus ita perculisset, ut omnino iacerem, excitarer tamen prudentia litterarum tuarum, in quibus de luctu minuendo disputas egregie tuamque declaras tum homine Christiano dignam bonitatem, tum erga me beneuolentiam singularem. uerum ego, optime Sambuci, multis iam infortuniis hoc sum assecutus, ut fortunam ipsam didicerim contemnere. quae mihi, ut eripiat reliqua, numquam adimet ea, quae nec ipsa dedit nec dare cuiquam potest, optima studia, pietatem in Deum. Praeclare actum opinor cum filio meo. fruitur conspectu et consuetudine caelestium animorum, non angitur curis, non spe ducitur, nihil timet aduersum. at nos, qui dicimur uiuere, quibus hac falsae lucis usura nihil est carius, quam multa exercent? quid laboramus, quid cupimus, quod etiam si contingat, animus acquiescat? itaque uere sapientes homines, non ut diu, sed ut recte et cum uirtute uiuerent, optare soliti sunt. quod equidem conor et, ut spero, consequar. nihil enim magis cogito, quam ut seruam studiis meis et ita uiuam, ut uitae rationem Deo simul et hominibus aliquando possim reddere. Quare cum me uocas ad scribendum, confirmantur consilia mea iudicio tuo. ac tu quidem in hoc officio cohortandi facis idem, quod multi. quibus facile possem satis

3 'filioli' Hieronymi, qui Ragusae mortuus erat.

facere, si per domestica negotia liceret. sed, obsecro, nolite ex otio uestro meum spectare. uobis enim certa et expedita sunt omnia: mihi unicum est uectigal industria mea, qua liberos alere, tueri familiam cogor et si negligam, deseretur humanitas. sin, ut debeo, diligenter curem, iacere studia necesse est, quae solutum curis omnibus animum postulant. At, inquires, ipsa tibi studia fructum ferent. Cane aliis cantilenam istam, mores ac tempora ignorantibus, mihi non persuadebis experto. uetus illa Principum uirorum benignitas exaruit, inania plerique sequuntur, nihil solidum amant, nihil magnificum, nihil illustre. Vides alios, quasi perdendis tantum frugibus nati sint, immanibus epularum sumptibus opes exhaurire, alios, 15 quasi etiam homines ipsos, non modo fruges perdere pulchrum sit, thesauros effundere collectos acerbissime in ea bella, quae uastitatem agris, urbibus incendia, humano generi, aliena stultitia miserrimo, cladem et exitium importent. Musae interim ubique locorum 20 algent, neglectae ab iis, qui fouere eas ut maxime poterant, ita maxime debebant. Etiam illud indignum, quod exsistunt, qui specie liberalitatis gloriolam aucupentur et eam uirtutem, a qua longissime absunt, quasi familiarem suam sic in ore habeant, ut amare

23 post 'absunt' legebatur in prima editione quarti libri (1560): quam oderunt cane peius et angue. — 24 post 'amare uideantur': exemplum recens in manibus est hominis, ut a multis accepi, nobilissimi, qui mihi et obsignata charta quid ultro promiserit et postea, cultus a me diligenter omni genere officii qualem exitu se praeberit, non ignoras. Hoc fere morbo laborant multi eoque grauius, quo minus eorum dignitas et amplitudo fert. unum aut alterum, sed unum in primis animo excellere et personam Principis egregie sustinere audio, summi filium Imperatoris, ipsum orbis terrae imperio dignissimum, Maximilianum Regem, quem de orandis liberalibus disciplinis cogitare, cum eas optime calleat, minime miror. itaque factum a me non insipienter puto, qui de mittendo ad eum libro nostro te quidem approbante nec medio-

uideantur. Verum haec satis aut etiam nimium fortasse multa. Vale. Venetiis [MDLIX].

XXXVIII.

Illustri Comiti Michaeli Turriano Cenetensi
Episcopo Cenetam (IV, 1).

5

Manutius mense Februario anni 1559 graui periculo implicitus erat. Criminis conficti reus, ne in uincula publica coniceretur, primum Venetiis coenobio quodam se occultuit, tum Patauium confugit. Cui quamquam criminis absoluto aut saltem pecunia multato paucis mensibus post in patriam reditus patuit, tamen haud leue fortunarum suarum damnum queritur se accepisse. Sed Turriani, qui iam sex annis ante dono ducentorum nummorum aureorum opes eius fulserat, liberalitate ei uidetur contigisse, ut eam iacturam aliqua ex parte resarciret:

15

Angebar animi nec fieri quidquam posse me uno miserius opinabar. ita multa hoc anno praeter expectationem, prorsus aduersa meis rationibus obtigerant: fratris primum amantissimi, deinde filioli suauissimi interitus, uxoris morbus, inualetudo mea, rei familiaris incommoda. quam facile, nullo paene strepitu, rerum mearum conuersus ordo est! de fratre et filio iam fero moderatius, uel quod, ut solet, medetur dies, uel quia, quod aeterna lege Deus constituit, id abrogare uelle non solum iniustitiae, uerum etiam imprudentiae uidetur esse. uxor conualuit, ego satis firmus. domestica uero damna, quae sarciri

criter adhortante consilium ceperim. quod ille si cognouerit et si me apud eum testimonio litterarum tuarum in aliqua gratia posueris, magnopere laetabor, idque si a te impetro, et debere me tua caussa plurimum arbitrabor et, ubi res exigat, studiosissime praestabo.

uix umquam arbitrabar posse, facile compensat amor in me tuus. cuius mihi recordatio molestias omnes diluit, quandoquidem uis me ad omnes casus, recorder enim tua uerba, subsidium in tua benignitate maximum constituere. itaque leuatus a te grauissimis curis premi iam onere officii me sentio. in quo sustinendo uiribus enitar cunctis et animi et ingenii. tantum ne? immo etiam iis, quas beneuolentia erga te nostra et singularis addet obseruantia. quid porro tam difficile aut tam amplum est, quod incitata studio uoluntas non assequatur? uerumtamen in hac re sentio esse haud paullo difficilior mihi satisfacere, quam tibi. te enim nihil in conferendo beneficio spectare praeter ipsam uirtutem, quae suis gaudet ac fruitur bonis, nihil extrinsecus assumit, satis mihi multo antea persuasum est, praeterea nulla re indigere, non gloria, qua iampridem abundas, non diuitiis, quas et possides iam et contemnis. ego uero, qui et ante annos sex, quo te primum die sum allocutus, eo ipso die benignitatis tuae praestantiam non uulgari munere sum expertus et nunc ab eadem benignitate multo etiam maiora te iubente cogor exspectare, prorsus anticipi cura distrahor, qui neque gratiam tibi umquam referre neque nuda uoluntate contentus esse possim. Succurrunt enim multa, quae libenter cogitem: primum humanitas tua, qua me semper complexus es; deinde liberalitas, qua subleuasti; postremo consolatio illa Christianae pietatis et sapientiae plenissima, qua me quidem proximo Quinctili mense, cum ad te honoris causa Cenetam accessissem, afflictum erexisti. atque haec quibus meis erga te officiis? nullis omnino, salutatione excepta, quae ipsa mihi tum utilis ex prudentia atque eruditione tua, tum etiam ex dignitate perhonorifica fuit. Quae cum omnia colligo, eximiam istam planeque diuinam beneficentiam, insitam tibi uel potius ingeneratam a natura, auctam doctrina, usu confirmatam atque perfectam satis admirari non pos-

sum. Et simul ad quosdam opibus affluentes, multis imperantes nationibus cogitationem conuertens doleo uicem bonarum artium, quae deserantur ab iis, quorum patrocínio si uterentur, fructum retribuerent eum, qui est omnibus imperiis anteponeendus. quid enim est immortalitate praestantius? quis autem eam, nisi beneficio litterarum, consequitur? laterent in tenebris obruti uetustate Caesares, Alexandri, plane omnis antiquitas, nisi rerum praeclarissime gestarum, quas cum audimus, imitandi cupiditate accendimur, 10 testem haberemus historiam. Quo magis tibi gratulor, Antistes et idem Princeps egregie, qui hanc uerae laudis paene vacuam hodie possessionem tam libenter occupes ueteremque maiorum tuorum de omnibus bene merendi consuetudinem, nulla prorsus tuarum fortu- 15 narum ratione habita, constantissime retineas. Quod uero istam uirtutem multis praeterea uirtutibus, usu rerum maximarum, prudentia, doctrina, eloquentia, maxime uero humanitate cumulas atque exornas, iccirco et antea Romae atque in tuis legationibus Eccle- 20 siae caussa susceptis, magnificentissime gestis et nunc in urbe tua, quam diuino simul et humano iure temperas, concursus ad te quotidie fiunt optimorum uiro- rum et eorum maxime, qui aut ipsi ingenio litteris- que praestant aut saltem de ingeniorum litterarumque 25 praestantia iudicare possunt. in quo saepe fortunam accuso, quae mihi facultatem ueniendi ad te, quod eram hac aestate pollicitus et cupio uehementer, adhuc quidem eripiat. quod cum licebit, accurram. quid enim ista amoenitate iucundius, isto caelo salu- 30 brius? quid porro ad beate uiuendum deesse potest ei, qui tecum uiuat? cuius in aedibus primum oritur ex tua disciplina uirtus, deinde excipit uirtutem liberalitas. Hoc igitur, cum per negotia licebit; et utinam mature liceat. interim memoria tui fruar teque licet 35 hoc terrarum spatio disiunctum colam, ut praesentem, nec ullum erga te, quod ab homine tui studiosissimo

possit expectari, aut officii genus aut studii praetermittam. Vale, Venetiis [MDLIX].

XXXIX.

Marco Antonio Mureto Patauium (III, 27).

5 Vix credas, quam non facile mea manu litteras
conficiam et quam facile, cum utor amanuensi, fluat
oratio. itaque scripsi ad Seuerum laboriose, quod
inambulans, ut antea solebam, minimo negotio dictas-
sem. discessus ille meus, magnorum index malorum,
10 ut ab amicis tunc falsa coniectura ductis putabatur,
familiares meos, quorum uti opera consueueram, Podo-
catharum, Fasinardum, postremo etiam Nicolaum Cre-
tensem mihi ademit. filium habeo, sed puerum adhuc
et imbecillo corpore et occupatum satis domestica
15 cura. itaque posthac, nisi quid occurrat grauius, per-
quam raro et quambreuissime scribam. uenio ad lit-
teras tuas. Reuersus e Foro Iulii, quo exieram non
tam negotii quam uoletudinis caussa, reperi librum
tuum Variarum lectionum, quem apud Sixtum Medicem,
20 communem amicum, excellentem uirum reliqueras. noli
expectare iudicium meum. malo enim te ab aliis,
quid de tuis studiis, quid de ingenio existimem, quam
a me ipso cognoscere. unum tamen illud non minus
uere quam libenter dicam, nihil me adhuc in hoc
25 genere legisse ornatius, nihil eruditius. Quod autem
quibusdam in locis et a me dissentis et egregiis idem

1 post 'praetermittam' in prima editione eius epistolae
legebatur: Salutamus te, quam studiose quamque ex animo
licet. ego, uxor et liberi, praesertim is*), quem audio nunc
in cunis uagientem, susceptus a te, cum salutarem aquam
in baptismate reciperet. cui te pro eo nomine, quod inter
nos commune cepit esse, parentis officia benigne et pie prae-
stiturum confidimus.

*) Octavius, minimus natus filius Pauli M.

laudibus me ad caelum tollis, parcius utrumque uellem. sic enim utrumque fortasse uerius. ago tamen gratias, quod publicam utilitatem rebus omnibus anteponas. quam ego consuetudinem acceptam a patre seruauim mea sponte et seruabo posthac tuo inuitatus exemplo diligentius. De nummis, cum libebit, atque adeo ut lubebit. urgeri enim eum, quicum tibi usus intercedat, ne si ipse quidem uelis, facile permitterem. Dionysius paullo serius, quam putaueram, absoluetur. moram iniecit commissa inter operarios rixa absente me. neque tamen hac satis leui, sed aliis adductus caussis, quae ponderis longe plus habebant, paene totum consilium abieceram. nunc te hortante ac mouente etiam, ut celeriter, quid agam? quid autem, nisi quod ipse cupis? quod certe mea caussa cupis. urgebo igitur pro uirili nec impensae parceretur aut labori. De Gallorum rege dolui sane grauiter dolorem uestrum. sed humana quae sunt, humaniter ferenda. nec uobis doctrinae remedia nec ea, quae sumuntur a rerum usu, deesse possunt. et tu mihi miranda narrasti de Cardinalis pietate in Deum. quo ille se uosque omnes praesidio aduersus iniquitatem fortunae praeclare tuebitur. Vale. Venetiis [MDLIX aestate exeunte uel auctumno ineunte].

XL.

25

Scriptis hanc liberalium disciplinarum nomine
Pio IV. Pontifice creato (V, 1).

Cum tibi, Pontifex optime, ad istam dignitatem nuper diuinitus elato, qua sublimius aut praestantius inter homines nihil est, mortales quam plurimi, alii

1 post 'tollis' antea legebatur: non magis amorem in me tuum, quam doctrinam amo.

absentes litteris et nunciis, alii coram uultu et uerbis
gratulentur, non dubitamus, quin nos quoque, altri-
ces tuas, in maximo gratulantium numero ad tuos
sanctissimos pedes officiose proiectas excipias et eo
5 benignius, quod alii, quia peruenisti ad eum finem,
infra quem ceteri fines sunt, gratulantur, nos autem,
quia scilicet, ut peruenire posses, ipsae perfecimus.
Non est ad gloriam lata quaedam et communis uia.
perangusta fuit semita paucorumque notata uestigiis,
10 qua ierunt et heroes illi ueteres, in Christiana militia
fortissimi uiri. et maxime quidem omnium, patrum
nostrorum memoria, Pius ille Pontifex, cuius tu nomen
in eadem sede merito collocatus et cum nomine uir-
tutem refers. in istam olim semitam ferentem ad
15 aeternum decus nos te puerum adhuc, sed puerum
praeclara cupientem, manu prehensum duximus, ne
ue quis te error auertere, ne qua morari posset
offensio, cupide procedenti quasi lumen praetulimus.
confectum iam iter est, ultra quo progrediaris, non
20 habes. inter te et opificem aeternum, cuius ministrae
nos sumus, nulla iam interiacent humana. quare,
quoniam te eo perduximus, quo sine nobis peruenire
felicitatis non est, et quando de longa uia ita fessas
esse intelligis, ut consistere uix possimus, redde prae-
25 mium bene merentibus et permitte nobis, ut in tua
beneficentia nixae conquiescamus. nam, si tibi Deus
Opt. Max. hoc elargitus est, ut in omni tua uita
praeter rectum et honestum nihil spectares, quis te
laudabiliter antea cogitasse probauerit, nisi nunc, cum
30 est ad uoluntatem adiuncta facultas, id ipsum, quod
cogitasti, re perficias? si te ambitio delectaret, pro-
poneremus illa inania, quibus ii, qui ex hominum
sermonibus pendent, excitari solent: fore, si nos ia-
centes erexeris, ut orbem terrarum tui nominis fama
35 peruagetur, ut oratorum et poetarum de te praedi-
cantium uocibus aures tuae personent, denique ut
imaginem tuarum uirtutum, aeternis excellentium ui-

rōrum scriptis expressam, ipsa posteritas intuens cupiat imitari. speciosa ista uidentur et sunt omnino, sed a splendore tamen uerae laudis absunt. nam recte facere non ex iis, quae consequuntur, sed ipsum per se sapientibus uiris amabile uidetur. qui cum inno- 5 center sancteque uiuunt, minime illi quidem de prae- miis cogitant, ne probitas mercenaria uideatur, aut, si cogitant, non ad haec humana, quae sunt locorum et temporum angustis sane terminis circumscripta, oculos demittunt, sed ad illa diuina suspicientes bea- 10 tam immortalemque uitam et expetunt unam et unam expetendam esse persuasum habent. hoc tu semper institutum probasti, probauit Paulus ille III. omnium saeculorum memoria celebrandus, qui de humano ge- nere uel hoc potissimum nomine optime meritus ex- 15 istimatur, quia in suo Pontificatu effecit, ut tu Pon- tifex esse posses. probarunt hodieque probant sodales aliquot tui, quorum alii, non ut uulgo uocantur, mortui, sed ut sapientes proprie loquuntur, mortali uita liberati, nunc incolae caeli Deoque fruenter non 20 tam, quia te Pontificem intuentur, gaudent, quam quia facturum ea prospiciunt, quae sunt optimo Pontifice dignissima; alii uero, nondum sane ab hac terrestri materia discreti aut simplicem naturam assecuti, sed ita tamen in terris commorantes, ut bonitate simpli- 25 ces animos referant, non dubito, quin tibi nostram caussam unanimes commendent et eo studiosius, quod, et ipsi alumni nostri cum sint, officio non solum lau- dabili, uerum etiam debito fungentur. satis iam ex- agitatae, satis inopiam et solitudinem passae, ab 30 omnibus fere Principibus neglectae supplices ad te confugimus. quid petentes? honestum otium. a quo petentes? a Pio Pontifice. Pius ne ille noster, cuius animum ac mentem saluberrimis praeceptis ad omnem laudem conformauimus atque effinximus, cui comites 35 in omni aetate atque in omni fortuna non solum iu- cundae, sed etiam perhonorificae fuimus, qui ut hoc

tempore plus, quam omnes homines, prodesse nobis unus possit, id ipsum a nobis habet, is ne nos aliquam tanti beneficii gratiam reposcentes ab sese reiciet? non hoc illius natura, non doctrina, non
5 consuetudo feret. Sint sane mutabiles eorum animi neque satis in colenda uirtute sibi constant, fit enim saepe, ut uoluntates simul cum fortuna commutentur: in te, Pontifex optime, non cadit huius inconstantiae suspicio. tua est bene agendi perpetuitas; nihil in
10 uita tua uarium, nihil flexibile, nihil mistum cognouimus. semper idem tibi, semper directum quiddam placuit et simplex. non te rerum humanarum ficta et fucata forma, non illae, quibus plerique capiuntur, insidiosae uoluptatum illecebrae ceperunt. non tu in
15 tabula picta, inani colorum specie captus, oculis immobilibus haesisti. non sericam uestem, non argenteum uas, non aurata tecta paullo cupidius aspexisti. denique, ne singula persequamur, cum plerique hominum siue gratia siue metu ab officio deducuntur,
20 numquam te uel ita gratia deleniuit uel ita metus deterruit, ut pietatem religionemque desereres. quid mirum? uirtutum radices non ita leuiter bonorum in animis inhaerent, ut eas euellere aut commodi spes aut periculi dubitatio possit. quare tuae consuetu-
25 dinis et constantiae memores non petimus a te, ut aliquid agas nostra caussa, quod cum egeris, non consentire cum tuis superioribus factis uideatur, sed id petimus, quod a te non modo ipsa res, sed etiam consuetudo tua postulat, ut in uetere illo tuarum
30 actionum laudabili cursu pergas. quod cum facies, facturum enim, quia te nouimus, non dubitamus, complecteris nos eodem studio, quo ipsae te aluimus, et in eum locum restitues, unde nos aduersariae nostrae, inscitia simul et auaritia, comites perpetuae,
35 detruserunt. Vale [Venetiis MDLIX/LX].

XLI.

Carolo Sigonio Patauium (V, 18).

Egi diligenter, quod mandaueras. praecise negavit ac uisus etiam nonnihil moleste ferre. sed mihi crede, huius generis paene magistro: uestri sensus non congruerent. nihil morosius. o multa in omnibus intolerabilia! quae nobis tamen, mi Sigoni, qui a libris nescio quid plus, quam ceteri, sapere didicimus, ferenda sunt. quamquam tibi quidem pro tua prudentia atque etiam pro superioris uitae perpetua consuetudine nihil difficile. Sed Patauii te nunc esse, in celeberrimo Italiae theatro, ubi spectatur et notatur acerrime, quidquid agas, quidquid dicas, et saepe mihi nec umquam sine aliquo metu in mentem uenit. sic sunt, qui amant: omnia cupiunt, omnia timent. Vide, quo te in loco tua uirtus, quanta omnium expectatione constituerit. nihil mediocre praestandum est, nec, ut cum aliis, quibus te iam doctrina industriaque antecelluisse omnes iudicant, sed ut tecum ipse certe teque ipsum, si licet, uincas omnique laudis genere cumules, elaborandum. quae cum ad quem scribam considero, et cum mihi singularem tuam in omnibus rebus cupiditatem ac diligentiam propono, mirifice laetor. nec me tamen paenitet hoc nostrae necessitudini tribuisse, ut ea legas a me scripta, quae minime necessaria duxerim. Hesternum diem puto te mutuis cum Pace Scala sermonibus iucundissime traduxisse, quem uolo a te amari plurimum, uel quod ab illo te quoque amari plurimum sensi, uel quod eo nihil humanius, nihil amabilius. praeterea, quod te uehementer mouebit, multis nominibus ego illum in oculis fero, nec in eo riuales habeo paucos. Faloppio nostro si discessum meum excusaueris, cum uxoris morbus urgeret, gratissimum erit. nec tamen diutius hic me commoraturum puto. tanti nihil est, ut uobis carere

possim. Interim uale et, si uacat, scribe. non accurate, sed, ut ego nunc, quidquid in buccam, ne pereat omnino fructus nostrorum sermonum. quem si litterae restituent, paullo feram leuius absentis tui
5 desiderium, cuius igniculum, e cubiculo meo cum discederes, sentire coepi. nec deinde tuum spectrum discessit ab oculis nostris. Venetiis [MDLX].

XLII.

[Andreae Duditio Shardellato] Patauium

10

[IV, 14].

Cum de tua ualetudine sollicitus essem, curam auxit filioli morbus, quo etiam nunc laborat, nec satis explorata salute. me quoque leuiter febricula tentauit, qua triduo sum sine medicorum interuentu, temperata dumtaxat uictus ratione, liberatus. Nunc expediendis negotiis operam do, ut, si amicus noster,
15 bonarum artium patronus, summum illum dignitatis apicem attigerit, quam primum possimus accurrere. saepe enim et litteris et praesenti sermone cupere se
20 consultum rationibus meis amantissime declarauit. mihi autem omnia sunt in eo, ut otio litterato frui liceat, nulla rerum domesticarum cura interpellante. quod si assequimur, ualeat ambitio: uiuemus nobis et Musis et eo quidem animo, ut omnia referamus ad
25 Deum, a quo uno felicitas uera pendet. quod quidem tibi uideri ex tuis litteris facile conicio. Miro teneor desiderio ueniendi ad te, sed hanc facultatem multa eripiunt, praesertim aeger filius, quem tibi et pro nostra amicitia et pro noua coniunctione esse caris-

9 pro nomine in editione 1571 et in eis, quae sequuntur, asteriscus positus est.

simum plane mihi persuadeo. te quidem a morbo confirmatum si audiero, aequiore animo domestica patiar commoda. itaque dabis hoc amoris nostro, quem tua uirtus peperit, alit humanitas atque auget, ut nostra etiam caussa tuam ualeitudinem studiosissime cures. Vale. Venetiis [MDLX].

XLIII.

Octauiano Ferrario Mediolanum (V, 11).

Noli putare me tantum amici tui *προβλήμασι* tribuisse, ut adhuc rem deducere. nam etsi de illius ingenio doctrinaque semper optime sensi idque primum litterarum tuarum testimonio, post etiam iudicio meo commotus, tamen de tuo libro ita iudico, nihil fieri posse non modo eruditius, in quo meam de studiis tuis opinionem aequauit industria tua, uerum etiam elegantius. quod ab excellentibus in philosophia uiris, qualem te iam omnes praedicant, hodie non admodum expectatur. Quid igitur obstitit, cur non aggredere? caussam si quaeris, de qua te, si res pateretur, celatum uellem: pituita repente comota, satis per se molesta, mox etiam, cum tussis accessisset, periculosa, moram iniecit. biduum iacui, medico non admisso accurata uictus ratione contentus, in qua tu quantum ponas, ignoro; ego utilissimam experior. nunc, quae supersunt morbi reliquiae, do operam, ut eas depellam. quod eadem, ut spero, abstinencia consequar. Filio iam et domesticis omnibus recte est. Liber tuus, quemadmodum ex pagi-

28 post 'recte est' etiamtum in editione anni 1571 legatur: De gaudio Ciceronis ex Hirri repulsa scripsisti diligenter et praeclare: sed me oratio ipsa ad latini sermonis consuetudinem reuocata non libenter a te dissentientem in aliam tamen

nis et diebus rationem duco, uideo fore, ut idibus
Sext. aut plane absolutus ab operariis nostris aut
inibi sit. itaque uelim significes, quot ad te eius
exempla et cui dari uelis. chartam probabis, habet
5 enim amplitudinem et elegantiam, spero item reliqua.
mitterem Io. Antonio bibliopolae uestro. sed homo
est, quod inter nos dictum sit, paullo ad rem atten-
tior, quam uellem. nisi remittat aliquid de sua con-
suetudine, uix puto inter nos posse conuenire. uerum-
10 tamen quid ad nos? utamur alio, qui se praebeat
aequiores in transigendo, deinde bonum uirum in
fide praestanda. quod totum prudentiae tuae committo.
Vale. Venetiis [MDLX ante mensem Augustum].

XLIV.

15 Hieronymo Seripando Cardinali creato Romam
(V, 28).

A quo primum tempore aliquid sapere, idest
a uulgi opinionibus dissentire coepi, semper ita iudi-
caui, multo esse optabilius multoque praestantius
20 consequi uirtutem ipsam, quam ornamenta uirtutis.
itaque nunc allato de tua dignitate nuntio, quem hic
ingenti laetitia boni omnes exceperunt, non sane tua
caussa magis, quam antea pro communi quidem Eccle-
siae bono, cui tantum ex honore tuo praesidii, tantum
25 splendoris accesserit, magnopere sum laetatus. tu
enim is es, cuius animus haec humana numquam

sententiam deducebat. in editione anni 1561 sequebatur:
siquidem interesse coniungit potius, quam dirimit. itaque,
quod nostra interest, idem ad nos pertinere licet dicere. et,
si hoc, sequitur illud, ut indignatio non distet ab inuidia,
cum το νυμειον intersit τοῦ φθονου. sed alucinor fortasse
et haec tu omnino melius, qui soles interiora perscrutari.

spectauerit, semper omnem spem omnemque gloriam ac felicitatem in uno Deo et in illa caelesti uita recte ac laudabiliter agentibus proposita collocarit. Cui sunt occultae mirabiles illae tot annorum cogitationes, actiones, conciones tuae? quae si obscura fuissent, uno illo facto illustrarentur maxime, cum illa Praefecturae generalis insignia, quae libenter omnes assumunt, multo ipse libentius deposuisti. Quocirca non equidem magis, quia Cardinalis nunc es, quam quia semper ita uixisti, ut Cardinalium Collegio dignissimus esses, et mihi et omnibus laetandum intelligo. nec uero singularem ac diuinam Pii IV. Pontificis Max. sapientiam admirari et efferre laudibus unquam desinam, qui uexatam assiduo prauarum opinionum impetu nec mediocri periculo fluctuantem Christianae reip. nauem auctoritatis et doctrinae tuae pondere constituendam putauerit. itaque non iam illas a septentrione horribiles procellas, a quibus antea naufragium impendere uidebatur, posthac timebimus. Pio IV. gubernante, quod utinam diuina benignitas diuturnum esse patiatur, tua, Seripande, tuorumque similium ope summa tranquillitate perfruemur. id et speratur iam indicto Concilio, quod unicum tantis malis eximia superiorum Pontificum sapientia remedium inuenit, et mihi quidem si contigerit, ut ad eam diem spiritum ducere liceat, cum sublatas in perpetuum exitiosi discidii caussas, unam in communi salute uoluntatem, unum gregis uniuersi pastorem ac moderatorem uideam: satis me uixisse arbitrabor et plane laetus ex hac uita discedam. Interim fruar expectatione et tibi tuisque uirtutibus, quas omnes laudant, utinam imitari multi uellent, eam, quam debeo, obseruantiam beneuolentiamque praestabo. Vale. Venetiis [uere anni MDLXI].

XLV.

Francisco Robortellio Bononiam (V, 27).

Magnam habeo gratiam Hieronymo Seripando, optimo Cardinali omniumque uirtutum gloria praestantissimo, quod ab aliqua nos ob imitationem uirtutis exorta simultate ad summam beneuolentiam coniunctionemque traduxerit. te quidem cum eximia doctrinae opinione, quam apud omnes merito consecutus es, humanitatis laudem uelle coniungere tum
10 mea caussa laetor, qui tua consuetudine nimium diu molestissime carui meaeque in te perpetuae uoluntatis ipse mihi egregie sum conscius, tum uero, quod inter te et Sigonium nostrum, uiros tales et plane duo nostrae Italiae lumina, non optime conuenire ferendum
15 dum uix erat. itaque cum de nostra auctore Seripando reconciliata gratia ex ipsius Sigonii litteris cognouissem, feci statim, quae meae partes erant, ut animo te complecterer meque tibi, leuiter antea nec sane mediocri cum dolore immutatum, libentissime
20 totum restituerem. A te peto, non ut me mutuo diligas, quod te iam facere perpetuoque facturum certo scio, sed ut officiis etiam ita mecum certare uelis, quibus et cupide uincam et uincar tamen non inuitus, ut nihil omnino neque de mea in te uetere obseruantia neque de tua in me beneuolentia detractum
25 esse uideatur. quamquam hoc tua fretus bonitate et sapientia cum sperauerim antea, nunc ut plane confidam, litterae tuae fecerunt ad hominem bene doctum et utriusque nostrum amantissimum, Raphaellem Cyl
30 lenium, proxime conscriptae, quibus in litteris partim de me, quo sum mirifice laetatus, amantissime loqueris, partim etiam typos Graecos fratris mei, nescio qua culpa amissos, benignissime mihi polliceris ac defers. Ego, mi Robortelle, istam uehementer amo uoluntatem, quam tibi certe emetior. liberalitate uero

tua etsi delector maxime, tamen, cur utar, non est, cum officinam satis amplo et pereleganti huius generis copia magnis iam sumptibus instruxerim. tibi tamen, quia de commodo meo tua sponte cogitaueris, quod sine summo erga me amore fieri profecto non potuit, 5 aequae debeo, ac si rem omnium maximam meo pernecessario tempore detulisses. quod si a me paria ac multo etiam praestantiora in omnibus rebus, quas ad tuae laudis tuique commodi partem aliquam pertinere intelligam, studia et officia expectabis, numquam te 10 fallam. atque huius quidem testem promissi et quasi loco foederis, quod a me uiolari numquam patiar, hanc esse apud te epistolam uolo. Camillum Palaeotum, cuius excellentem humanitatem coniunctam pari uirtute non dubito quin praeclare cognitam habeas, et 15 communem amicum, dignum Romulo parente filium, Pompilium Amasaeum rogo te salutes meis uerbis diligenter. Vale. Venetiis [MDLXI].

 XLVI.

Andreae Siluio Venetias (VI, 7).

20

Vix credas, mi Silui, quam saepe in magnis occupationibus tangar desiderio tui. non enim tuae suauitatis, non ingenii, non etiam pudoris ingenui, quo delector in primis, exemplum facile reperio. moueor etiam promisso illo tuo interpretationis Horatianae, de 25 qua te absentem interdum admonere possum, praesentem quotidie appellarem ac quasi conuicio exigere. quis enim, qui de poetis modo iudicare aliquid possit, uni inter latinos omnes Horatio uel acumine ingenii uel sententiarum grauitate palmam non tribuit? quis 30 igitur non magnopere tuarum lucubrationum cupiditate capiatur? dixeras uelle te omnia, quae ille a

Graecis plurima transtulit, ut suam poesin, tamquam auro purpuram, illustraret, diligenter colligere oculisque omnium, ut imitandi ratio pateat, subicere. totum opus erit egregium; sed hanc maxime partem, in qua
 5 non admodum aliorum elaborauit industria, a te homines eruditi uehementer expectant et augetur expectatio sermonibus meis. Quare uelim, si quid ego apud te sum, uel potius, si tibi ipse carus es, ad urbem te conferas ineunte uere. nusquam certiora aut maiora
 10 bonis artibus sunt proposita praemia. aliis in locis, tamquam peregrina, procul adspicitur uirtus: hic statim colitur, ut domestica complexu excipitur, fouetur sinu. quis autem ipse sibi tam iniquus esse uelit, ut, ubi aliquem possit atque adeo maximum suorum laborum
 15 et uigiliarum fructum ferre, ibi non et sedem ponere et perpetuam uitam ducere animum inducat? Exempla ne quaeras; undique enim suppetunt. Haec tantum scripsi raptim in magnis temporis angustiis, ut intel- ligeres me esse memorem amicitiae nostrae et, cum
 20 assiduus distinear curis, de tuis tamen commodis et ornamentis cogitare. Vale. Romae, idibus Nou. MDLXI.

 XLVII.

Ioanni Baptistae Titio Florentiam (VI, 8).

Cum quid ageres ignorarem nec iam, ut ingenue
 25 fatear, tui desiderium satis ferrem, quippe tua mihi suauitas, tuum ingenium, tuae litterae saepe occurrunt, amore sum impulsus, ut haec in magnis occupationibus ad te scriberem. Et ut ordiar a rebus Romanis, id primum cognosce, tranquilla hic esse omnia, nihil
 30 turbulenti, nihil aduersi. ciuitas quotidie magis hoc Pontifice reuiuiscit. ita non modo ipse excellit iustitia, pietate, beneficentia, uerum etiam suos omnes, egre-

giae illos quidem ad uirtutem indolis, uerumtamen suo etiam exemplo, quales esse debent, tales praestat. quod in magna potestate rerumque copia quam non facile contingat, utinam ueteribus tantum, non etiam recentibus exemplis cognitum haberemus. Multis locis aedificatur strenue; nam Pontifex, ut praestanti animo est, antiquae illius Romae speciem eximiam et formam cogitatione ac mente complexus excitari praeclara monumenta, uias restitui ueteres, nouas muniri, aquas etiam a longinquis fontibus impensa maxima in urbem 10 duci iubet. quae cum erunt absoluta, nihil aspectu pulchrius, nihil magnificentius aut etiam commodius esse poterit. Ego quamquam tum aliis rebus, tum officio salutandi molestissimo quotidie fere distineor, iucunde tamen satis uiuo, si modo homini scientiae 15 cupido sine librorum usu, quo perinuitus careo, iucundi quidquam esse potest. Praela nostra comparatis iam fere omnibus rebus, quae ad imprimendum pertinent, propediem in officio erunt et a Cypriani epistolis, quod felix faustumque sit, initium fiet. De tuo statu 20 exspectabam omnino aliquid ex litteris tuis idque postulare uidebatur amicitia nostra. sed cum ea spes me fefellerit, nolui committere, ut uicissim ipse officium meum desiderare posses. Vale et salue a filio meo, cui raptim haec mane dictaui, cum in Vaticanum negotii caussa properarem. Romae, nonis Dec. MDLXI. 25

XLVIII.

Ioanni Turritiano Sermonetam (VI, 9).

In magna iucunditate, quam tua mihi attulit epistola, molestiae nonnihil ac doloris adpersit illa pars, 30 in qua Bonifacii Caetani nomine, Principis egregii, cuius causa uelle me omnia atque etiam debere confiteor,

accurate petis, ut ad eius filium liberalibus excolendum disciplinis conferam studium et industriam meam. quod quidem antea cum et saepe et uehementer peterent Cardinales aliquot optime de me meriti, inuitus
5 equidem tamen pernegauī, neque uero ob eam causam, quia priuatim docere, praesertim in urbe Roma, dignitatem non habere arbitrantur multi. quod mihi quidem uidetur secus. quod enim scire honestum est, id cur docere turpe sit, non intelligo; sed multo magis,
10 quia publici muneris cura libenter a me pro communi utilitate suscepta uacui sane temporis minimum relinquit et id ipsum, quod relinquitur, iure quodam suo sibi postulant atque exigunt studia mea. quamquam ab his me saepe uel salutandi necessitas uel
15 amicorum auellit interpellatio. ita traducuntur dies. honeste, inquires. fateor. addo etiam, satis iucunde. non enim me *μισάνθρωπον* quendam, abhorrentem a consuetudine hominum et humanitatis expertem natura finxit. uerumtamen cum illa tibi non ignota studio-
20 rum nostrorum suauitate uoluptatem nullam comparo. quod si nobilissimi adolescentis confirmandum optimis artibus ingenium susciperem, ualde mihi cogitandum esset, quid patri eius et patruo, quid etiam aui memoriae, quem colui studiosissime, quid familiae claritati deberem. saepe mihi occurreret mea fides et sus-
25 cepti ratio muneris et hominum quoque opinio, cui seruiendum esse non ignoras. quae profecto uel singula tanti sunt, ut maximam a me diligentiam flagitare uideantur, cum in hac tot rerum occupatione
30 ne mediocre quidem praestare possim. Filius meus, cui te bene ominari gaudeo, mea uoce iam, qua quotidie fere aures eius antea personabant, in discendo non utitur. sic enim in utraque uersatur lingua, ut suo iam studio potius, quam nostra proficiat in-
35 dustria. Quare uelim eo te esse loco fingas, quo ego sum, et, si nec officii me putas ignarum esse nec obstare, quominus officio satisfaciam, uoluntatem uides.

tribuas hoc amicitiae nostrae et aequitati tuae, ut
 caussam meam apud optimum Principem diligenter
 agas eique de meo sensu et studio ita fidem facias,
 nihil ut sibi tam esse deditum sentiat, quam operam
 omnem meam atque curam, nec malle me quidquam,⁵
 quam eius, cum possim, obsequi uoluntati et, cum non
 possim, uehementer angi. hoc tu cura et perface, si
 me graui sane sollicitudinis onere leuatum uis. facile,
 ut opinor, uel humanitas illius uel ratio ipsa, quod
 cupimus, impetrabit idque a te, ne uidear humanitati¹⁰
 tuae diffidere, pluribus uerbis petere non debeo. Vale.
 Romae. XVI. Kal. Januar. MDLXI.

 XLIX.

Ad Pium IV. Medicem Pont. Max.
 in librum Reginaldi Poli Cardinalis de Concilio¹⁵
 (Praef. XXIV).

Optime consuluit Ecclesiae suae Deus atque hu-
 mano generi uniuerso, cum in tanta rerum omnium
 perturbatione et extremi iam periculi metu Vicarium
 te suum, Pie IV., inter homines constituit, ut omnibus²⁰
 malis prudentia tua mederetur nosque a summis diffi-
 cultatibus uel impendenti potius exitio ereptos, ad
 summam tranquillitatem et optatam antea magis quam
 speratam felicitatem traduceret. itaque nunc, tuis ad-
 ducti praestantissimis et consiliis et factis, maxime²⁵
 uero tua freti iustitia, quae tibi prima et antiquissima
 uirtus est fuitque in omni uita, boni uiri ex omnibus
 Italiae partibus atque etiam ex transalpinis gentibus
 multi ad Urbem confluunt et, quia tuas omnes curas
 eo spectare uident, non ut angustis paucorum anno-³⁰
 rum terminis tuae fructus beneficentiae definiatur, sed

ut ad posteros quoque perueniat, hic sibi certam omnium rerum ac fortunarum suarum sedem domiciliumque constituunt. me quidem Venetiis, domestico patris mei restituendae antiquitatis instituto et honeste satis
5 et commode uiuentem nihilque minus, quam de migratione cogitantem, quippe cum ab egregiis saepe ciuitatibus atque adeo a superioribus Pontificibus semel et iterum optima inuitatus condicione, nihil tamen umquam noui consilii cepissem, tui Pontificatus fama
10 Romam facile perduxit. nam cum ab summo uiro, Hieronymo Seripando, cui tua sapientia debitum iam pridem eius integritati atque doctrinae in Cardinalium collegio locum tribuit, litteras accepiissem, in quibus erat scriptum cupere te sacros omnes libros uel ho-
15 minum incuria uel improbitate corruptos quam emendatissimos peruulgari uelleque in eo opera uti et industria mea, spatii ad deliberandum nihil sumpsi, statim rescripsi, cum tua uoluntas maximae legis uim pro summa tua non modo potestate, uerum etiam
20 sapientia obtinere apud omnes debeat, ita me animatum, ita paratum esse, tibi ut in omnibus rebus libenter obsequerer, susciperem, quaecumque uelles, agerem et praestarem, quidquid possem. Quo quidem tempore non mihi aut ulla nouorum commodorum, quibus tamen
25 ducuntur multi, est iniecta cupiditas, aut honorum splendor mentis oculos praestrinxit. quamquam haec ipsa cumulate et exspectari a tua liberalitate posse et omnibus praeclare agentibus deferri a te solere intelligebam. sed cum audirem eas artes, quarum fructus
30 immortalitas est, longo interuallo te Pontifice coli coeptas esse, suam religioni ac uerae pietati dignitatem restitui, cedere uirtutibus uitia, rationi amentiam, libidinem pudori, uim aequitati, haec ego sum secutus, haec omnibus et commodis et honoribus anteposui. Erat praeterea mihi non modo laudabile et
35 honestum, sed illustre etiam et gloriosum uocari a Pio IV. Pontifice ad eam curam, ut sanctissimorum

uirorum scriptis, quibus humano generi salutaris doctrina continetur, emendandis edendisque praeessem. quo in munere si mihi, non dico magnos labores excipere, (quis enim bono uiro labor est pro tuenda Ecclesiae dignitate, idest pro communi salute recusandus?) sed si uitam ipsam profundere opus esset, egregie mecum actum putarem. Atque ego illam sane incredibilem capio uoluptatem, quod, cum praeclarum esse nihil constet, quin idem operosum et perdifficile sit, hac tamen in re omnium pulcherrima ac praestantissima plane omnes difficultates tua tum excellens liberalitas, tum singularis sapientia sustulit. quis enim umquam tam diligenter pecunias collegit, quam tu libenter effundis, ut exeant optimi libri, alii nondum editi, quorum notitia rectissimam ad fontem ueritatis uiam ostendit, alii sic emendati, ne qua supersit labes, quae imperitorum animos obiecta falsae doctrinae specie possit inficere? quo quidem antea malo nimum grauitur laborauimus. utinam iis remediis, quae parantur, omnino liceat conualescere! quod ita facile consequemur, si modo is, qui optimarum et maximarum auctor perfectorque rerum est, affuerit Deus. nam nos quidem, ut opibus ualeamus, ut acumine mentis excellamus, quam tamen infirmi simus ad omnia, nisi praepotentis Dei ope fulciamur, quam plane caeci, nisi eiusdem luce regamur, multorum turpissimus et miserrimus exitus ostendit. quis porro affuturum esse Deum dubitet, si sanctissimam illius doctrinam, quam praeceptis declaratam plurimis suo demum ipse sanguine suaeque mortis exemplo comprobauit, non uerbo tantum profitebimur, sed uita etiam et moribus exprimemus? Hoc tu scilicet, Pie Pontifex, illo primum uidisti die, quo te in excelsa ista sede fauente et approbante diuino Spiritu omnium Cardinalium sententia collocauit. neque uero uidisti solum, quod tibi fortasse cum multis commune esse potuit, sed etiam, in quo propria tibi debetur laus, accurate praestitisti.

tu enim ipse tua temperantia, iustitia, grauitate, constantia, quales esse alios oporteret, exemplum dedisti. inde manauit statim ad propinquos et affines tuos bene uiuendi disciplina, quorum omnium incredibilis
5 abstinencia, humanitas, pudor ciuitatem breui correxit et conformauit uniuersam. Nunc in illam curam totus incumbis, ut reliquae partes Ecclesiae, discordia labantes, omni a te ratione sanentur. serpit enim quotidie longius transalpinum illud malum, a quibusdam
10 primo ignoratum, ab aliis postea neglectum, postremo a nonnullis etiam uehementer auctum. sed, ut hoc placuit Deo, quo uolente aut saltem permittente geruntur ea, quae cur ita fiant, causas indagare nostrum non est, sic eidem placebit, ut imminutam Christianae
15 Reip. dignitatem tua uirtus et sapientia in ueterem integritatem splendoremque restituat. Instat a te indictum et institutum iam generale Concilium, cuius ea ratio, ea uis, ea consuetudo semper fuit, ut sanctissimi Spiritus interuentu dissidentes animos non concordia solum et pace, uerum etiam beneuolentia studioque coniungeret. Hoc tu nos, Pie IV., remedio
20 seruabis errantemque gregem disiectum uaria culpa, tanquam Pastor optimus, ad obedientiam reuocabis continebisque in officio et obseruantia erga diuinas
25 leges tum perpetua sanctitate tua, unde hauriunt omnes exempla omnium uirtutum, tum uero iis etiam edendis in hac urbe libris, quorum lectio malas et exitiosas euellit ex animo opiniones, inserit eas, quae si coluntur pietate et beneficentia, uberrimos et praestantissimos et plane salutares fructus ferunt. Atque
30 huius quidem tanti ac tam praeclari muneris initium unde sumi aptius potuit, quam ab eo libro, cuius argumentum et cum ratione temporum et cum tuis consiliis ac studiis optime congruit? quid enim tempora,
35 quid status Ecclesiae poscit, quid tu optas curas ue magis, quam Concilium, quod unicum et certissimum in tam graui discrimine, tam propinqua communi peste

superesse remedium uidetur? at in hoc libro, quem tuo iussu primum emittimus, proxima ostenditur ad salutem uia. spes omnis in confessione culpaе, in uitae ac morum emendatione, in summa demum Pontificis auctoritate collocatur. Quae cum per se maxima sunt et curandis Christianae Reip. uulneribus utilissima: tum uero ponderis accedit plurimum ab eximia scriptoris innocentia, doctrina, pietate. quis enim, quibus animi bonis, quibus industriae ingenique ornamentis abundauerit, qui denique uir quantusque fuerit Reginaldus Polus, aut ignorat aut, si quam modo tantarum laudum partem habet cognitam, non earum memoria et desiderio uehementer commouetur? potest ne quisquam tam inops a iudicio, tam auersus ab humanitate, tam plane ferus esse ac ferreus, qui non intimis eum sensibus dilexerit, cuius non modo in studiis, in moribus, in sermonibus, sed in ipso plane adspectu omnis probitas, omnis luceret humanitas? De religione uero deque Christiani hominis officio quid senserit et iudicarit, non aut in uno altero ue libro ita ostendit, ut in aliis umquam dissenserit, aut ita scripsit, ut aliter uiueret, aut ita uixit, ut interdum sibi non constaret, sed omnia litteris ab illo prodita sine ulla exceptione semper laudarunt hodieque laudant boni et sapientes uiri, quorum directa ad ueritatem ipsam, idest ad unam Dei gloriam sententia nec obtrectandi studio aut inuidia flectitur nec maleuolentia aut ambitione mutatur. Vitae uero totius instituta et excellentem in omni actione omnique fortuna pietatem utinam, quam facile nouerunt, tam libenter imitarentur multi! Opes, honores, clientelas, Regum maximorum gratiam et beneuolentiam qui assequuntur, proxime ad felicitatem putantur accedere. at ille haec omnia apud Henricum, Britanniae Regem, et iure propinquitatis et multo etiam magis sua uirtute cum possideret, ultro contempsit, ne turpissimas Regis actiones et aduersantem Christi uicario sententiam probare aut

etiam adiuuare cogeretur. Patauī diu uixit, quamquam erat habitu naturae prope diuino, liberalibus tamen disciplinis uehementer deditus; et cum eloquentiae atque philosophiae pari studio flagrauerit, in utra
5 tamen magis enituerit, non facile est existimare. illud certe constat, qui uel meliora uel ornatiores scriberet, hac hominum memoria extitisse neminem. quamquam id ei propositum fuit, eo direxit cogitationes omnes atque curas, ut philosophiae scientiam non tam scriptis,
10 quam uita ostenderet. itaque maior atque excelsior Patauī in tenui et humili fortuna fuit, quam cum in Regno omnibus copiis et ipsius maxime Regis gratia floreret. Hic, hic nimirum uerus est ac praestantissimus optimorum studiorum fructus, si quis a se ipso
15 pendeat, si temporum uicissitudines non extimescat, si aduersus hominum iniquitates fortunaeque iniurias ratione et uirtute pugnet. quam in Polo constantiam et sapientiam fuisse quis ignorat? metuendae erant a Rege potentissimo insidiae, metuenda uis, propterea
20 quod suscepta Ecclesiae caussa luculento illo de Pontificis auctoritate libello susceptum simul a se grauisimum eius odium intelligebat. deserebatur etiam quotidie magis a re domestica, fortunis exclusus amplissimis. nemo tamen eum deiecto aut demisso sensit
25 esse animo, nemo uidit umquam tristiore uultu. in sermonibus, in consuetudine, in conuictu, in tota denique uitae ratione tranquillitatem mentis, quem habuerat antea, perpetuo retinuit. Nec defuere, quae numquam sperauerat ac ne cogitauerat quidem, tantis debita uirtutibus praemia. nam cum ita uiueret, ut in
30 uno Deo omnia poneret, cetera, quae mortales admirantur, infirma, caduca, inania duceret, cumque in illa Patauini gymnasii celebritate, domesticis otii sui finibus contentus, paucorum admodum consuetudine ute-
35 retur, breui tamen, ut sibi uiam facile uirtus aperit, ita manauit fama de admirabili eius prudentia, temperantia, doctrina, ut ad aures Pauli III. Pont. Max.

peruenerit. qui cum esset ea mente praeditus, ut nemo umquam magis de ornanda egregiis Cardinalibus ecclesia cogitauerit, eo iudicio, ut nemo in delectu errauerit minus, commotus multorum non dubio sermone Reginaldum Polum disciplinae Christianae renouandae 5 caussa cum praestantibus aliquot uiris ad Urbem acciuit eumque paullo post non petentem, non optantem, prope etiam recusantem Cardinalem creauit. In hac dignitate, cum alios antea, se ipsum uicit omni genere laudis. Omitto singularem illam, cui par oratio nulla 10 reperiri potest, in caede matris acerbissima fortitudinem atque constantiam. unicum illi contra omnes iniurias omnesque calamitates conscientia praesidium fuit et in aduersis rebus iam antea didicerat esse fortis. grauitatem eximiam pari comitate conditam, mansuetudinem, 15 prudentiam, benignitatem in subleuanda miserorum inopia non attingo. communia sint haec, in quibus tamen praecipua quadam laude Polus excelluit: uenio ad id, quod a Cardinalis persona proprie postulatur. Nam, ubi primum sacerdotio est ornatus amplissimo, 20 non ille mentem, ut multi, cum fortuna mutauit, non sericam uestem, non argenteam supellectilem, non denique illustrem aliquam aut opimam prouinciae praefecturam appetiuit, sed contempta prorsus rerum humanarum specie diuina studia, quae antea non leuiter 25 attigerat, toto pectore complexus de tuenda Pontificii iuris maiestate, de augenda inter homines Dei gloria, de illustranda ueritate dies noctesque cogitare coepit. quantum enim in ea philosophia, quae a sensibus ducitur, erroris insit atque obscuritatis, cum antea non 30 ignorasset, tum uero totus ad eam philosophiam tractus, quae caelestium bonorum cognitionem parit, clarissime perspexit. iam illam, quae colligitur ex rhetorum praeceptis, eloquentiam, in qua praeter ceteros antea floruerat, neglexit penitus inanemque duxit, cum 35 sacrorum librorum uoces non aurium uoluptati seruientes, sed ad intimas animorum partes incredibili

quadam suauitate penetrantes exaudiuit attentius. Nec uero quidquam habuit antiquius, quam ut a sanctissimis Ecclesiae legibus discedentes quoquo modo ad sanitatem redirent, cum ipse multos cohortatione sua,
5 consilio, doctrina, nonnullos etiam lenitate quadam ad meliora consilia conuerteret. Incidit tempus, cum de sufficiendo post obitum Pauli III. Pontifice habenda Cardinalibus deliberatio esset. affuit Polus ita sedato animo, ita cupiditatis et ambitionis ex-
10 pers, ut maiore Collegii parte Pontificatum ad eum deferente non statim assenserit differendamque rem tantam in posterum diem censuerit. fore enim, si probaret Deus, eundem post aliquot horas Cardinalium consensum; sin minus, omnino sibi, quod Deo displiceret, placere non posse. Scripsit etiam in eo Con-
15 clauui praeclara quaedam de officio Pontificis, quae cum aliis eius libris, quos Ioannes Moronus, Cardinalis ob summa erga Sedem Apostolicam merita perpetuamque uitae innocentiam clarissimus, accurate seruauit,
20 propediem in lucem proferentur. quibus in libris cum spirare adhuc mens illa diuini hominis et uigere uideatur, afficimur non tam praeceptis atque doctrina, quam recordatione tantarum uirtutum, quas in illo uidimus. Vitae clausula fuit, in qua ostendit lumen animi in-
25 geniique sui, Britannica legatio. nam cum in illa insula per annos multos duorum Regum imperio, Henrici primum, deinde Odoardi eius filii, legitimus Dei cultus intermissis optimis ritibus obsoleuisset cumque interitus Odoardi succedente eius sorore Maria spem
30 aliquam reuocandae pietatis et religionis attulisset, uisa est unius maxime Poli sapientia rectam errantibus uiam monstrare posse, adiuncta praesertim auctoritate tanta, quantam nec sine uirtute dignitas ulla pareret, nec sine dignitate uirtus. in ea legatione optimos
35 Reginae sensus confirmauit, principibus uiris et multitudini persuasit, ut nouam haeresim Henrici nefaria libidine inductam abiicerent, ueterem sacrorum disci-

plinam rationemque susciperent, cum Ecclesia, si salui
esse uellent, in gratiam redirent; unum esse Romae pote-
state summa Christi Vicarium, in quo creando com-
motae Spiritu sancto Cardinalium mentes ex uetere
multorum saeculorum instituto, tradita per manus con- 5
suetudine consentirent; quaecunque ille sanciret in
terris, ea firma et rata in caelo esse; cetera communi
saluti uehementer aduersari, hominum seditiosorum,
uel Satanae potius ipsius inuenta, ut genus humanum,
si possit, uniuersum perdat suaeque socios habeat plu- 10
rimos infelicitatis et culpae. Mansit in officio, quam-
diu Polus et Regina uixerunt, Britannica natio utrius-
que innocentia et sanctitate, alterius etiam sermonibus
praeceptisque commota. Postea, cum utrumque Deus,
cuius abdita consilia non assequitur humana mens, 15
ad caelestis uitae praemia uocasset, lapsa est iterum
et concidit illa gens destituta consiliis, quibus antea
nitebatur. iamque ad finitimas nationes peruasit haec
pestis et dira contagio nec uideretur posse consistere,
nisi tua, Pie IV. Pont. Max. sapientia singularis occur- 20
reret Tridenti indicto concilio, Romae omnibus rebus
ad rationem aequitatemque reuocatis. Quod uero etiam
eorum scripta, quos in beatorum numerum iure olim
Ecclesia retulit, integra, deletis omnibus maculis per-
uulgari iubes; quod excellentem nobis Reginaldi Poli 25
amissa eius uoce doctrinam restituis: mirum est, quam
uehementer adiuues communem caussam, quantum se
tibi pro ista mente istaque cura omnes homines de-
bere fateantur, quantam ab ipso Deo, qui tibi nostram
salutem commisit, gratiam et beneuolentiam inear. 30
Haec sunt illa merita, quibus hominum uita breuissi-
mis circumscripta finibus ad infinitam memoriam pro-
pagatur; haec illa numquam satis laudata ueterum
Pontificum instituta, quibus hanc nobis Ecclesiam tam
praeclare fundatam exstructamque reliquerunt. quae 35
utinam, sicuti propria tua sunt, ita perpetua esse pos-
sent! nemo enim dubitat, quin optare tibi perpetuam

uitam idem sit optare nobis perpetuam felicitatem. nec uero cuiquam bono uiro tanti est huiusce lucis usura, quin de sua detractum aliquid uita libenter, si possit, in tuam conferat. sed quoniam hac lege huc omnes in-
5 gredimur, ut aliquando discedamus, nec licet nobis in te uno singularem condicionem pro tua singulari beneficentia postulare, saltem, ut quamdiutissime te praesente perfruamur, et petimus a Deo supplices et futurum pro summa eius erga nos clementia confidimus.
10 magna enim sunt, quae iam inchoasti, maiora tamen, quae mente designas. nihil uulgare cogitas, nihil humile, nihil angustum. metiris omnia tua dignitate potius quam communibus exemplis. praeclare, non enim Pontificiae laudes in mediocritate uersantur; nec
15 decet, qui potestate et honore cunctis hominibus antecellat, eum ab ullo homine recte agendi cupiditate studioque superari. In te igitur, Pontifex Max. primum tuendae atque amplificandae religionis, deinde eius otii conseruandi, cuius auctor et custos antea
20 fuisti, sita omnis spes est. a te honesta studia, a te liberales disciplinae, a te ipsa uirtus ornamenta sua repetit. tu, quod facis et fecisti egregie, perpetuo facies, ut omnes gentes diuturna pace, iustitia, pietate foueas, urbem Romam operibus magnificentissimis et
25 cum ipsa antiquitate comparandis exornes, ciuitatem tui studiosissimam, superiorum temporum calamitatibus afflictam perpetua benignitate recrees, denique tollas aliquando ex imperitorum animis dubitationem illam, quae laudabilia multorum studia remoratur, utrum
30 res maximas fortuna possit sine uirtute perficere, an uirtus, quo contendat, sine fortuna peruenire. de quo quid sentiret ipse, ostendit iam pridem uitae tuae ratio; nunc, ut omnes idem sentiant, facile unus praestare potes restituta iis artibus dignitate, quae te talem tan-
35 tumque fecerunt, ut, quales ipsae quantaque essent, ope tua studioque omnes mortales intelligerent. [Romae MDLXII.]

L.

Pio IV. Pontifici Maximo (VIII, 1).

Quid antea de litteris ac bonis artibus existima-
ueris, Pie IV., Pont. Max., quam semper fueris hodie-
que sis ad eas excitandas ornandasque praeclare ani- 5
matus, et omnes iam pridem norunt et ego superiore
anno sum expertus, cum eo me consilio Romam euo-
casti, ut sacros praecipue libros ab haeticorum nefaria
peste uindicatos ederem quam liceret emendatissime
et in hac elegantioris olim doctrinae parente atque 10
altrice, nunc diuinorum institutorum custode ac prae-
side Vrbe perpetuum meae uitae domicilium collocarem.
cum ista mente istaque ad bene agendum propensione
summam potestatem coniunxit Deus, non solum ut
impedentes Reip. Christianae calamitates auerteres, 15
quod a te curari egregie atque effici omnes fatentur,
uerum etiam ut a publica cura oculos interdum con-
uerteres ad priuatorum incommoda, eaque cum uideres,
opem afferres non pro cuiusque libidine, sed pro iu-
dicio ac sapientia tua. haec me cogitatio diu uerentem, 20
ne appellare litteris Maximum Christi Vicarium, ex-
cubantem animo semper pro Christianae Reip. salute,
impudentiae posset adscribi, ab ancipiti consilio ad
certam sententiam reuocauit efficitque, ut ea scribere
audeam quae ne coram agerem, maiestate tua primum, 25
deinde etiam pudore quodam meo sum deterritus.
Totum hoc imprimendi munus, quod mihi a te man-
datum pro mea fide curo, duas habet partes: publicam
unam, quae ad communem animorum utilitatem per-
tinet, ut e sacris libris maculae omnes eluantur; alte- 30
ram priuatam, ut ea mihi interim suppetant, quae si
absint, mecum et cum meis agatur incommodius. Quod
ad priorem attinet, facerem arroganter, si tibi tantam
rem, qua nescio an ulla magis hoc quidem tempore
omnibus expediat, studeam commendare, cum quattuor 35

spectatae uirtutis et innocentiae Cardinalium, quos huic negotio praefecisti, singularis prudentia nihil deesse patiat. quare hanc partem, cui nondum tua liberalitas defuit nec, ut spero, umquam deerit, omitto
5 non inuitus: de me ipso, siquidem tua permittat humanitas, (quid autem ea non permittat?) attingam pauca. Ego cum ad Urbem ueni, licet a Pio IV. recte et laudabiliter uiuendo sperari posse omnia confiderem, tamen efferri me cupiditate numquam sum passus, nec
10 sitiui honores nec auri argenteque splendore sum captus; id scilicet unum spectavi maxime, ut beneuolentia tua, in qua pono omnia, perpetuo fruerer, eaque me, quantum consequi studio, quantum industria liceret, non indignum praeberem. domesticis rebus,
15 quas negligere prorsus, qui pater est, non potest, amare nimium, qui se Christianum esse meminit, non debet, satis consultum putabam honorario illo annuo, quod a tua benignitate impetraueram. nec dubitare tamen poteram, si quid praeterea meae rationes exi-
20 gerent, quin id haurire possem ex eodem fonte, ad quem aditus ambiciose petentibus uix pateret umquam, moderata cupientibus praecludi numquam soleret. sic annus abiit nec mihi nouam interea cupiditatem dies attulit. quae etiam admonet, quo propius ad huius
25 peregrinationis, quae uocatur uita, finem accedimus, eo minus de uiatico laborandum. itaque mutatum nihil est in consiliis meis: animus, quos antea sibi fines praescripserat, iisdem se continet, ultra nihil appetit. sed corporis alia quaedam ratio est. aetas
30 iam ingraescens quasi extra ordinem multa desiderat; multa etiam praesertim in laboribus ac studiis ualetudo requirit imbecillior. quae si negligam, ingratis mihi uidear agere cum Deo, a quo acceptum munus magni facere ac tueri diligenter debemus. quid caritas libe-

1 'Cardinalium': Moronus, Amulius, Tranus, Carolus Borromaeus.

rorum meorum, quibus in me uno sunt omnia? ea me appellat nec patitur obliuisci, quid naturae debeam, et mihi me ipsum eo nomine commendat, quod in mea salute multorum salus fortunaeque nituntur. Quae cum ita sint et cum his caussis, quas commemoravi, 5 magnopere confidam, tamen ita statuo, maiorem commodi mei spem in tua praestanti bonitate mihi esse reponendam. quare nihil definio neque mihi certum beneficii nomen peto. quod qui faciunt, ignorant scilicet, a quo petant, et in angustum reuocant, quae 10 latissime patet, benignitatem tuam. ego rationes meas Principi maximo et ad beneficentiam nato commendare me intelligo. nihil me postulare praecipuum decet. unum illud indicare satis est, fulciri oportere subsidio aliquo fortunas meas. quod ipsum tamen uoluntati 15 arbitrioque tuo totum permittatur. mihi quidem, si quid a tua liberalitate proficiscatur, quidquid sit, aequè gratum futurum est, ac si me omni beneficiorum genere cumulasses. [Romae. MDLXII.]

LI.

20

Carolo Borromaeio Cardinali (VIII, 2).

Non patitur aut benignitas aut consuetudo tua, ut appellandus a me sis de eo, quod semel et iterum humanissime promisisti, et ego is sum, qui, quod semel petii, licet ad constituendas fortunas meas ualde 25 pertineat, impetrare cupiam, non exprimere. uerumtamen non sum ueritus, ne tibi molestiam afferret iterata petitio, hominis praesertim studiosissimi et de tua laude, quantum imbecillitas mea praestare possit, assidue cogitantis. Optabile est, ut, qui optima cupiunt, iidem uel omnia possint, uel apud eos, qui 30

possunt, auctoritate et gratia plurimum ualeant. tibi utrumque contigisse non stulti homines arbitrantur. nam et natura propensus es ad ea, quae praeclara sunt, et haec ipsa propensio singulari ingenio et uirtute coniuncta ita tibi amorem conciliauit sapientissimi Pontificis, auunculi tui, ut, cum omni te munere dignum ducat, tum uero libenter translata in te grauissimorum negotiorum parte releuetur. amplectere igitur pro tua summa prudentia, uel retine potius, quam amplexus iam es, occasionem diuinitus datam. eripuit iam benemerendi consuetudinem temporis iniquitas. eam si restituis, quod facere coepisti et facies, iisdem, quibus maiores tui, gradibus in caelum adscendes relicta tuae familiae gloria, quam nulla dies extinguat. Ego autem si per te consequor, id quod in manu tua situm est, ut Romae libenter uiuam — uix enim libenter, ubi parum commode, quisquam uiuit — dabo operam et fortasse efficiam, ne sit obscurum beneficium tuum. memoria quidem et uoluntate, si re ipsa minus potero, ingrati animi culpam uitabo. Vale. Romae, IV. Kal. Nou. [MDLXII].

LII.

Mario Nizolio Parmam (VI, 16).

Dum aliquid ad te scribere quotidie cogito et tamen diem e die exspecto spe uacui temporis, non modo ut commodius, sed etiam ut uberius possem scribere, fecit, ut anteuerteres, humanitas illa tua, quam ego coniunctam pari doctrina in amore et in ore semper habui. ac mihi quidem siue ratio ipsa siue amor in te meus facile persuadet, ut praereptum abs te officii priorem locum non solum aequo animo feram, uerum etiam gaudeam. quid enim mihi aut

est aut esse debet optabilius atque iucundius, quam, a quo maxime omnium diligi cupio, eum dare operam, ut id me esse consecutum intelligam? Quod autem eorum librorum, in quibus et figurarum et argumentandi amplificandique uaria genera complecteris, quasi specimen quoddam ad me mittendum putasti: siue tu id feceris, ut obsequerere studio meo, cum id me ualde cupere intelligeres, siue ut elicerēs iudicium meum, quod me uelle tua caussa multum, posse aliquid fortasse hac quidem in re, animum induxisses, utroque nomine est sane, cur te amem ac tibi debeam plurimum. nec deesse patiar, qualecumque est, uoluntati tuae iudicium meum. Ego enim, ut uere dicam, istam excellentem ad bene de litteris merendum animi tui propensionem ita probo, ut efferam laudibus. agere autem haec te simul omnia et implicari tot rebus eodem tempore, quas curare singulas et conficere permagnum est, aequè probare non possum. Nec me fugit, argumentandi amplificandique ratio, praesertim a te tradita, quem afferre fructum possit. sed figurarum uia, natura obscurior, praeceptis ad hanc diem minus cognita, usu certe parum trita, poscere primo loco uidetur lumen aliquod doctrinae tuae, ut ad exoptatam omnibus eloquentiae laudem certum iter aliquando unius industria patefaciat. reliqua mox; sunt enim praeclara planeque studio tuo digna. interim hoc unum si ages, primum tibi ipsi laborem ualde minues, sine ulla tamen imminutione laudis tuae; deinde communis desiderii expectationem ex inueterata iam tuae uirtutis opinione ortam ex plebis aliquanto maturius. quam multi enim sint, qui haec latinae orationis lumina nondum uiderint ac ne esse quidem ulla suspicentur, quam pauci uero, qui, cum ea uideant, imitandi tamen uiam et rationem ignorent, scis ipse omnium optime et iudicasti iam ab illo tempore, cum te hac ipsa de re confecturum esse artem quandam eamque illustraturum unius Cice-

ronis exemplis professus es. nimium diu debes, mi Nizoli, quod olim petentibus a te tribus familiarissimis tuis tuaeque gloriae cupidissimis, Petro Bunello, Paulo Magnulo, mihi, tunc adolescentulo, saepe promisi-
5 misisti. nec tamen urgere te audeo, hominem aetate infirmum, oculis non bene utentem, publico etiam docendi munere districtum. sed meam sententiam de re dicendam putavi. in quo habui rationem in primis uoletudinis tuae, ueritus, ne, cum multa senex ad-
10 modum susceperis, omnia perferre uix possis. de tempore autem etsi iam indicaui non tam, quid ego, quam quid omnes cuperent, tamen moderaberis ex prudentia tua et eo quidem animo, ut in magna expectatione nos quoque de tuo commodo uehementer
15 laborare tibi persuadeas. Equidem, si me audis, etiam illud suaserim, ne ad figuras oratorum similia aggregares poetarum loca. quorsum enim? cum ab uno Cicerone omnis ubertas et quasi silua tum rerum tum uerborum sumi possit. quod si poetis prodesse uis,
20 hoc quoque separatim fiat: bene locabitur industria. nec ego aspernor ea studia, quae colui adolescens et quorum ope fateor me ad aliquam oratorii numeri scientiam facile peruenisse. nunc elabores uelim et hanc unam et simplicem omnium, ut ego sentio,
25 maximam ac difficillimam eloquentiae partem. quo in genere siue tu uerborum siue sententiarum ornamenta quaeras, non uideo, cur uno Cicerone contentus esse non possis. mihi quidem, cum immensas eius opes intentis oculis contemplos, egere interdum ipsa
30 paene Graecia uidetur. certe de nostris, qui ad eandem laudem adspirare potuerit, neque fuisse antea neque fore quemquam puto. Dixi, quid sentirem, ingenue pro mea consuetudine, libenter pro amore in te ueterrimo atque uerissimo. tu quid statuas, utrum instituta commutes, an, ut coepisti, pergas, pro tua
35 singulari sapientia iudicabis. Commentarios meos in epistolas Ciceronis, quae Familiares uocantur, cum

a te expectari uideo, augeri mihi animos ad scribendum sentio. et quamquam tu non instes, admoneri tamen uideor, ut absoluam. sed hoc nec sine otio fieri potest et Romae otium optare eius est, qui Romam ipsam ignoret aut qui, quod accadat uniuersis, in eo sibi praecipuam condicionem sperare solus audeat. Sed quia cessamus inuiti et quia, quod fuit in opere difficilius, id transactum iam est, enitemur, ut reliqua diu non desiderentur. angustiae temporis obstabunt. at detrahare aliquid somno et conferre ad lucubrandum licebit. turpe enim nobis est, qui uersamur in artium nobilissimarum studiis, antelucana uinci leuiorum opificum industria, praesertim cum illi nihil praeter ea, quae corpori seruiunt et uetustate corrumpuntur, nos animi fructum cum nominis immortalitate quaeramus. Vale. Romae, IV. Kal. Dec. MDLXII.

LIII.

Andreae Gostinio Cracouiam (VI, 17).

Recte coniecisti obrui me plane negotiorum fluctibus. nam qui antea, cum essem Venetiis, uel infimi ordinis hominibus respondere ad me scribentibus conuessessem, scilicet Andreae Gostinio, doctissimo et eloquentissimo uiro, summa apud principes auctoritate et gratia, humanissime scribenti nihil rescriberem. tum uero me hominem non esse minimeque dignum iis litteris putarem, quibus ab ineunte aetate ita meum studium dedi, nihil ut antiquius habuerim, nihil omnino dixerim praestantius. Feci tamen in summis occupationibus, ut orationem tuam legerem. de qua sic statuo, scriptam esse grauitur et ornate, sic, ut ex ista prouincia, quae nunc egregiis floret ingeniiis, tibi comparem paucos, anteponom neminem.

quo sane nomine uehementer tibi gratulor et liberalibus disciplinis, quibus ab ista eloquentia quantum ornamenti possit accedere, mente iam prospicio. Perge, mi Gostini, per eam uiam, quae te ad immortalem
5 gloriam ducit. nihil optabilius sapienti, quam ea quaerere, quae uulgus contemnit, eos uitae terminos, quos natura praescipsit, uirtute proferre. quod tu potes et uelle debes, et, ut uelis, ego te amicitiae
caussa nuper inter nos institutae non solum moneo,
10 uerum etiam rogo. De migratione nostra uideo te ex aliorum litteris cognouisse. nunc ex meis hoc scito amplius, cum hic honestissimorum hominum et beneuolentia et consuetudine fruar, nec mihi quidquam in mentem uenerit optare ac petere, quod a summo Pon-
15 tifice Pio IV. non facile sim consecutus, angi me tamen, quod studiis nostris, quorum quae sit suauitas, ipse optime nosti, ita diuellar, ut ex iis, quae pro communi utilitate non pauca eram exorsus, pertexere nihil liceat. quam iacturam, fortasse re minimam,
20 tamen, ut ad iuuandas bonas artes animi mei propensio est, fero molestissime. Quocirca tibi iam tuique similibus, qui mihi uoluntate pares doctrina et otio praestant, cogor tradere uigiliam meam idque facio libentissime, qui publici commodi rationem
25 ipsam per se, non cum mea laude coniunctam, pluri mihi semper fecerim. Ego tibi, si quid operae nauare possum, id totum polliceor ac defero. seruam libentissime, quantum in me erit, uoluntati commodisque tuis. Vale et Petrum Miscouium, Andream Patricium,
30 singulares uiros, quibus fortasse excidimus intermisso litterarum officio, rogo te, meis uerbis diligenter saluta. Romae [MDLXII aut MDLXIII].

LIV.

[Andreae Duditio] Episcopo creato (VI, 22).

Etsi de futuris rebus affirmare grauitatis et prudentiae non uidetur, coniecturam enim saepe fallit euentus et obscuritatis plena sunt omnia, si quis ⁵ tamen eas persequitur diuinandi uias, quae ab excellentibus et ingeniis et studiis a cognita industria, a spectata uirtute ducuntur, hunc ego opinionis errore numquam labi, hunc optimum esse uatem existimo. quae me ratio mouit ante aliquot annos, ut de tua ¹⁰ dignitate praedicerem ea, quae partim consecuta iam sunt, partim sic a me exspectantur, quasi longe non absint. quid enim agebant et quo spectabant curae illae tuae ab ipsa paene pueritia susceptae? quae res, quae spes tibi proposita fuit, cum Reginaldi Poli ¹⁵ Cardinalis innocentia et litteris eximii contubernium ac domesticam consuetudinem expetebas? quid, cum Lutetiae post obitum Poli Vicomercato, Patauii Genuae, praestantibus in philosophia uiris, operam dabas? quidquam ne sequebare praeter ea, quae qui adipi- ²⁰ scuntur, omni honore digni et habentur et sunt? nos quidem te, amici tui, Patauii praeclara studia ita complexum, ut diuelli uix posses, cum et creberrimae propinquorum litterae in patriam euocarent et praesens frater non modo hortaretur ad reditum, uerum pre- ²⁵ cibus etiam peteret atque obsecraret, ui propemodum extrusimus, inuiti omnino, quibus carendum te esset, cuius consuetudine nihil suauius. sed ita duximus expedire tuae laudi, cum intelligeremus, quanto futura esset illustrior ingenii tui facultas, ab otio litterarum ³⁰ ad res gerendas traducta, praesertim in ista prouincia, in qua tibi maiorum tuorum uirtus tritum iter ad gloriam reliquisset, isto Imperatore, quo nemo bonas

2 Ab anno 1571 pro nomine asteriscus positus est.

artes excipit liberalius, his etiam temporibus, cum Christiana resp. domesticis hostibus uexata ab iis, qui eam doctrina, probitate, prudentia iuuare plurimum possunt, id est a tui similibus, opem poscere uideatur. Quocirca primum tibi gratulor ob actiones illas Tridentinas, in quibus ostendisti saepe, ut audio, pro communi salute lumen animi ingeniique tui, numquam inops a consilio in ambiguis rebus, numquam in maximis ac difficillimis a constantia relictus; deinde uero, quod tantorum meritorum egregie memor optimus et sapientissimus Imperator non solum Quinquecclesiensi te ornauerit Episcopatu, qui summis uiris deferri solitus honor est, uerum etiam ad arcanas res admissum iis interesse consiliis uoluerit, unde manat cum gloria prouinciarum salus, unde proficiuntur ea, quae multis re, exemplo omnibus expediunt. omnibus enim utile illud est, quo Principibus Christianis recte imperandi ratio et emendatae disciplinae formula praescribitur. Atque equidem uidere iam uideor et plane coniectura prospicio, qualis et quantus in isto munere bonorum omnium beneque intelligentium sententia sis futurus, tum eloquentia, qua excellis, tum ratione, prudentia, integritate, quae in omnibus natura ipsa inchoat, industria perficit in paucis. quod nisi ita fore confiderem et nisi tuos ad laudem impetus iam inde ab eo tempore, cum te mihi quasi meis informandum sermonibus tradidisti, probe cognitos haberem, facerem id, quod tu, ut opinor, amori in te meo facile concederes: hortarer te et precibus etiam agerem, iisdem scilicet, quibus agerem cum filio meo, si isto loco esset, ut assiduo cogitares, quam personam gereres, quam grauem, quam illustrem, a quo impositam Principe. qui cum suum de te iudicium beneficio maximo declarauerit, beneficium tamen ipsum significatione iudicii sui uehementer auxit. quid enim putas esse in rebus humanis optabilius, quam si non displicere, qui nisi Deo ualde placeret ualde-

que carus esset, incursione et ui barbararum gentium vastarentur omnia, legibus, moribus, hominibus, urbibus denique ipsis extremum impenderet exitium? Multa sunt opinionibus hominum excelsa atque ampla; quae si quis consequi uult, curas suscipiat, labores 5 perferat, de ipsa interdum uita periclitetur necesse est. haec tibi, mi [Duditi], (meum enim adhuc appello, nec, ut spero, ista mihi te dignitas immutauit) haec, inquam, tibi cogitanda non sunt. nam quid tu non habes, cum habes hoc unum, ut mores, ingenium, 10 studia tua Ferdinandus Imperator probet? hoc eiusmodi est, ut neque diu solum esse possit et, si omnia consequantur, omnia tamen unum uincat. Quare isto bono sic frui, quasi fonte et capite bonorum omnium et quasi omnium maximo. Tuos uero sensus, tuas 15 actiones in omni uita non dubito quin ad immortalis Dei gratiam conferas. sic educatus, sic eruditus es. hanc ego tibi laudem tribuebam adolescenti; nunc si uerear, ut robustior aliter sentias ac tui te dissimilem praebeas, faciam imprudenter. Retine igitur in- 20 stitutum et persuade aliis exemplo tuo uerum decus in bene agendi perpetuitate positum esse, nihil opes ad laudem, nihil praefecturas ualere, obsolescere prorsus honorum insignia, nisi splendor uirtutis accedat. quod quia te sentire certo scio, propterea tibi 25 ex animo uereque gratulor accessione dignitatis tuae. et quamquam uariis distinebar curis, feci tamen libenter, ut hanc ad te, indicem laetitiae meae testemque uoluptatis, epistolam mitterem. cui si responderis, iucundum tibi fuisse officium meum intelligam; sin 30 minus, molestum tamen fuisse numquam putabo et occupationibus hoc tuis, illud amori tribuam. Vale. Romae, Kal. Ian. MDLXIV.

LV.

Mario Corrado Neapolim (VII, 7).

Etsi nec magis, quam soleo, uacabam et ad quotidianas occupationes accesserat cura sane grauis ex
5 interitu suscepta domestici hominis ad mea negotia uehementer apti, feci tamen amore impulsus, quo te propter ingenii doctrinaeque praestantiam mirifico sum complexus, ut epistolae tuae responderem. quae mihi uoluptatem eo maiorem attulerat, quod te Neapolim
10 uenisse nec statim discessurum cognoui. saepius enim et commodius ultro citroque cursantibus publicis tabellariis tu de meo, ego de tuo statu audiam. Videre mihi uideor te totum in litteris esse. cupio non inanem esse coniecturam. ut ut est, hoc equidem spectro
15 delector et mirabiles industriae tuae fructus exspecto. Ad Latinam uero linguam quod attinet, mihi crede, sine caussa laboramus. an illa tibi, tot ueterum illustrata monumentis, tot etiam recentiorum probata testimoniis uel nostro uel cuiusquam egere patrocinio
20 uidetur? praesidii satis atque opum in ipsa positum est ad repellendas istorum iniurias, quae tamen in ipsos recidunt. nam ei nemo maledicit, qui se ipsum inscitiae non condemnet. quod si latinae linguae species et pulchritudo, quae uulgi oculis non patet,
25 cognosci ab omnibus posset, amores incredibiles, ut ille ait, excitaret sui. me quidem sic affecit, cum tamen integram eius formam nondum nouerim, extrema quaedam lineamenta uix adspexerim, ut reliquas uoluptates contemnam, cum hac et in hac libenter et
30 iucunde uiuam. qui uero aliter sentiunt et errare nos existimant, sexcentis eos argumentis licet refellas, parum proficies. quod ego cum iam pridem intellexerim, pauca quaedam scripsi ad indicandam sen-

tentiam meam: nervos esse intendendos, ut in arcem huius caussae inuaderem, non putavi. Stomachari, mi Corrade, iam desinamus in aliena culpa et gratulemur potius ipsi nobis, quod amemus ea, quae praeclara sunt. quae si parantur laboribus maximis, id quod a studio multos deterret, molestum tamen esse non debet, quod gloria compensat immortalis. Fragmenta patris mei quod requiris, apud me nulla sunt: furto ablata, quo ille tempore uita excessit, creditum est. In Sex. Empirico, Palaemone, Aspro et reliquis mea tibi diligentia non deerit. odorabor, sicubi latent; nam in tabernis non exstant. inuentos noli dubitare quin eruam. quam uellem filius adesset, qui Venetias profectus est. praestaret aliquid, opinor. haec enim studia tractat nauiter et Grammaticos, de Orthographia cum scriberet, euoluit omnes. Vale. [Romae] VI. id. Nou. MDLXV.

LVI.

Petro Perpiniano Lugdunum (VII, 9).

Amabam antea non uulgariter amorem in me tuum, cum praesertim suauitates in te essent ingenii multae, rara probitas, doctrina prope singularis: nunc, quam in exhaustiendo mandato, quod humanitate tua fretus discedenti tibi dederam, curam et diligentiam adhibuisti, ea me sic affecit, ut omni te animi mei sensu complectar, omnia tibi, quasi iure optimo debita, studia et officia pollicear. quamquam de amico meo duriora significant litterae tuae; quae si uera sunt, amicum iam non appello. excellat licet ingenio, ualeat industria, ex antiquis monumentis praeclara quaeque delibauerit: haec inania sunt, nisi cum optima mente et Christiana pietate iungantur. quod si se

respexerit, si cum ecclesia Catholica, idest cum Deo, redierit in gratiam, tunc ego me illi restituam, tollam hominem et ornabo, quantum in me erit, nullum ei deesse a me officium patiar, quod ad eius dignitatem
5 existimationemque pertineat. Quod scribis Lugduni meliori iam loco religionem esse et in eo te operam strenue nauare, non miror te tui similem esse, praesertim in communi salute, publicam uero rem quotidie melius ire, contra quam et sperabant nefarii
10 homines et agebant, uehementer gaudeo. Rex autem adolescens ac paene puer cum in Christi caussam tanto animo coeperit incumbere, superare uidetur aetatem uirtute et plane is esse, qui maiorum suorum laudibus aliquando respondeat. Posseuino meo cum
15 salutem a me scripseris, hoc addes, memoriam illius nostrae ueteris amicitiae esse periucundam, sed longe carius longeque iucundius, quod omnes ingenii sui uires ad profligandos Apostolicae sedis hostes felicissime profundat. gratulor sane optimo iuueni de ista
20 facultate nec dubito, quin eum semper, quocumque eat, quamcumque rem aggrediatur, ope sua Deus et prosequatur et iuuat. Rouillium, praestanti humanitate uirum, egregie de religione sentientem, si meo nomine salutaueris, gratissimum feceris. Vale. Romae,
25 XIV. Kal. Dec. MDLXV.

Cum epistolam complicarem, uenit ad me, ut solet, officii gratia communis amicus, diligens obseruator doctrinae tuae, Zerbinus Ritius. is rogauit, ut salutem tibi suis uerbis adscriberem. quod facio
30 benter teque rogo, si tamen hoc patitur humanitas tua, ut ames iuuenem amore tuo dignum.

LVII.

Ioanni Caselio Florentiam (VII, 11).

Quo maior est uirorum praestantium, idest tui
 similium, copia, eo mihi carior est et esse debet ami-
 citia tua. quam quidem omnibus officiis et studiis, 5
 quae a summa proficisci beneuolentia possunt, per-
 petuo colam. quod utinam per ualeitudinem fieri li-
 cuisset, ut Romam peruenires! maiorem fructum,
 quam qui ex litteris percipitur, qui tamen uulgaris
 non est, ex familiari consuetudine mutuoque sermone 10
 uterque nostrum capere potuisset. quod quando non
 accidit, ego, quod ad me attinet, ut amoris mutui
 recordatione desiderium meum leniatur, operam dabo.
 litteris autem ita utar, quantum negotia sinent. quo
 te contentum esse neque in hoc genere plus exigere, 15
 quam praestare possim, tua mihi pollicetur humanitas.
 De philosophia illustranda praeclare cogitas: uerum
 praeclara omnia quam difficilia sint, his praesertim
 temporibus, me non fugit. sunt enim adhuc, qui
 frugibus inuentis glande uesci malint. quibus ignosci 20
 fortasse ex aliqua parte potest, quod eos pudeat.
 'Quae pueri didicere, senes perdenda fateri.' sed eorum
 exemplo decipi adolescentes et inquinata doctrina in-
 fici atque corrumpi, hoc quidem graue malum est,
 malum, inquam, non ferendum. idque tu iure doles 25
 et ego sic, ut tibi non concedam. Verum haec Prin-
 cipes uiderint, qui nisi peccarent in delectu, gymnasia
 florerent optimeque cum litteris et bene litteratis
 hominibus ageretur. De studiis meis an de negotiis
 aliquid scribam? negotia nihil ad te scilicet: studia 30
 uero propemodum iacent et eo magis, quod ualeo pa-
 rum commode. Te ualere liberatum iam, ut arbitror,
 diuturno morbo non mediocriter gaudeo; reuertentem

in patriam amore prosequor. frui optimis studiis et capere studiorum uberrimos fructus ita cupio, ut si communia bona essent. sic enim decet eos existimare, quorum animos et coniunxit uirtutis amor et retinet.
5 Vale. Romae, VIII. id. Ian. MDLXVI.

LVIII.

Francisco Plantedio Neapolim (VIII, 10).

Vere dicam, Plantedi, magnopere sum delectatus iis laudibus, quibus me, cum de Ludouici Ariosti
10 poemate meam sententiam exquirere cogitasses, ornandum existimasti. neque uero, quod ipsa laude admodum capiar — me enim quotidie magis ab ambitione cum ratio, tum iam aetas amouet — sed quod amoris in me tui, ut ego interpretor, index laudatio
15 est. amari autem ab eo uiro, qui excellat iis artibus, quas in omni aetate diligenter colui, quaeque rebus omnibus antecellunt, cur non gaudeam? Amplector igitur istam uoluntatem et habeo gratiam, non modo, quod eos, qui contra sentiunt, obtrectatores et inuidos
20 uoces. cum quibus tamen, optime Plantedi, pugnare te mea caussa nolim. nam, si laudem quaeram, tu mihi multorum unus instar sis, cuius doctrinam et eloquentiam in scriptis uideo, probitatem et mores de multis audio. sin, quod uera est, ipsa me sola
25 uirtus afficit, cetera parui pendo. sinamus placere sibi unum quemque et in sua sententia triumphare; nos institutum retineamus et in hoc siue, ut isti uolunt, errore siue, ut ego iampridem statui, ueritatis amore ac studio pergamus. Epistola tua et uersus
30 redolere mihi pariter antiquitatem uidentur. quo tibi nomine uehementer gratulor. quibus enim contingat, ut in utraque facultate excellent, paucissimos in omni aetate fuisse non ignoras. De Ariosti poemate hic

quoque sunt, qui disputent in utramque partem, cum alii suum iudicium ad Aristotelis praecepta referant. a quibus quem discedere intelligunt, eum statim e poetarum numero extrahendum censent. alii uero, siue res siue uerba spectentur, Ariosto tantum tribuant, non modo ut eum ad ceteros poetas aggregent, uerum etiam cum illis poetarum principibus conferendum statuunt. Mihi non tantum otii suppetit, uel ut hoc totum, quidquid est, considerem, uel ut meam sententiam litteris exponam. Vale. Romae, nonis 10 Sept. MDLXVII.

LIX.

Antonio Furnario Neapolim (VIII, 14).

Utrumque laetor, et fortunis tuis aliquid esse additum et amoris erga me plurimum. at multi contra, uel dignitate uel commodis aucti, contemnunt ueteres 15 amicos et officio multam salutem dicunt. quod hic nos experimur quotidie. Quod me annuo munere afficis, agnosco humanitatem tuam. quod uero id te tribuere uirtuti meae dicis, maiore etiam me ornas munere. noli autem arbitrari tam dissipare me, ut disputare tecum uelim et quaerere, uere ne sentias an secus. facio non inuitus, ut iudicium tuum cum mea laude coniunctum tuear ac probem. De anno, quem Scalarem uocant, ne tanti Firmicus et qui cum eo 25 sentiunt, apud te sit, ut animi tranquillitatem amittas. quae enim impendent, si sunt eiusmodi, ut uitari prudentia possint, spero fore, nihil ut te laedant. sin ea fixa sunt, praeripere molestiam et angustia frustra certe non oportet. Ego uoletudine utor satis commoda, 30 re familiari, si spectentur labores mei, parum copiosa, si ratio temporum, satis ampla. Vale. Romae, XVI. Kal. Febr. MDLXVIII.

LX.

Iacobo Gorscio Cracouiam (IX, 15).

Particulam litterarum tuarum, in qua scribis ad
amicum audisse te exclusum esse Roma Paullum Ma-
nutium, haec enim ipsa uerba ponis, legi sine molestia.
5 qui enim rumor nec, si uerus esset, ualde afficeret
animum meum subsidia sibi ad omnes casus ex optima
conscientia quaerentem, is cum sit falsus et inanis,
quid est, cur me tangat? Equidem, si scire uis, qui
10 sit meus hac tota de re sensus, inclusus potius mihi
uideor esse quam exclusus. a quo enim die Romam
ueni, exeundi facultas, quam saepe uoletudinis, inter-
dum animi etiam caussa optaueram, data numquam
est: non quin iis hominibus, qui tanti apud me sunt,
15 ut eorum uoluntatem nutumque quasi legem obseruem,
utar facillimis, sed commissum fidei, diligentiae, in-
dustriae meae negotium eiusmodi est, ut absente me
iacturam patiatur. quod si priuata res ageretur, ne-
glicerem fortasse: nunc, ut scire te arbitror, totum
20 hoc munus ad Sedis Apostolicae dignitatem pertinet:
pro qua si accideret ut uitam profundere opus esset,
praeclare mecum actum putarem. Hoc meum studium
placere bonis uiris et ipsi in primis Pio V. Pont. Max.
nihil omnino probanti, nisi quod ad summi Dei glo-
25 riam communemque salutem referatur, ita laetor, ut
ceterorum opiniones et iudicia contemniam. quid enim
laborem, quid de me sentiant aut loquantur ii, qui, ne
sincere iudicare possint, liuore impediuntur aut male-
uolentia, fortasse etiam hominem in saluberrima tol-
30 lendae prauitatis haereticae cura diu noctuque uer-
santem, non labori, non uoletudini parcentem parum
aequis oculis adspiciunt? sexcentas enim artes, quibus
caussa publica laedatur, quotidie ueterator ille magnus,
veneris humani sempiternus hostis, excogitat. Sed no-
ui meo, quantum uolunt, isti detrahant; me tamen

ut ab optimorum consiliorum cursu rectissimaque mente deducant, numquam assequuntur. Te quidem ista, mi Gorsci, quae aut a leuissimis hominibus temere aut ab improbiissimis callide disseminantur, si putem credere, ignorare uidear et prudentiam et bonitatem 5 tuam. Ut ingenue tamen tecum agam, post illa uerba: 'Exclusum esse Roma Paulum Manutium', optaui signum aliquod uel iudicii uel saltem amoris tui. Iudicii, ut hoc adderes: 'Quod ueri simile non uidetur', aut etiam, 'Quod de tali uiro uix crediderim'; amoris, 10 hoc aut simile: 'Quod cupio esse falsum', 'Quod si uerum est, doleo'. Haec tu si sic scripsisses, cum amicitiae nostrae tum constantiae quoque tuae satisfecisses, illa quidem ipsa uerba, quae subacerba nonnullis uideri fortasse possint, condimento quasi aliquo miti- 15 gasses. Utraque est a te omissa significatio, et quamquam utraque mihi aequae grata futura esset, quippe qui a bonis eruditisque uiris, idest a tui similibus, non minus probari quam diligi uellem, tamen nescio quomodo fit, ut amori te nihil dedisse aliquanto mo- 20 lestius feram. Qua de re scripsi ad te libere pro mea consuetudine. Neque tamen dubito, quin tu hoc ipsum, quod scripsi, pro tua humanitate aequi bonique facias. Nam de statu rerum mearum mihi ipsi, auctori satis bono, uelim credas, non modo Romae 25 esse me, uerum etiam libenter esse, existimatione integra, re familiari aucta potius quam imminuta. Vale. Romae, VI. Kal. Oct. MDLXIX.

LXI.

Pro Collegio Canonicorum S. Petri
S. R. Magdalенаe et Leonorae Austriae sororibus
Spiram (IX, 17).

5 Bene agendi ratio maxime discitur eorum exemplo, quorum actiones generis nobilitas aut splendor dignitatis illustrat. propterea neque optabilius quidquam est, quam ut reges principesque reliqui ad ornandam tuendamque Christi ecclesiam, unde
10 uera salus aeternaeque uitae felicitas emanat, suas omnes curas, omnia studia conferant; neque nos ex ulla re maiorem capere laetitiam potuimus, quam ex M. V. propensa ad cultum ac uenerationem Apostolorum uoluntate, antea quidem nobis minime du-
15 bio multorum sermone, nunc autem insigni uestis aureae munere declarata. Et quamquam suae pietatis perpetuaeque innocentiae a Deo opt. Max. fructum illum capient, quo nihil potest esse praestantius, tamen nos quoque, ne partes nostrae desiderentur,
20 primum gratias eis de ista liberalitate istaque mente quam licet maximas et agimus et habemus; deinde fore pollicemur, ut exstet sui muneris memoria in annos plurimos inter ornamenta templi, in animis uero nostris numquam exstinguatur. Interim preci-
25 bus omnibus, ut M. V. perpetuo bene sit, quaeque optant, feliciter prospereque eueniant, a caelesti numine petemus. Romae, XVII. Kal. Ian. MDLXIX.

LXII.

Hieronymo Rubeo Rauennam (IX, 18).

Epistolae tuae, in qua significas Rauennatem historiam a te esse institutam quaerisque a me, quae ad eam pertineant, nonnulla, serius omnino, quam tu expectabas, respondeo. sed obliuionis aut negligentiae culpa liberabit me diuturnitas morbi, quo primum leuiore commotus, postea grauiter percussus ad hanc fere diem iacui. alioqui meum in hoc genere studium nec tibi defuisset, nec defuturum umquam uelim existimes. non est enim meum minimeque decere arbitror, cum humaniora semper studia praecipue coluerim, nunc committere, ut humanitatis officia desiderare a me quisquam iure possit. Adde meam erga doctos homines, in quibus excellere te uideo, bene uolentiam; adde non mediocrem obseruantiam erga ciuitatem uestram, quae me olim adolescentem omni liberalitatis genere complexa immemorem aut ingratum in iis praesertim rebus, quae ad eius amplitudinem et gloriam spectare intellexero, profecto numquam sentiet. nec uero dici potest, quam ualde gaudeam, quod eniteris atque elaboras, ut eius antiqua nobilitas, aeternis ingenii tui prodita monumentis ab omni posteritate cognoscatur. nae tu iam nunc ista uoluntate magnam laudem consequeris: quid futurum putas, cum uoluntati res ipsa responderit? honestis consiliis Deus hominesque fauent. honestius autem nihil aut praestantius, quam de patria bene mereri. Vrge igitur et illustra, quantum in te est, gentiles tuos. quod eo tibi magis curae debet esse, quia memoriam publicam uetustate iam deficientem ab interitu uindicare non potes, quin priuatam simul tui nominis memoriam immortalitati commendes. In hoc argumento quid efficere et praestare ipse possim, non equidem intelligo. uerumtamen, si quid possum et si quid assequar aut

legendo aut cogitando, totum illud, quidquid erit et quantumcumque erit, prolixè tibi perliberalique animo et polliceor et defero. Nam illa, quae requiris, eiusmodi sunt, ut uel historiae ueteris testimonio uel ipsa
5 etiam coniectura explicari facile possint. Si enim Caesarem, cum utrique Galliae praeesset, in citeriore conuentuum agendorum caussa saepe hibernasse concedimus, id quod ambigere non licet: quis dubitet, quin Rauennae, quo nullum in ea prouinciae parte
10 nobilius opidum inuenio, conuentum egerit? De foedere ne hoc quidem uideo, cur in dubium uocetur: urbs enim Cisalpinae Galliae Rauenna fuit: at Galli foederati. Locum Ciceronis in oratione pro Balbo suffragante, ut uerba tua declarant, uetere libro ita
15 legerem: 'P. Caesium, uirum bonum, qui uiuit, Rauennatem foederato ex populo'. Vt primum patria, deinde patriae condicio ostendatur. nam si legamus: 'Qui uiuit Rauennae foederato ex populo', foederati populi nomen, idest P. Caesii patria, ignorabitur. in
20 quo repugnat Ciceronis consuetudo. neminem enim ciuitate Romana donatum appellat, quin patriam simul nominet. Qu. Iubium seu Qu. Iunium cur non placeat, eadem ratione adducor. nam si hunc Rauennatem esse dicemus: P. Caesio quid fiet? an solus patria
25 carebit? Dixi, quid sentirem, rogatus a te. nec mihi tamen arrogare tantum ausim, ut meum iudicium anteponam tuo. In amore atque etiam in iis officiis, quae amori debentur, me abs te uinci numquam patiar. Vale. Romae, Kal. Febr. MDLXX.

LXIII.

Ioanni Cratoni Viennam (IX, 4).

Et serius fortasse, quam tu exspectabas, et breuius omnino, quam uterque nostrum uellet, ad te scribo. id accidit ualeitudinis incommodo, non obliuione tui, ad quem quotidie mentem refero et ea sane uoluptate, qua maior esse nulla possit. quod si corporibus animi mederentur, facile sanaret hunc morbum, quo quintum iam mensem laboro, iucundissima recordatio humanitatis et beneuolentiae erga me tuae. alleuari tamen uideor, dum de te cogito, tecumque quasi loquor. calores exspecto ualeitudini meae semper utiles. nam hiems et ueris inconstantia cum hiemali prope frigore male me uehementer habuit. Si ualebo, exspecta epistolam bene longam, interim ama me, ut facis. Vale Romae Kal. Maii MDLXX.

Laborabam eodem, quo antea, morbo et quidem aliquanto etiam grauius. ita Dei uoluntas fert. nec satis constat inter medicos, qui sit exitus futurus. meus animus, ut ingenue tibi fatear, aberrat a bona spe, quippe aetate ingrauescente, ualeitudine perimbecilla, morbo plurimorum mensium. Te rogo pro nostra necessitudine, si quid mihi acciderit humanitus, filium meum Aldum, qui uiuit Venetiis, tuis officiis tuaque humanitate complectaris. Ego si diutius uita fruar, nullum, mihi crede, erga te amicissimi atque obseruantissimi hominis officium praetermittam. Haec quoque aliena manu; nam meae uim penitus ademit morbus. uide, qui sim, mi Crato. Vale et posthac Venetias, quo me breui conferre cogito, ad oratorem uestrum litteras mittes. is mihi eas reddendas curabit. et quamquam fieri potest, ut inde me Patauium ualeitudinis curandae gratia conferam, tamen discedens mandabo meis, ut litteras mihi tuas eo mittant.

LXIV.

Ioanni Cratoni Viennam.

Nihil minus placet quam ut nulla proposita re,
nulla certa sententia ad te scribam. Occurrit enim
5 mihi tua dignitas, occurrit auctoritas. cogito, quam
tibi personam tua uirtus imponat, quae te premant
onera, quae negotia distrahant. nimirum cum tuae
scientiae tuoque consilio salus et incolumitas commissa
sit eius Imperatoris, qui multa regna, multas prouin-
10 cias imperio, omnes uirtutes animo complectitur, gra-
uissimam Christianae Reipublicae partem sustines. cur
igitur ita sim ineptus atque adeo tam aduersus com-
munibus commodis, ut inani te litterarum genere inter-
pellem et, quem salutare illae curae detinent, fixae
15 et locatae pro publica Maiestate tuenda, ad priuatae
rei cogitationem ac studium uocem? ueruntamen,
quia nec res ipsa, ut ego interpreter, priuatim ad
me unum pertinet, sed aliqua ex parte cum publica
utilitate coniungitur, et ex tuis litteris uelle te mea
20 caussa multum, ex omnium sermone posse plurimum
intelligo: male prorsus mereri uidear de studiis meis
ac de me ipso, nisi opportunitatem istam nactus amoris
officiiue tui agam tecum de statu meo, quantum res
ipsa postulat et quantum mihi per humanitatem tuam
25 licet, per quam licere uideo plurimum. Etsi enim
iaceo nec leui, sed inueterato iam difficilique morbo,
tamen si tu, tantus Vir, ad me erigendum ac recrean-
dum accingeris, si istam scientiam, istam artem ad-
hibes, quae saepe bonis uiris in calamitate opem ac
30 salutem attulit: cur dubitem, quin uoluntatem atque
industriam meam felicitas illa, utrique nostrum pariter
exoptata consequatur? quod si secus acciderit, suum
tamen humanitas tua fructum non amittet. ego enim,

2 Primum ea epistula legitur in Morhofii Polyhistore
(I, 345), unde Kraussius eam in appendicem editionis suae
transtulit.

quod uolueris conatusque sim, in tua laude ponam;
 quod non perfeceris, ad meam fortasse culpam uel,
 ut aequius de me ipso sentiam, ad meam certe fortu-
 nam transferam. nam et praeclarus artifex, perfectam
 animo speciem intuens, cum ipse nihil in arte possit, 5
 opus tamen imperfectum subiectae materiae uitio relin-
 quit. Nec tamen is ego sum, cuius animum immo-
 derata quaedam opum honorum ue cupiditas angat.
 habeo magnam gratiam naturae meae, quae me ad
 hanc insaniam numquam impulit, maiorem etiam iis 10
 uiris, quorum praeceptis eruditus ad hanc diem ita
 uixi itaque posthac, ut spero, uiuam, ut neque summa
 cupiam neque summa adeptis inuideam. sed quia uir-
 tus, licet a se ipsa pendeat, externa tamen quaedam
 non recusat, propterea mediocritatem earum rerum, 15
 quae fortunae bona quidam uocant, numquam contempsi,
 elaboraui etiam, ut consequerer. Et plane me con-
 secutum credidi, cum decem abhinc annos Romam ueni.
 quis enim aliter crederet, cum a Pont. max. uocarer,
 cum hic uigere dicerentur ac semper uiguissent artes 20
 illae, quibus ab ineunte aetate studium meum dede-
 ram, cum ipsum denique nomen urbis Romae nihil
 tenue, nihil angustum, sed ampla et magna polliceri
 omnia uideretur? hoc loco non faciam, ut aut de
 meis ipse meritis detraham, quod certe non debeo; 25
 non enim commisi, ut meam in re mandata diligen-
 tiam, operam, fidem requirere quisquam iure possit;
 aut alios carpam, quod ab institutis meis longissime
 distat. Tantum dicam et id ipsum inuitus, nescio quo
 fato mihi fontes aruisse, qui profluere solebant, be-
 nignitatem, quae antea patebat, ita clausam in me
 esse, non modo ut nihil eiusmodi, in quo uel copia
 uel splendor inesset, sed ne mediocritas illa quidem,
 quae repellit incommoda, quae honestatem ex parte
 saltem aliqua tuetur, mihi adhuc obtigerit. Ac uide 35

5 ante 'nihil' <non> inserendum uidetur.

tamen aequitatem animi mei. rei domesticae iacturam, quaecumque est, facile fero, libenter dissimulo, do operam, ut obliuiscar; quod antiquam colere frugalitatem, quod illam paruo contentam, omnium laudandarum artium parentem altricemque disciplinam retinere cogar, non irascor. et hanc ipsam fore crederem liberis meis non contemnendam hereditatem. At multa desunt. Ego deesse mihi quidquam nego, abesse multa confiteor, quae tamen ipsa, ni fallor, eiusmodi sunt, ut, si
10 large suppetant, nihilo fiam melior, si absint penitus aut si minima sint, sicuti sunt, nihilo deterior. ego quod ad hanc iacturam attinet, tranquillo satis animo sum: illa me dies noctesque uexat, illa mihi penitus insidet haeretque cura, quod, si quem studia mea fructum ferre, si quid posteris industria mea prodesse
15 poterit, id periisse totum ac perire quotidie magis intelligo. Haec sunt mea detrimenta, optime Crato, atque utinam mea tantum essent. ferrem facilius et quoquo modo quasi fouerem ac mollirem dolores meos.
20 nunc quod publico tamdiu commodo defuerim, quod iacere studia mea per annos decem, quod ingenium languere sim passus, quod denique fundamentis adulescentiae praeclare iactis aetas grauior exspectationi non responderit, id cum recordor, paene totus ipse
25 mihi displiceo et, quamquam culpa uacem, me tamen culpa non libero, sed quasi communis caussae desertorem accuso. una relinquitur in amore tuo consolatio et, si nihil praestares aliud, hoc ipso tamen consolarius, quod aegritudini meae sociam se adiungat aegritudo tua; et, dum tu aequae doles atque ego, id efficis,
30 ut ego non aequae doleam atque soleo. Sed illa pars litterarum tuarum, in qua de Maximiliani Imperatoris admodum propensa ad liberales disciplinas uoluntate significas et addis, opem ab eo si petam, fore, ne frustra petam, ea uero pars animo meo tamquam labanti
35 quiddam, quo consisteret, instillauit. aliis alia cara sunt: non eodem sensu, non eodem omnes ingenio

natura finxit. ego, quarum rerum illecebris capiuntur multi, ita plerasque non amo, ut auerser penitus ac fugiam. litteris pascor, his uoluptatem nullam praefero ac ne confero quidem; harum consuetudine nihil suauius experior, nihil dulcius. et quemadmodum, si solem e mundo Deus auferat, statim in hoc orbis terrae communi domicilio summus horror, summa sequatur incommoditas, sic adempto mihi litterarum usu plena tenebris omnia, plena molestiis, otium iniucundum, negotium perdifficile uidetur. o mi Crato, o mi, inquam, suauissime Crato — iam enim audeo tua fretus facilitate familiariter ac plane blande tecum agere — tu ne is es, qui mihi me ipsum longo interuallo restituas? qui has aliquando tenebras tuo lumine expellas? cuius munere excolantur et rursus florere incipiant studia mea? confer huc, obsecro, opes tuas, quas intelligo esse maximas, ingenii, prudentiae, auctoritatis. digna prorsus tuis officiis, digna tuo patrocinio caussa est. nam, si pro litteris agitur, cur humilis et obscura uideatur? si apud Imperat. sapientissimum, uerae solidaeque gloriae cupidum, cur difficilis aut dubia? Merces autem recte factorum nulla praestantior aut uberior, quam ut usuram uitae quam breuissimam aeterna nominis memoria compenset posterisque tradita litterarum beneficio pulcherrimae uirtutis effigies amorem conciliet, laudandi uoluntatem commoueat, imitandi studium excitet. Praeclarum ducitur quamplurimis imperare mortalibus, gentes nationesque subigere, dare leges, iura praescribere. haec magna uidentur et expetenda in primis. sed haec ipsa saepe motus temporum labefactat, saepe uis hominum conuellit, saepe ad alienam fortuna potestatem transfert. urbes et opida intereunt. uestigia uix apparent: nomina simul interire et cum aspectu memoriam quoque tolli scriptorum uirtus et industria non est passa. decet igitur, cum tu Maximilianum uehementer ames, cum illius gloriae maxime seruias, id

curare te in primis, quod et maximum est amoris argumentum et ad eius gloriam maxime pertinet. bonis enim uiris, quorum excludi numero me non arbitror, et ita doctrinarum in studio uersantibus, non ut sibi
5 tantum uiuant priuata delectatione contenti, sed ut ingenii monumenta relinquere et posteritati patere suam industriam uelint, quae mihi semper studiorum ratio probata uehementer est, iis tu si otium des et, qua uales apud Imperatorem gratia, conficias, uide,
10 quot bona consequantur. ipsum Imperatorem ornabis immortalis gloria, probitati et uirtuti amissam prope dignitatem restitues, frueris tu quoque magna laude. quamquam te quidem hoc spectare non oportet, ad eam laudem, quam adeptus iam es, propemodum accedere
15 nihil potest, sed tamen frueris eorum amore et obseruantia, quos tibi tua merita, tua benignitas adiunxerit. Equidem, si hoc per te assequar, ut ex turbulento negotii genere emersus ad tranquillitatem perueniam et, quod reliquum uitae contigerit, in optato litterarum
20 portu interpellatore nullo, uacuuus omni cura degam, nulla res erit tanta, quam non et me tibi debere confitear et libenter tua causa suscipiam. istam quidem uirtutem, quae me a molestissimis occupationibus ad suauissimam quietem et aptissima naturae meae studia
25 traduxerit, feram in oculis assidue, colam animo semper, fortasse etiam futuris gentibus ignotam esse non sinam. Vale. Romae, id. Iun. MDLXX.

LXV.

Amplissimo Cardinali Ioanni Morono (X, 1).

Turpe est praescribere sapienti, quid agat et quo
30 modo agat; neque ego id umquam commiserim neque id est aut consuetudinis aut naturae meae. uerumtamen excusandus fortasse uidear, si uel a mea maxi-

ma re, quae nunc agitur, uel ab humanitate tua, quam omnes norunt et praedicant, persuaderi me patiar, ut agam paullo liberius, quod sentio, et, quae cum animo meo sum meditatus, eadem nunc expromam nihil dissimulans, nullo ueritatem artificio tegens. Ego, uir 5 praestantissime, quoad putaui te, uti pollicitus eras, acturum esse cum Pontifice de caussa mea, laetabar uehementer et in hac aduersa uoletudine, quae mihi omnem abstulisse iucunditatem uidebatur, aliqua tamen uoluptate perfruebar. sperabam enim fore, ut auctoritas 10 tua, prudentia, eloquentia, praesertim in optima caussa, facile impetraret ab aequissimo ac benignissimo principe non immoderatum aliquid aut eiusmodi, quod inuidiam excitare posset: non enim ego ita efferri cupiditate soleo. quid igitur? annuam tantum ordinarii 15 stipendii solutionem, ut, quemadmodum Pius Quartus Pontifex, immortalis memoria dignus, uenientem ad Urbem insigni uiatico donauerat, sic Pius Quintus, omni uirtute ac laude praestans, ab Vrbe discedentem non modo simili, sed maiore etiam munere prosequere- 20 retur. in quo ratio uidebatur habenda aetatis meae, habenda ualetudinis, habenda etiam meritorum meorum. quamquam de meritis, ita me Deus amet, loquor non libenter. aduersatur enim modestia mea. sed hoc uerbum expressit ab inuito dolor et eorum 25 temporum memoria, cum in meum nomen inuehebantur multi, aliena conferentes in me, mea mihi detrahentes. Hoc igitur alloquendi Pontificis et cum eo statuendi consilio tuo, quasi rebus meis nulla iam tempestas immineret et quasi iam in portu nauigarem, 30 ita laetabar. Postea uero quam de Mariano Victorio, summae probitatis, rarae doctrinae, excellentis industriae uiro, cognoui acturum te esse de negotio meo in eo conuentu, qui primus habebitur eorum Cardinalium, quibus alendorum in Vrbe studiorum moderandique 35 Gymnasii publice demandata cura est, plane sum admiratus mutationem consilii et, ut ingenue fatear,

quemadmodum natura mea fert nec bonitas tua recusat, ex alta quadam spe turbatus concidit afflictusque iacet animus meus. equidem iis Cardinalibus tantum tribuo, quantum eorum summa uirtus ac dignitas postulat: aequae omnes diligo, aequae colo. sed ad eos certe nullam arbitror negotii mei partem attinere. A Pontifice sum Romam arcessitus, a Pontifice discedendi facultatem peto. si potestas quaeritur: unius est summa; si liberalitas: unus unico uerbo pollicetur et praestat; si dignitas: quae maior est, quam a Pontifice uocatum esse, a Pontifice cum dignitate dimitti? Haec mea consilia sunt. quibus tamen, ut debeo, anteponom tua. satis enim exploratum habeo nihil te cogitasse sine summa ratione, nihil acturum sine summa prudentia. et mihi parum in usu rerum uersato obscura multa sunt. tu tamquam Lynceus uides omnia, probatus per totam aetatem iis actionibus et curis, unde salus publica minime dubio honorum omnium testimonio manauit. Ego me semel, non temere aut repentina quadam uoluntate impulsus, sed explorata ratione certoque iudicio adductus in clientelam tuam tradidi, me liberosque meos tuae potissimum fidei beneuolentiaeque commisi. eadem mihi perpetuo mens, eadem, quoad uiuam, in te uno sita spes erit. tu me ornandum, augendum, tuendum suscepisti; saepe uidi pro uarietate rerum mearum et laetitiam et sollicitudinem tuam. nunc tamquam bonus artifex tuum ut perpolias opus ac perficias oportet. expedi, obsecro, me hac molestia, uel potius hoc me periculo libera. uides enim cum Romano caelo minime iam conuenire mihi posse, adductam esse in extremum fere discrimen salutem meam, autumnum aduentare, cuius uarietatem et inconstantiam, hic si permansero, mea certe nequaquam feret imbecillitas. Venetias multis nominibus cogito idque mihi primum est et praeter cetera optandum. sed si uel per Pontificem, quod non opinor, uel per quotidianam febrem, quod magis metuo, patriam

longo terrarum ac maris interuallo disiunctam, petere non licebit, deponam uoluntatem meam, suscipiam eam, quam necessitas afferet. accedam ad Sabinos colles, quos florere audio regionis amoenitate, caeli temperie, omnium rerum, quas hominum uictus cultusque desiderat, ubertate. Interea me tibi totum salutemque meam quam suppliciter possum commendans ac tradens negotii administrandi rationem singulari tuae sapientiae permitto. Vale. V. Kal. Sept. MDLXX.

LXVI.

10

Augustino Angelello Fabrianum (IX, 9).

Puto te ab Onuphrio Gilio, tui amantissimo, certiore non semel esse factum inualetudinis meae, qua nonum iam mensem ita laboro, ut neque ratione uictus neque ullo remedii genere adhuc quidem alleuari potuerim. itaque misere iaceo spe iam destitutus omni, praeter eam, quam in caeli mutatione multi ponendam arbitrantur. quorum ego libenter accedo. sententiae. exire propter nimios calores nondum licuit. Sed exeundi consilium ita cepi, ut ad patrios lares et dulcia incunabula remigrem. in quo Pontifex, ut est insigni praeditus humanitate, facilem perbenignumque se praebuit. Si quaeris, laetior an tristior discedam, non facile dixerim. ita multa occurrunt, quae animum ac uoluntatem huc illuc distrahant. propensior tamen in hanc partem sum, ut post annos decem aetate ingraescente, urgente praesertim difficili morbo, ad patriae complexum recurram, cuius adspectus non dubito, quin mihi amissam molestissimis curis hilaritatem restituat. quam si quis afflictae ualetudini haud paulo magis quam orientalia pharmaca prodesse dixerit, opinor, non errabit. Eamus igitur diis bene iuuantibus

et redeamus aliquando ad ea studia, unde discedere
piaculum fuit. quod utinam per ualetudinem liceat;
nam per negotia certe licebit. ita res meas consti-
tui; ita, quae dissipata erant in domesticis rationibus,
5 collegi atque contraxi; ita denique, quod accipi quasi
dictum arroganter nolim, humana omnia propemodum
coepi contemnere. De discessu igitur fixum consilium
est; de die nondum statui: sed ut hiemales imbres
tempestatesque uitentur ante Kal. Oct. cogitamus.
10 Onuphrius hic remanet, meo sane cum dolore. non
solum enim eius opera utebar in studiis, uerum etiam
conuictu, sermone, probitate, ingenio ita fruebar, ut
hanc iacturam sarcire me posse uix umquam putem.
non deerunt omnino, quibus utar, sed praeter operam
15 alia desidero. hoc adolescente nihil aptius ad natu-
ram meam. Te, mi Augustine, quamquam longe di-
iunctus, tamen prorsus non carebo. quae enim tua
est humanitas, qui tuus in me amor, scribes interdum
ad me. ego autem, licet otium et litteras, si ualebo,
20 ita amplecti cogitem, ut diuelli me non facile patiar,
tamen a te, uiro optimo, nostri, quod facile perspexe-
rim, cupidissimo atque amantissimo, non committam,
ut in hoc genere prorsus requiri possit officium meum.
Vale. Kal. Sept. MDLXX.

LXVII.

25 Amplissimo Cardinali Gulielmo Sirletto (X, 2).

Augeri tua uetera erga me merita recentibus offi-
ciis nec miror et uehementer gaudeo. quamquam uete-
ribus contentus esse poteram. erant enim eiusmodi,
ut addi nihil posse uideretur. sed tamen, ut uideo,
tua nunc quidem ad ea permultum addidit humanitas.
et quamquam neque tua, nec collegarum tuorum Mo-

roni et Cornelii de uiatico mihi impetrando summa contentio quidquam profecerit, aequae tamen uobis omnibus debeo, ac si profecisset plurimum. est enim animi liberaliter instituti spectare uoluntatem in primis, minime quidem rem contemnere, potiore tamen ipsa re uoluntatem ducere. sane optimi Pontificis angustias temporum difficultas excusat: uerumtamen ingrauescenti hominem aetate non solum infirma, sed etiam aegra ualeitudine, imparatum a re domestica, cum filia nubili ab urbe Roma, cuius nomen omnia pollicetur, post decem annorum labores suis sumptibus in patriam redire iis fortasse, qui haec solent animaduertere, admirationem aliquam pariet. Et quamquam ea, quae bonis artibus debentur, ratio temporum impediatur, ut etiam liberalissimorum Principum uoluntas in optimo bene merendi cursu retardetur, me tamen a litteris nulla res abducet, si modo assequi otium licebit. satis cum uulgo insaniuimus ambigua certis, turbulenta tranquillis, inania solidis praeferentes. aetas et praeteriti iactura temporis admonet, ut resipiscamus quodque reliquum est uitae, uiuamus nobis ipsis, bonis artibus, Deo potissimum. a quo uno, si quid aut ingenii aut doctrinae in nobis est, cum acceperimus, ad eiusdem unius gloriam omnes ingenii doctrinaeque fructus referre in primis aequum est. Vale et tibi persuade neminem esse uel umquam fore, qui tuam praestantem uirtutem aut magis amet aut libentius praedicet. Cardinalem Carafam, iuuenem natum ad immortalem gloriam, exemplum antiquae probitatis, cuius humanitati, qua me semper est complexus, debere me plurimum fateor, nisi graue est, meo nomine salutabis. VII. Kal. Oct. MDLXX [Romae].

LXVIII.

Ioanni Cratoni Viennam (IX, 5).

Nunc demum exoriri mihi uideor et quasi post multam noctem lucem adipisci, reuersus post annos
5 decem in patriam ab urbe Roma, unde me laborem nullum pro publica re communique commodo recusantem grauis morbus ac diuturnus extrusit. Gratulantur amici, amplexantur, laetitiam oculis, uultu, sermone declarant. Hoc mihi iucundissimum est, sed in
10 hac iucunditate angor saepe intimis sensibus, dum recordor, quid iacturae, quamdiu Romae uixi, studia mea fecerint, de quibus, quamquam intelligo non eum esse me, qui magna praestare possim, uerumtamen minima fortasse non erat expectatio. Ire, inquires, non
15 oportuit. Certe, si diuinare licuisset. Verum, si res adhuc integra ponatur, eundi consilium qui reprehendat, fortasse nemo sit. Laborabam domesticis incommodis fratrum meorum culpa nec spes erat emergendi, nisi noua consilia caperentur. Vocabar a Pontifice
20 Max., quo nihil uideri poterat honorificentius: fructum autem quis non expectaret? Cohortabantur amplissimi uiri, quorum erga me singularem beneuolentiam multis rebus antea perspexeram. laeta denique, copiosa, ampla ab omnibus antea promittebantur. quid
25 agerem? credidi et speraui, ut fere sumus omnes homines hoc ingenio, ut ea, quae cupimus, libenter quoque speremus. quamquam hoc leuius, quod spem fefellerit euentus; non tam enim abundare quam non egere gratum est: illud perquam graue, quod perpeti
30 saepe multa sum coactus, indecora prorsus indignaque studiis nostris, aetate nostra, existimatione ante parta. In quo tamen occurrit ea consolatio, quod in uitae durissimo genere multa ferendo, multa simul didici, quae profecto me nunquam neque libri neque ulla
35 doctrina neque dies ipsa docere potuisset. Nunc sin-

gulari diuino munere patriam adepti redibimus ad illa praeclara studia, unde discedere non oportuit, omni-
que prorsus cura uacui, nullo cuiusquam imperio, ex-
clusis etiam, si licet, interpellatoribus; si non licebit,
rure abditi, salubri aliquo et amoeno loco fruemur 5
liberrimo otio, litterulis nostris, operamque dabimus,
quantum in nobis erit, ut, quod amissum est antea
temporis, non id quidem totum, (qui enim fieri potest?)
nonnulla tamen ex parte sarcatur et aliquem adhuc
ex industria fructum posteritas capiat. Valetudine 10
modo utamur commoda, qua nunc omnino caremus,
erepta laboribus illis animique curis, quae nimium
omnino graues, nimium diuturnae fuerunt. Febris
discessit post nouem tandem menses, sed inedia, mor-
bo, maerore, ad horribilem prope maciem redacti 15
sumus, quodque miserius etiam est, aluum purgare,
nisi accedant extrinsecus adiumenta, numquam licet.
Huic ariditati asininum lac prodesse in primis posse
neque huic remedio ullum praestare inter omnes me-
dicos conuenit. In cibo sicca omnia damnant, humida 20
probant, praesertim quae facilia sint ad concoquendum.
Pono magnam spem in eorum consiliis, maiorem tamen
in animi tranquillitate, in adspectu meorum, in caeli
patrii salubritate. denique ad omnipotentem Deum
omnia refero. quidquid acciderit, eius uoluntati liben- 25
ter acquiescam. Haec de statu nostro, utinam quoti-
die laetiora. quod futurum spero et sane tua quo-
que caussa cupio. Necesse est enim, quem ualde ames,
(sic enim mihi iam persuasi) de eo ualde te sollicitum
esse. Ad illam superiorem epistolam, Romae scriptam 30
pluribus uerbis, expecto, quid respondeas. Vale. Vene-
tiis. X. Kal. Nou. MDLXX.

LXIX.

Camillo Palaeotto Bononiam (X, 7).

Putasti ne umquam fore, ut ego me Romanarum
occupationum e uinculis eximerem? certe factum uides.
5 nec mihi uenit in mentem eius consilii paenitere.
quin quotidie magis gratulor, quod illa reliquerim, haec
sim adeptus: quod ab omni cura liber otio fruam
honestissimo, quod ea nunc denique studia recolare
mihi liceat, a quibus disiunctus tot annos uixi, uel
10 potius plane non uixi. quae enim potest esse uita
sine litteris? ualeat ambitio, fucatus opum splendor.
nihil est, quod cum suauissima librorum consuetudine
conferri iure possit. qua mente cum essem, commisi
tamen, ut aliter sensisse uidear, cum sententiam num-
15 quam mutauerim. nam ad urbem Romam eo quidem
consilio sum profectus, domesticis ut rationibus con-
sulerem, simul tamen id spectans, ne delicias meas,
optimarum studia litterarum, prorsus desererem. aliter
cecidit. quis me accuset inconstantiae? uicit meam
20 uoluntatem potestas eorum, quibus, ut aequum est,
non minus libenter quam necessario parui. sed mitto
praeterita. quasi enim, ea dum attingo, uulneris ob-
ductam prope cicatricem renouo. Hic me propinqui,
familiares, noti pariter atque ignoti, redeuntem ex-
25 cepere uoluptate summa. Urbem priuatis aedificiis
elegantiorum et publicis operibus magnificentiorum,
quam reliqueram, inueni, praeterea, quamquam arden-
te bello, florentem, ut in summa pace, rebus omnibus,
quae uel ad usum corporis uel ad animi delectationem
30 pertinent. quo dolere interdum ac paene succensere
mihi cogor, qui tot bonis, tanta tranquillitate, tanto
etiam nobilium uirorum erga me amore tam diu me
carere sim passus. lucri tamen id factum est, quod,
nisi hinc discessissem diuque abfuissem, haec ipsa pro-
35 fectio, quibus nunc ex interuallo recuperatis iucundis-

sime fruor, numquam omnino, quanti essent, intelligere potuissem. itaque est, cur immortalī Deo gratias agam habeamque maximas, quod mihi occasione gravissimi morbi missionis a Pontifice petendae ipsique Pontifici concedendae mentem attulerit. alioqui nec satis decorum putassem nec umquam omnino commissem, ut ante pactam diem negotium publicum Urbemque relinquerem. In discessu commoda quaedam sperabantur nec defuit intercedentium dignitas, auctoritas, gratia: ratio temporum est aduersata Pontifice, natura liberalissimo, Turcicum bellum et praesentis futuri sumptus necessitatem excusante. mirum id uideri nonnullis. ego, qui propemodum id, quod accidit, opinione iam praeceperam, non sum commotus ipsoque missionis impetratae munere contentus cetera non dixerim equidem contemnens, sed certe non maximi pendens, otii cupidus nihilo laetior discessi. Nunc habeo cum ualetudine negotium. eius enim morbi, quo me scis, Romae dum essem, nec parum diu nec leuiter laborasse, molestae admodum reliquiae sunt. sed, ut spero, sublatis iam caussis, quae morbum et pepererant et alebant, sedulitate ac fidei meorum cura, adiuvante etiam huius caeli, quod in lucem editus primum hausi, benignitate breui omnino conualescam. Tu interea fac, ne officium desiderem litterarum tuarum. Vale. Venetiis. [MDLXX auctumno.]

LXX.

Francisco Morando Veronam (X, 6).

Quae me caussae minime natura procliuem ad noua consilia nunc impulerint, ut negotium illud Romanum, quod Pius Pont. Max. decem abhinc annis honorifico quingentorum scutatorum stipendio mihi

demandauerat, reiciendum putarim, non facile est scribere. uelim quidem existimes eiusmodi esse, ut aliter statuere meis rationibus alienissimum fuerit. Illud certe fieri non potuit, ut cum illo mihi amplius caelo
5 conueniret. quod experiri constantiae caussa dum cupio, parum abfuit, quin ipsius caeli adspectum usumque perdiderim. Nouum igitur consilium capiendum necessario fuit, si modo mihi carus esse uellem, si salutis, quam omnes antiquissimam habent, rationem
10 ducere, si denique uitae munus a Deo datum eousque tueri et custodire, quoad ille ipse, qui dedit, arbitratu suo repeteret. Veni domum; hic uero me summa quies et domestica commoda maximeque fidelissimae atque amantissimae coniugis cura tanta, quanta potest
15 esse maxima, plane recreauit. Febris abiit, nec tamen ualeamus. morbi enim reliquiae supersunt magis prope timendae, quam morbus ipse. qui enim ualere possum, aut etiam quid non timeam, cum attenuatum exsiccatumque corpus naturali munere fungi sua sponte
20 numquam possit? quae res neque molestiae parum habet et, si inueterauerit, periculo non uacat. hoc igitur malum nisi depulero, ualere me non dicam. Studia nostra, remissa occupationibus, retenta tamen animo, attingere nondum audeo, ne stomacho, unde
25 fluxit omne malum, praepropera cupiditas obsit. Sed heus, mi Morande, quando te complectar? quando adspectu sermoneque fruor tuo? tu ne ad nos, an ego ad te prior? Ego scilicet ad te. Ire enim, cum per anni tempus licebit, ad Gauderina balnea decretum est,
30 quae quater antea sumpsi nec umquam sine fructu. nunc eo sumam diligentius, quod maiorem aetas morbi-que grauitas ac diuturnitas cautionem postulat. inde excurram ad te, ut te uideam, te complectar, tecum sim. De cydonite illa, exquisito artificio confecta, qua
35 carui tot annos, interrupto locorum interuallis officii tui cursu nisi tua sponte ad consuetudinem redieris, appellabo te quasi meo quodam iure, sic tamen, ut

ipsum e tua fluxisse benignitate confitear. Vale, mi
suauiissime Morande, nosque, ut solebas, ama. Venetiis.
[MDLXX, mense Octobri.]

LXXI.

Octauiano Ferrario Mediolanum (X, 11). 5

Mi Ferrari, si me tantum amas, quantum pro-
fecto amas, gratulari te mihi aequum est, quod ex-
optatae diu patriae compos denique factus post annos
decem, tenui fortuna contentus ita uiuo, ut regum
opes honoresque contemnam. carebam otio, studiis, 10
rebus multis ad meam naturam aptis, quae mihi nunc
omnia Dei benignitas restituit. iisque fruor eo sua-
uius, quo fit usus desiderii diuturnitate iucundior. Si
quid praeterea non tam de meo, quam de meorum
statu scire uis, ut fere, qui amant, curiosi sunt omnes, 15
haec accipe. uxor et filius in urbe, commoda uter-
que ualetudine, illa rem domesticam, hic officinam
emendandorumque librorum curam administrat egregie.
mihi taedio diutinae commorationis urbanae rusticari
uehementer placet. quo primum afflictæ diuturno 20
morbo ualetudini consulimus et imbecillo corpori uires
addimus; deinde quasi quibusdam exsolutus uinculis
libere uagatur et uoluptate pascitur animus honestis-
sima. nullis hic angimur curis, nullis implicamur ne-
gotiis, licet id, quod antea numquam licuit, prorsus 25
nihil agere, si uolumus et, quod licet, saepe uolumus.
nam uehi curru, opida inuisere propinqua, amicorum
uillulas obire, conuiuari etiam interdum suauiissimis-
que epulas condire sermonibus hoc ipsum uoco nihil
agere. quamquam qui ualetudine parum firma operam 30
dat, ut suauius, iucunde et honeste simul uiuat, is
profecto nihil agere mihi non uidetur. Sed in hoc

tamen uitae genere libros, communes delicias nostras, abiecissem me penitus nolim existimes. nobiscum ubique sunt, comites numquam molesti, loquentes, silentes, cum uolumus, quoad uolumus. et quamquam ueteris morbi reliquiae quaedam supersunt et uires adhuc languent, quiddam tamen aggredi sum ausus. quod si, ut spero, absoluam et si, ut principia dare se uidentur, ita procedet industria uel a te probabitur (a te cum dico, qui subtiliter et sincere iudicant, simul omnes intelligo. tu enim is es, quem nec opinio fallat, nec uoluntas a ueritate detorqueat) uel, quin me putes omnis expertem ingenii nec de mea nec de cuiusquam omnino facultate statuere et existimare quidquam posse, non recuso. Locus ipse me uacuis interpellatoribus et haec uiuendi arbitratu meo rerum omnium dulcissima optata antea potius quam sperata libertas inuitauit, ut ordirem id, quod, nisi sedem hic statuo aut certe, nisi in hoc secessu et in hac paene solitudine, (nam si cum urbe conferatur, quamquam celebre satis opidum, solitudo tamen uideri quaedam possit) maiorem anni partem consumpsero, uereor, ne sero admodum, fortasse etiam pertexere numquam liceat. opus est nec temporis nec laboris exigui. tempus hic, ut uideo, deesse non potest: laborem communis utilitatis gratia numquam adducar ut fugiam: interim tamen, superiore periculo admonitus, operae curaeque plus in uoletudinem, quam in studia conferam. Vale. Ex opido Plebe Sacci, VI. id. Nou. MDLXX.

28 'Plebe Sacci' in eo oppidulo uxoris frater Carolus Odonius uillam uidetur habuisse.

LXXII.

Andreae Antonino Ostianum (X, 5).

Nisi me ualde amares, quod multis argumentis intellexi, subirasci te mihi crederem, quod litteris tuis amantissime scriptis nihil umquam responderim. 5 sed si, cur officio defuerim, audias, non dubito, quin omni me prorsus et inhumanitatis et negligentiae suspicione liberandum putes. A quo enim tempore Roma discessisti, nullo difficultatis incommodique genere, nulla fere dixerim miseria negotia nostra caruerunt. ex ea sollicitudine ac laboris assiduitate incidi in morbum, cuius primum ui deterritus, deinde etiam diuturnitate defessus, tentatis prope rebus omnibus, cum neque periculi neque molestiae finem uiderem, cepi consilium in patriam reuertendi extremoque Septembris mense dissuadentibus medicis et amicis aeger in uiam me dedi. Pisaurum usque morbus ingrauescere uisus est. adspectu maris, quasi iam in oculis diu expetita patria esset, propinqui boni spe animus corpori medicinam fecit. febris abiit, antequam Pisauro solueremus. ita Venetias refecti cibo paullo firmiores appulimus. malum illud remanet, ut inueteratis morbis fere contingit, quod aluo sumus ita sicca itaque restricta, nullo prorsus ut cibi genere molliri soluique possit. quod si perpetuum esset, quid miserius? sed ne perpetuum sit, curabimus et cauebimus, quibuscumque rebus poterit, his primum, quae sunt in nobis ipsis, quiete corporis, hilaritate animi, ratione uictus, tum iis etiam, quae a medicorum scientia consilioque proficiuntur. Habes id, quod optasse te arbitror, de statu meo: tu, si placet, uicissim aliquid de tuo. cum enim de te tuisque rationibus certior fieri pro nostra necessitudine maiorem in modum cupio, tum sermone litterarum tuarum purissimo atque elegantissimo mirifice delector. Vale. Venetiis [exeunte anno MDLXX]. 35

LXXIII.

Ioanni Cratoni Viennam.

Binis ad te litteris antea scriptis accepi tuas,
datas XVI. Kal. Dec., in quibus uideo sermone a te
5 habito cum praestante uiro, omni non solum doctrinae,
sed humanitatis etiam laude ornatissimo, D. Richardo
Streinio, quaedam esse iacta otii mei fundamenta,
tempus modo exspectari, quo Caesar, sumptibus ex-
haustus, paratior aliquanto et instructior esse a copiis
10 incipiat. Ego utrumque de isto erga me studio ue-
hementer amo et utrique immortales habeo gratias.
uobis enim caussam meam adiuuantibus fore non
dubito, quin illa duo, quae antea petii, otium cum
dignitate simul impetrem. quae si coniungantur, auge-
15 bitur gloria Caesaris et fama liberalitatis, mihi uero,
quae praeterea desiderem in hac uita, pauca relin-
quentur. sin disiungi necesse est et alterum tibi
uidetur impetrari posse, utrumque non posse, otium
dignitati praeferatur. id enim postulant rationes meae.
20 nec de dignitate tamen spem abiiciam et ad aliud
tempus, quod opportunius esse uidebitur, petitio re-
seruabitur. Quod autem condiciones duae proponun-
tur, una, si uelim in aula, altera si malim domi meae
uiuere: optio non difficilis. malo enim Irus esse domi
25 meae, quam Croesi diuitias in aula possidere. ego
ne, hac aetate, hac ualetudine, studiis deditus iis,
quae otium in primis animique tranquillitatem requi-
runt, addo etiam hoc, rerum usu, perspecta rerum
humanarum inconstantia, fortunae uarietate, breuitate
30 uitae, aulicis me fluctibus ulla spe committerem,
aulicas iactationes ulla mercede ferre possem? si uellem,
uoluntatem ratio uinceret; sed ne uelim, impetraui
iam facile a me ipso. in quo laetor cum sententia

mea congruere iudicium tuum. qui enim prudentia ingenioque excellat, qui sit aulae peritior etiam fortasse, quam uellet, qui studeat rebus meis, ab eo dissentire stultum putarem. Quamquam tua quidem praecipua et quasi priuilegio quodam uirtute parto 5 seiuncta a multis condicio est. tibi enim Caesaris amor beneque de bonis uiris merendi facultas non minimum inter aulicas molestias lenimentum ac solatium debet esse. Febricula nondum quidem plane abiit, sed, ut signa sunt, abitura propediem uidetur: 10 reliquias enim uix agnosco. Quae scripsisti de aluo mollienda, quamquam parum necessaria, cum eo morbi genere liberati simus, pergrata tamen sunt, ut a summo amore profecta, haerebuntque in memoria et litteris a me consignata sunt, ut, si res postulet, uti possim. 15 utor etiam interdum, ne rursus crescant, quae parumper humescere coeperunt. Vale. Venetiis, III. non. Dec. MDLXX.

LXXIV.

Camillo Palaeotto Bononiam (X, 8).

20

Nae ego istam uillulam uehementer amo, quae te fessum urbanis curis leuat reficitque secessu et otio iucundissimo, ubi te colligis animumque transfers ad contemplationem pulcherrimarum rerum. quid agas, quid cures, lex nulla praescribit: scribis aut legis 25 arbitratu tuo, modo aprica deambulatione, modo prospectu collium quandoque aperto puroque caelo gaudes. nimirum hoc est uiuere et ista solitudine, isto uitae genere nihil beatius. cur ego tam longe absum, cur negotiis impedior iis, a quibus quo magis ut disiungar 30 diuellarque operam do, eo me distringunt retinentque magis? mihi crede, si rerum domesticarum soluta ratio esset, aduolarem ad te statim, in ipsam, inquam,

uillulam recta me conferrem, ut tua consuetudine, tuis sermonibus, tuo conuictu fruerer, te denique discedente custos remanerem, pomarii praefectus, uillicus plane tuus. quod si accideret, ut istic exsulare perpetuo
5 cogerer, modo te interdum socio, modo cum libellis, praeclare mecum actum putarem, multam salutem urbibus, multam honoribus, in quibus ceteri insaniunt, libenter dicerem. quid enim expectem amplius? didici iam et magna mercede sum expertus, quam inania
10 sint illa, quae communi deceptus errore praeclara duxeram. magnae urbes magnas occupationes, ne dicam miserias, habent. si quem delectat ambitio, si quis augendae rei familiaris cura tangitur, si sententiam in curia dicere aut a multis in foro salutari
15 inter summa ponit: urbem amet. me quidem posthac aemulum riuaalemque non habebit umquam. aetas nostra, mi Camille, ad otium uergit. uides, quam fluxa sint omnia, quam facile hunc et illum, florentes opibus, florentes aetate, repentina mors auferat, ut
20 hoc ipsum, quod spatii relinquitur, totum in lucro deputandum esse uideatur. ac fieri quidem potest, ut diu uiuamus. sed, obsecro, quid erit, cur nos diu uixisse laetemur, inter domesticas curas, inter hominum fraudes, infidelitates, insidias, addo etiam publicas calamitates, quibus anguntur uiri boni, quales nos et esse
25 et haberi uolumus? Amplectamur igitur studia nostra, remota ab arbitris loca amoena, salubria quaeramus, uulgi stultitias ineptiasque uitemus, animos excolamus, ut eas fruges ferant, quas nec caeli calamitas
30 corrumpat, nec malus uicinus furto subtrahat, nec belli saeuientis impetus deuastet. In hac sententia te esse et idem probari utrique nostrum litterae tuae non minus eleganter quam prudenter scriptae significant. Sed impedita propter domesticas difficultates mea ratio
35 est, tua longe facilior et expeditior. nihil enim obstat, quo minus id, quod uis, exsequi et praestare sis. ego uoluntate et cogitatione pascor; ab ipsa

re quam longe absim, intelligo. Nec tamen parum profeci, quod ab urbe Roma discessi. ibi enim ne spes quidem erat otii; hic saepe uaco nec tempus perire sino. sed quod otii perpetuitate careo identidem interpellantibus aut hominibus aut negotiis et 5 quod angusta nimis utor domestica re, ideo fit, ut conari et instituere multa possim, absoluere et perficere, praesertim quod exspectationi respondeat, nihil fere possim. Habenda est etiam ratio uoletudinis, quam uereor ne in longum tempus afflixerit Romanum caelum dicam, an negotium? an utrumque potius, quod ita esse reor. Sed si ualebo, si rem familiarem ita constituam, ut absentis animum nihil pungat, imitabor, quantum in me erit, consuetudinem tuam expertemque culpae uoluptatem quaeram et, quod te 15 quoque facturum esse uel potius iam facere coepisse uideo, in litteris, in colenda pietate, in summi Dei summique boni amore et cupiditate conquiescam. Vale, Venetiis. Idib. Dec. MDLXX.

LXXV.

20

Antonio Rolando Patauium (X, 15).

Adhuc languebam ex uetere morbo et filio non leuiter aegrotante eram sane perturbator. committere tamen nolui, ut epistolae tuae, insigni praesertim Homericam magniloquentia et beneuolentiae notis erga 25 me tuae, nihil omnino responderem. Quod petis, ut orationem tuam corrigam: primum id quidem necesse non est, cum scriptor sis luculentus ingenioque excellas; deinde uero tantum ab re mea mihi otii non est, aliena ut possim legere. aut enim non uaco, aut, 30 si quid temporis conceditur, ad ea, quae inchoata rudiaque iam pridem habeo, absoluenda et perpolienda

totum confero. quare a te peto, ut habeas rationem et ualetudinis et occupationis meae. Ego, postea quam in patriam reuerti negotiorum magnitudine defatigatus, aetate etiam admonitus, et Venusini poetae
 5 uersu, Solue senescentem mature sanus equum, mihi et Musis dumtaxat uiuere constitui. nullas suscipio curas, nisi quas rerum domesticarum necessitas imponit. nouas amicitias non expecto, ueteribus colendis operam non do, cum uxore liberisque suauissimam
 10 uitam duco. hic enim dies, ut ille ait, alios mores, aliam uitam postulat. amicorum copia quid praeter molestiam habeat, non uideo. si quis aliter sentit, arbitratur ipse suo uiuat: ego malo mihi sapere quam aliis. De uxore a te ducta, de susceptis liberis ualde
 15 tibi gratulor. nam etsi onus alendae familiae durissimis temporibus, magna rerum omnium caritate, perquam graue esse non ignoro, te tamen, uirum bonum, peritum optimarum artium, tua uirtus ex omnibus incommodis ac difficultatibus eripiet, aderitque Deus,
 20 cuius eximia benignitas praeclaris conatibus et optimis studiis deesse numquam solet. Vale. Venetiis, X. Kal. Ian. MDLXX.

LXXVI.

Camillo Palaeotto Bononiam (XI, 3).

Valde accidit non sane contra uoluntatem, sed
 25 certe praeter opinionem meam, ut Mediolani consistere. sic sunt humana. consilia nostra plerumque ratio, casus interdum et fortuna moderatur. Ego Genuam ea potissimum caussa petebam, ut uillulis pulcherrimis, iucundo placidi maris adspectu et, quod
 30 in primis ualetudo mea requirit, uerno caelo hieme

5 'solue senescentem' Hor. ep. I, 1, 8.

summa fruerer. nam Venetiis hieme superiore, cum et cubiculo clauderer angusto et camino assidue uterer luculento, parum tamen abfuit, quin me uis frigoris absumpserit. Scis, quae mea tenuitas, quae sit imbecillitas. nec aetatem, ut arbitror, ignoras. quotidie 5 labuntur uires et eo magis, quod ea, quae mihi ab adolescentia rerum omnium antiquissima fuerunt et a quibus ne nunc quidem aetate ingrauescenti diuelli possum, studia calorem illum, quo alimur, exhauriunt. Haec de frigore: audi nunc, quae supersunt incommoda. 10 **Exercitationibus dum utor, confirmari me sentio. At iis uti Venetiis, praesertim sub dio, uel ob angustias uiarum uel ob infinitam prope ciuium peregrinorumque frequentiam non licet. huc illuc impellimur, saepius alieno motu quam nostro mouemur, uix ut** 15 **interdum, ac ne uix quidem, si lubrica uia est, consistendi facultas detur. De uinis quid loquar? diuturna me consuetudo Romanis, omnium facile primis, assuefecerat. similia non quaerebam, sed quae prorsus dissimilia non essent: periit omnis industria. Carnis** 20 **mira paenuria: uitulinam quidem, quae differat a bubula, reperire felicitatis est. Excellunt uiri nobiles benignitate, uirtute, sapientia; neque ego eorum amicitia et consuetudine exclusus umquam sum, appetitus etiam a multis. quod in iis rebus numero, quarum memoria** 25 **non mediocriter oblector. sed nescio quo modo fit, aetatis fortasse uitio, ut quaedam res, quibus olim pascebar, quotidie magis ex animo dilabantur. mihi uni, mi Camille, iam cupio uiuere, dum uiuo, sic tamen, ut me ceteris etiam uixisse aliquando intelli-** 30 **gatur. Habes, cur Venetiis non sim: quo spectem et ubi esse uelim ac reliquae uitae domicilium collocare, satis nondum constat. amoenitatem et salubritatem sequor. utraque Genuae est, utraque, ut audio, Regii, quo peramanter inuitor, et suburbanum mihi suum,** 35 **magnifice exstructum, eleganter ornatum, uir primarius, integritate doctrinaque excellens, Horatius Mala-**

gutius, summi Pontificis cubicularius, semel et iterum
detulit. mihi tamen ocellus Italiae, Benacensis ora,
Asulano meo, unde multa suppetent, satis propinqua,
uehementer arridet. eo me conuertit animus, eo re-
5 ferunt pedes, ibi denique cum rusticis malim, rustico
paene more, quam alibi cum perurbanis in magna
non modo lautitia, uerum etiam copia uitam agere.
Interea sum in hac urbe et, ut uideo, diutius ero,
quam putabam, non tam, quia propter anni tempus
10 discedere uix iam licet, cum et imbres assidui uias
corruperint et ego is sim, qui uel leuissimis frangar
incommodis, quam quia duorum uirorum omni laude
ac uirtute circumfluentium, Bartholomaei Caprae, ho-
spitis mei, et Octauiani Ferrarii, ueterrima mihi ne-
15 cessitudine coniunctissimi, singulari doctrina, humani-
tate, beneuolentia perfruor. otii quidem habeo, quod
tu uix credas, in urbe amplissima omniumque cele-
berrima non minus, quam optabam, plus profecto,
quam sperare ausus essem. itaque studia calent. quod
20 cum dico, simul illud dico, Mediolani me perlibenter
esse. nam cum studiis et litteris nullum uitae genus,
ne si Croesi quidem addantur diuitiae, permutauerim.
De ualetudine si quaeris: ea sum, qua soleo, idest
non admodum firma. me tamen cum domestica quiete,
25 tum definita quadam uictus ratione, aliqua etiam animi
tranquillitate tueor atque sustento. Vale. Mediolani.
Kalendis Nou. MDLXXI.

LXXVII.

Ioanni Cratoni Viennam (XI, 9).

30 Qua primum hora in patriam reuerti, unde menses
aliquot abfueram et ualetudinis et otii caussa, quaesiui
statim de filio: Ecquid Crato noster. Valet, inquit,

et nos amat; deinde, quid tu ad illum de me, quam saepe, quam amanter, quid ille ad te scripsisset, pluribus uerbis exposuit. uix credas, et cum salua hic omnia compererim et eam nurum, quam uolebam, aetate, moribus, forma, quantus tamen ex litterarum ⁵ tuarum humanitate laetitiae cumulus accesserit. quamquam, cum mihi iam antea et natura et consuetudo tua nota sit, peccare mihi uidear et graui admodum scelere obstringi, si, quod ab utraque abhorreat et quod utraque indignum sit, suspicari me umquam ¹⁰ patiar. Nec uero me quidem id, quod mihi boni contigit, agnoscere, languere autem in gratia referenda uelim existimes. refero enim, mi Crato, referamque, dum uiuam. at quibus rebus? iis, quibus te contentum fore scio, memoria, amore, obseruantia. nam ¹⁵ reliqua neque tua dignitas neque fortuna exspectat. neque is ego sum, qui possim paria paribus, aut qui officium potius in compensanda re, quam in emetienda uoluntate positum putem. in quo illam capio uoluptatem, quod filius meus, quem studiis mihi et institutis ²⁰ persimilem esse, fortuna uelim paullo meliore, te in oculis fert, laudare non desinit, sicut alterum parentem obseruat et colit. is excusat silentium suum; habet enim, non modo quod assidue agat, uerum etiam quod libenter agat, in nouis nuptiis. quae si ²⁵ quid parient, uel dicam etiam ominis caussa, quod parient, id tibi, aut qui tuo nomine agat, sacro lauacro suscipiendum deferitur, ut amicitia nostra tuis instituta non uulgaribus officiis, nostris ad hanc diem studiis egregie culta, religionem quandam assequatur, ³⁰ quae labem ab ea culpamque prorsus omnem perpetuo remoueat. Mediolani abditus in litteras uixi. si quaeris, quo studiorum genere: explanandis Ciceronis orationibus, quod mihi propositum fuit ante multos annos. nunc dandi sunt dies tum amicis tum etiam ³⁵

4 'nurum'. Franciscam, Bartholomaei Iuntae filiam.

negotii. Commentarios in epistolas, quae familiares dicuntur, conuicio iam prope efflagitatos, debere studiosius diutius uix possum. id nunc cogito, ad quem mittantur. an ad eum, qui me ornauit ea dignitate, cum qua nullas opes confero? tu statue: ad te enim refero, cui uel prudentia uel amore erga nos quem anteponam, habeo neminem. Vale. Venetiis, XI. Kal. Maii MDLXXII.

LXXVIII.

10 Camillo Palaeotto Bononiam (XI, 6).

Agri uestri, si quidem, ut scribis, imbribus irrigari coepti sunt, meliore, quam nostri, qui adhuc ualde sitiunt, caeli munere fruuntur. de uindemia tamen, quod ad bonitatem firmitatemque uinorum
15 attinet, bene speratur. de copia fore certum est, ut non abundemus. Ego non expectatis imbribus iam sarcinulas collegeram, ut in uiam me darem; nihil enim erat potius, quam ut domum redirem eoque itinere te uiderem et uillulam tuam, utroque autem
20 fruerer, quamdiu per anni tempus liceret. sed uicit consilium meum Cardinalium uoluntas. quorum opera est effectum, ut Gregorius XIII. Pont. Max., qui tamen sua sponte liberales disciplinas miro quodam studio amplectitur, fouet, alit, honorifico me stipendio retinendum putauerit. Hic igitur cogimur consistere,
25 libenter, ut Romae, in summa celebritate et amicorum copia, inuiti, ut a te disiuncti, cuius consuetudine non semel aut iterum, sed perpetuo aestiuis mensibus, amoena regione, iucundo otio, cum communibus musis
30 frui cogitabamus. hoc tamen quidquid est incommodi, non illud quidem penitus, sed aliqua saltem ex parte,

quantum scilicet per utriusque occupationes licebit, litterarum commodo sarcietur. Vale. Romae, VI. id. Sept. MDLXXII.

LXXIX.

Camillo Palaetotto Bononiam (XII, 1).

5

Ain tu? litteras ego sine nomine, praesertim ad te, quem tanti facio, quanti fortasse neminem? equidem erratum meum uix agnosco. itaque peto a te, ut mihi litteras illas remittas. quo simul intelligam, de emblemate quid scripserim; si modo is ego sum, qui aliquid scripserim. ualde enim in hoc quoque perturbor. Quod ais me rursus ad bellum, ominare, quaeso, melius. ego enim quietem, ego otium, ego studia mea et urbi et urbanis rebus antepono. sed si et urbe et simul studiis meis frui licet, quis erit tam iniquus rerum aestimator, qui mihi non concedat? otii quidem adhuc, quantum optaui semper, tantum conceditur; negotium sponte nullum suscipiam. imponetur: feram, quoad licebit, idest quoad instituti mei ratio permittet. nihil enim malo, quam posteris prodesse. in eo mihi diuitiae, in eo sunt omnia. quod si non assequor id, quod propositum est, me tamen ipsum conari et uelle delectat. utinam consuetudine tua ne carerem; nam ea si accederet, in caelo essem. uoluntas utriusque nostrum eadem fuit, facultas deficit. Vale. Romae, XIII. Kal. Oct. MDLXXII.

LXXX.

Antonio Furnario Neapolim (XI, 15).

Quod felix faustumque sit, iterum Romae sum.
id mihi, non dicam inuito (quis enim inuitus, honesta
5 praesertim condicione Romae sit?), sed certe nec opi-
nanti contigisse uelim credas. nam, cum post obitum
Pii V., Pont. Max. quo sedente nescio quo meo fato
secundis uti uentis haud satis mihi umquam licuit,
10 eo consilio ad urbem uenissem, ut nubilem iam filiam,
quam hic biennio ante aeger discedens in coenobio
celeberrimo sacris commendatam uirginibus relique-
ram, in patriam ad nuptias reducerem, exceptus in-
credibili omnium laetitia, precibus amicorum, suasu
Cardinalium, iussu Gregorii XIII., Pont. Max., cuius
15 ex mente propter sanctitatem ac sapientiam honesta
omnia, utilia, salutaria proficiscuntur, sedem hic sta-
tuere et redeundi consilium abiicere sum coactus. quod
tibi, mei amantissimo, qui me olim discedente doluisti,
significandum putauit. uidere enim mihi uideor tuum
20 uultum, cum haec leges; utinam tu quoque uideres
animum meum, dum haec scribo. tua laetitia mihi
laetitiam affert; in amore pari, qui tuus est sensus,
idem et est et esse debet meus. mutuae uoluntatis
fructus non apparet: quid tum? non ii sumus, qui
25 amicitiam utilitate metiamur. iam pridem erudiui
animum et docui uulgaria quaedam contemnere, in
bonis doctisque uiris fortunam non quaerere, sola
uirtute, quae nulla re indiget, nullam extra se appetit,
contentum esse. in quo tuos sensus meis cum sen-
sibus congruere neque dubito et uehementer gaudeo.
Vale. Romae, XII. Kal. Oct. MDLXXII.

LXXXI.

Ad Illust. atque Exc. Iacobum Boncompagnum
in orationis Ciceronis pro Archia poeta commentarium
(Praef. XXIX).

Cum mihi tuae primum uirtutis ac dignitatis, 5
deinde eius, qua me es complexus, beneuolentiae in
mentem uenit (uenit autem saepissime), tibi quidem
animo ac mente pro meo erga te singulari studio
uehementer gratulor. ego autem, ut eius felicitatis,
quae in hominem cadere possit, haud minimam par- 10
tem assecutus, laetitia fruor tanta, quantam animus
meus capere maximam potest. rursus cum recorder
omnibus ad te quotidie honoris caussa confluentibus,
quorum ego in te colendo atque obseruando nemini
concedo, me unum tribus fere mensibus ad te non 15
uenisse, quamquam intermissi caussas officii, ut opi-
nor, habeo satis iustas, uel calores perpetuos, quibus
maiores non meminimus, uel aetatem imbecillitatem-
que meam, quarum altera quietem postulat, altera
non modo postulat, uerum etiam flagitat: peccasse 20
tamen mihi uideor et, quasi excusationem accusatio
uincat, ita sensibus angor intimis et in grauissimo
dolore uersor. Atque haec quidem aliquanto etiam
acerbior cogitatio esset, nisi perspecta mihi et cognita
naturae tuae facilitas et singularis humanitas certam 25
plane spem afferret nihil mihi abesse apud te, nihil
detrahere prorsus aut de amore tuo, aut de iudicio
absentiam meam. quod quidem abs te, artium opti-
marum a puero studiosissimo, eo facilius debeo im-
petrare, quia non ego, ut alii, feriatu aestu maximo 30
sum, non me languori, non inertiae aut desidia tra-
didi nec rursus quibusdam uoluptatibus, quae cum ab
aetate mea, tum etiam a uoluntate abhorrent, sed ad
explanandas Ciceronis orationes ex instituto meo totus
incubui. quid autem his tribus mensibus, quibus 35

uacationem sibi quandam a negotiis plerique sumunt, ego in hoc negotii genere omnium, ut arbitror, nobilissimo praestiterim, cum cuperem te intellegere, ut quasi rationem otii mei redderem, feci ut ad te mitterem. non quas, a quo die ad te ueni, orationes explicaui, ne molesta fortasse in magnis occupationibus aut parum iucunda tibi copia esset (decem enim illae omnino sunt), sed unam tantum eamque satis breuem, pro Archia poeta, sane luculentam et ornatam. in qua studia illa, quae ab humanitate nomen acceperunt, quibus uterque nostrum mirifice delectatur, in caelum laudibus extolluntur. Equidem spero fore, ut, quemadmodum ego, cum interpretabar, uoluptate me perfundi maxima sentiebam, sic tu, cum et ipsam orationem et meam simul interpretationem legas (simul enim utramque mitto), non minorem animo uoluptatem capias. quod si ita erit, uberrimum tulisse me fructum industriae meae putabo et quod operis superest, ad id eo fiam alacrior, quo tibi magis multas uirtutes cum litterarum gloria coniungenti quam ceteris haec studia colentibus placere et probari mea scripta uelim. Opto, ut ualeas meque, ut facis, perpetuo diligas. Ex aedibus, pridie Kal. Oct. MDLXXII.

LXXXII.

25 Ioanni Cratoni Viennam (XII, 10).

Epistolam tuam a te datam XVII. Kal. Nou. accepi VII. Kal. Dec., eo sane gratiorem, quo minus hoc tempore expectatam. noui enim, quam uacuus numquam sis, non tam a tuo munere, quam ab amicorum negotiis, quae ita suscipis, ut sustineas, donec ad exitum perferantur. scripsisti igitur amore impulsus et omnia uicit humanitas tua. quo tibi nomine

debere me multum dicerem, nisi tantum iam deberem, quantum persolvere uix possim. Romam qua caussa adductus uenerim, scripsit, opinor, ad te filius; quae retinuerit, a me cognosce. Atque hoc primum, quod tibi pro tua in me singulari beneuolentia maxime uoluptati fore non dubito: incredibili sum exceptus hominum laetitia. Pontifex ipse, praeclare in optimas artes animatus, cognito aduentu meo laeti animi signa ostendit negotiumque Cardinalibus dedit, ut ita mecum de mansione agerent, ne discedere paterentur. noli quaerere, quam sim laetatus. non quo libenter abessem a meis, quibus mihi dulcius in uita nihil est, aut quo penderem ab aulicis honoribus, qui ne iuuenem quidem mouerant umquam, ne nunc senem, sed ut homines, obliti superiorum temporum, eundem in urbe Roma, qui semper fuit, uirtuti locum esse perspicerent. parui rogantibus, cognita praesertim Pontificis uoluntate. stipendium satis per se tenue, in quo meam facilitatem nonnulli reprehendunt, cum libertate et otio maximum uidetur. nihil oneris imponitur; litteris, ut in solitudine, frui licet et, ut spero, licebit. unum aut alterum Cardinalem bis in mense, ter uel summum, uel quia me diligunt, uel quia uirtute excellunt, salutare consueui. Caelum idem experior, quod antea, humidum, graue, inaequale: nec tamen ualeo deterius, quam in patria, uel quia, quod te uirum doctissimum non fugit, hilaritas animi corpori medicinam facit, uel quia me domesticae tricae sollicitum non habent, uel fortasse etiam propter uina, quae sunt hic ex omni genere optima. pituita carere iam non possum, sexagenarius laborem scribendi aut legendi numquam intermittens. Vereor, si longior epistola sit, ne tibi molestiam afferam; nisi si haec ipsa molestia tibi maior est, quod excusatione tecum

1 'tantum deberem'. Cratonis beneficio Manutio contigerat, ut ab imperatore Maximiliano II. nobilitate donaretur.

utar. A te igitur peto, ut quemcumque Caesar oratorem in demortui locum Romam mittet, ei me de meliore nota commendes. dicerem significationem amoris in me tui commendationem fore omnium grauissimam, cum nemo sit, quin facile diligat, quem diligere a te sentiat. sed ego ne tibi praescribam, homini omnium, quos in uita nouerim, humanissimo et prudentissimo? Vale. Romae, Kal. Dec. MDLXXII.

LXXXIII.

10

Caesari Orlando (XII, 13).

Nihil abest a natura mea longius, quam uel assentari, quod sui commodi spe plerique faciunt, uel inanibus uerbis tempus conterere. quod eius est, qui minime sua bona nouit quique se cum sibi et suis, tum etiam ciuibus uniuersis et patriae natum obliuiscitur. Ego, mi Caesar, cum utrumque nostrum aequa lance perpendo, cur ipse tibi assenter, caussam uideo esse nullam. tu enim tua uirtute, ego mea fortuna contentus uiuo. si quis didicit esse blandus, ut alterum capiat, eius artificio locus apud te non est. ego autem, si assentatio mercedem spectat aut emolumentum aliquod aucupatur, nihil habeo, quod a te exspectem aut quod petam praestantius beneuolentia tua. at eam adeptus iam sum adeptamque tanti facio, ut nihil anteponam. amari enim ab homine excellentis ingenii, summae probitatis, cogitationes curasque suas omnes ad unam uirtutem referente, iurisconsulto denique eruditissimo, non ex recenti barbarie, sed ad illam doctrinae ueteris elegantiam exulto, amari, inquam, abs te, tali uiro, et frui beneuolentia tua ipsum per se optabile est. cum uero ab eadem beneuolentia multa mihi quotidie commoda nascentur, quid est,

quod me tibi debere non confitear? mitto reliqua: illud omnium maximum nec meminisse nec praedicare unquam desinam, quod mihi non solum bibliotheca tua, omni prope referta librorum genere, sed ea, qua excellis, doctrina ita patet, ut, si quem ex his commentariis, quas in Ciceronis orationes diu noctuque texo, posteritas fructum colliget, eum tibi ex aliqua parte acceptum referre debeat. Sunt enim quaedam amissis duodecim tabulis, omni paene formularum, responsorum, edictorum exstincta memoria, ita complicata et inuoluta, ut, nisi singularis iurisconsulti scientia, usu confirmata, aucta ingenio, adhibeatur, explicari et euolui uix aut ne uix quidem interdum possint. Agerem tibi gratias de isto munere, si uel tua pateretur humanitas, uel ego is essem, qui bene de me merenti uerbis potius quam re satisfactum esse uellem. memoria tuebor officia tua, donec illucescat ille dies, ut referre gratiam liceat. quod si assequar, non dubito, quin tu, quem tibi hominem adiunxeris, cum intelligas, tua praestanti liberalitate beneque agendi consuetudine uehementer laetere. Haec interim, cum de officio meo cogitarem, facere non potui, quin ad te scriberem. quamquam et a studiis meis inuitus auellerer et, ut uere dicam, non me tuus tantum, sed meus etiam pudor ab hoc argumenti genere, quod totum ad tuam laudem pertinet, haud mediocriter auocaret. Vale. ex aedibus. Prid. non. Dec. MDLXXII.

LXXXIV.

Camillo Palaeotto Bononiam (XII, 4).

Quae mihi res maximae curae fuit et in qua meas omnes cogitationes omniaque studia fixeram et locaram, ea cum ex animi sententia, diuino fauente

numine, successerit, litteris tibi, mei amantissimo,
 significandum putavi. Vnicam filiam, inter sacras uir-
 gines educatam, non hebetem ingenio nec paucis, nisi
 me fallit amor, uirtutibus instructam, iuueni optimo
 5 satis honesti loci, haud postremi ordinis in iure ciuili,
 addo etiam, quod hodie potissimum requiritur, a for-
 tunae bonis non imparato, meis reclamantibus, de sen-
 tentia tamen fidelium amicorum despondi. hoc tu
 meum consilium pro uetere nostra necessitudine tua-
 10 que aequitate non dubito quin et probes et omnibus
 optimis proseguare. equidem onus Aetna grauius de-
 posuisse mihi uideor speroque fore, ut, quod reliquum
 est uitae, uacuo curis animo tranquille degam. Quaeris,
 ubi? Romae, si per uoletudinem licebit. nam hieme
 15 fere tota mecum actum est non optime, communi
 tamen pituitae morbo, quo robustiores etiam labora-
 runt, alii sine periculo, alii sic, ut decesserint. in
 quibus fuit is, cuius obitu dolendum est maxime,
 poetica laude insignis Amaltheus. mihi eadem, quae
 20 antea, uictus ratio medicina fuit. necdum audio in-
 stitutum mutare propter anni tempus inaequale. in
 publicum, nisi necessaria re coactus, numquam prodeo,
 domesticis finibus me teneo et cum libellis, idest cum
 amoribus et deliciis meis, iucundissime uiuo. Oratio-
 25 nem pro Archia cum meo commentariolo scire cupio
 an acceperis. absolui iam in reliquis omnes duabus
 exceptis, pro Ligario et Deiotaro, quam bene, alii iu-
 dicabunt, magno certe cum labore, opera numquam
 nisi per morbum intermissa. Quiddam etiam expla-
 30 nare sum aggressus, et, ut se principia dederunt,
 uideor aliquid praestare posse. assentor mihi fortasse,
 nam sua quisque amat; uerumtamen hic omnes, prae-
 sertim qui litteris excellere putantur, initium, quod

2 'Vnicam filiam' Mariam. — 4 'iuueni optimo' Alexandro
 Honorio, nobili loco orto. — 27 'pro Ligario et Deiotaro' quas
 ad orationes commentarium ut scriberet, ei non contigit.

ad te mitto, ualde probant. Cardinalem, fratrem tuum, ueteris exemplum innocentiae, columnen sanctae sedis Apostolicae, salutari a te meis uerbis, magis opere cupio.

Valde. Romae XII. Kal. Mart. MDLXXIII.

5

LXXXV.

Io. Sario Zamoscio (XII, 11).¹

Multorum mensium aduersa ualetudine uexatus omni prorsus carebam legendi scribendique facultate. quod eo mihi in primis nomine permolestum est, quia 10 multis ad me scribentibus respondere sine ualetudinis incommodo uix possum. nam etsi depulsa est uis morbi, pristinas tamen uires desidero et capitis infirmitas non modo litterarum, sed prope sermonis usum adimit quotidiani. Dabis igitur, mi Zamosci, ueniam 15 homini tui amantissimo, qui te pro ingenii doctrinaeque praestantia summis ornare laudibus numquam desinit, si ad tuam elegantissimam epistolam hoc unum rescribo, rescribere me tibi pluribus uerbis hoc quidem tempore non licere. nam, cum licebit, persuade tibi 20 non esse me commissurum, ut debitum humanitati amicitiaeque nostrae officium non persoluam. interim haec pauca, ut recenti morbo, uacillantibus litterulis. Vale. Romae, non. Dec. MDLXXIII.

LXXXVI.

Camillo Palaetotto Bononiam (XII, 6).

Post grauem trium fere mensium morbum nunc
denique incipit esse mihi paullo commodius. nec
5 tamen adhuc uel eo, quo solebam, stomacho uel ita
firmo utor capite, ut cogitandi aut etiam legendi labo-
rem sustineam. gradum uero facere sine sensu doloris
aperto nuper educendis humoribus laeue crure neque
dum possum et conari supra, quam uires patiantur,
10 non audeo. quae quoniam fieri quotidie mitiora sen-
tio, aliquam in dolore uoluptatem capio, cum praeser-
tim prope anniuersarius hostis uoletudinis meae iam
abierit autumnus. Oleis tuis, quibus me, quocumque
loco sim, carere non pateris, in quo tuam beneuolen-
15 tiam agnosco, fruar cum filia et genero. simul enim
uiuimus et plane uiuimus. ego autem parce, quia
nondum firmus offensiones etiam minimas extimesco,
illi comedent liberius, quia recte ualent nec in cibis
plus minus ue diiudicant. De me ipso dixi: de rebus
20 meis quod <ad> te scriberem, noui nihil erat. Omnia
fere sunt eadem, quae antea, hilara satis et prospera.
ampla non dixerim, ne mentiar. quamquam hoc uulgi
more loquor. nam si ampla sunt ea, quibus maiora
non expetimus, amplissimis opibus fruor. nihil enim
25 deest, quod natura desideret; quod autem natura non
desiderat, abesse facile patior. Vale. Romae id. Dec.
MDLXXIII.

20 <ad> deest in editione anni 1580.

Index

eorum, ad quos epistulae datae sunt.

- Accoltus, Benedictus No. 6.
8. 9. 10.
Aelius, Antonius 16.
Aldobrandinus, Silvester 10.
Angelellus, Augustinus 66.
Antoninus, Andreas 72.
Augustinus, Antonius 20.
- Boncompagnus, Iacobus 81.
Borromaeus, Carolus 51.
Burgonius, Anianus 2.
- Carafa, Alfonsus 18.
Caselius, Ioannes 57.
Cervinus, Marcellus 7.
Corradus, Marius 21. 55.
Crato de Krafftheim, Ioannes
63. 64. 68. 73. 77. 82.
- Duditius, Andreas 36. 39. 42.
54.
- Estensis, Hippolytus 19.
- Faber, Vidus 12.
Farnesius, Rainutius 11.
Ferrarius, Octavianus 43. 71.
Furnarius, Antonius 59. 80.
- Ghislerius, Michaelis 33.
Gorcius, Iacobus 60.
Gostinius, Andreas 53.
- Lambinus, Dionysius No. 24.
Leonora Austriae 61.
Lolgius, Vidus 1.
Lombardinus, Marcus Antonius 25.
- Magdalena Austriae 61.
Magnulus, Paulus 3.
Morandus, Franciscus 70.
Moronus, Ioannes 65.
Muretus, Marcus Antonius 26.
28. 29. 30. 31. 39.
- Natta, Marcus Antonius 27.
Nizolius, Marius 22. 52.
- Orlandus, Caesar 84.
Othomanus, Franciscus 32.
- Palaeottus, Camillus 69. 74.
76. 78. 79. 84. 86.
Perpinianus, Petrus 56.
Pigna, Ioannes Baptista 35.
Pius IV. 40. 49. 50.
Plantedius, Franciscus 53.
- Riccus, Bartholomaeus 15.
Robertellius, Franciscus 45.
Rolandus, Antonius 75.
Rubeus, Hieronymus 62.
- Sambucus, Ioannes 37.
Saulius, Stephanus 13. 34.

Seripandus, Hieronymus 4. 5.	Titius, Io. Baptista 47.
44.	Turrianus, Michaelis 38.
Sigonius, Carolus 41.	Turritianus, Ioannes 48.
Siluius, Andreas 46.	
Sirlettus, Gulielmus 67.	Victorius, Petrus (?) 17.
Stella, Vincentius 23.	
Sturmius, Ioannes 14.	Zamoscius, Io. Sarius 85.

Index nominum*) ac rerum memorabilium.

Academia duodecim adulescentium pag. 25.	Ariostus, Ludouicus, poeta pag. 124. 125.
Academia Veneta 69. 70.	Aristoteles 5. 10. 73. 125.
Accoltus, Benedictus, Rauen-nae cardinalis 18.	Aristotelis Ethica 10.
(Aldina) officina 147.	Arpinas 40.
Aldus, uid. Manutius.	Arpinum urbs 40.
Alexander (Magnus) 83.	Arrius, C. 64.
Amaltheus, Io. Baptista 166.	Asper, Aemilius, grammaticus 121.
Amasaëus, Pompilius 95.	Asula urbs 52.
Amasaëus, Romulus 95.	Asulanum (praedium P. M.) 156.
Amulius, Cardinalis 110.	Augusta (Vindelicorum) 68.
Angulus 17.	Augustinus, Antonius 75.
Antipodes 54.	
Antonius, Io., bibliopola Mediolanensis 92.	Baduarius, Federicus, Academiae Venetae conditor 70.
annus scalaris 125.	Bargaëus, Petrus, gymnasii Pisani rector 65. 68.
Apelles 59.	Bembus, Petrus, cardinalis 24. 62.
<i>ἀποδοσία</i> 66.	Bembus, Torquatus 62.
Apostolica sedes 106. 122. 126. 167.	Benacensis ora 156.
Apostolorum cultus ac ueneratio 128.	Bladus, Antonius 14.
Arcadia, poema Sannazarii 8.	

*) Nomina eorum, qui in priore indice enumerantur, hoc loco non recepi, nisi in epistulis ad alios datis occurrunt.

- Bonamicus, Lazarus 23. 24.
 Bonifacius, Gaetae princeps 97.
 99.
 Bononia 65. 71.
 Bononienses 65.
 Borromaeus, Carolus, cardina-
 lis 110.
 Bosius, Paulus, Epidaurensis
 60.
 Britannica legatio (Regin. Poli)
 106.
 Britannica natio 107.
 Brixia 52. 75.
 Bunellus, Petrus, Tolosas 21.
 22. 114.

 Caesar, C. Julius 40. 57. 61.
 83. 130.
 Caesius, P. 130.
 Camillus, Julius, Foriuliensis
 23.
 Campani 21.
 Capra, Bartholomaeus, Medio-
 lanensis 156.
 Capycius, Scipio 9.
 Carafa, Antonius, marchio
 Montisbelli 44.
 — Carolus, cardinalis 44. 141.
 — Io., Palliani dux 44.
 cardinales 98. 100. 101. 106.
 137. 158. 160. 163.
 cardinalium collegium 93. 100.
 106.
 cardinalis persona 105.
 Carolus IX. rex Gallorum 122.
 Catullus, C. Valerius, 3. 6. 60.
 62. 63.
 Ceneta urbs 82.
 Ceruinus, Marcellus 52.
 — Romulus 14.
 Christi causa 82.
 Christi ecclesia 70. 128.
 — vicarius 103. 107. 109.
 Christiana disciplina 105.
 — militia 86.
 Christiana pietas 82. 121.
 — religio 20.
 — res publica 93. 102. 103.
 109. 118. 132.
 Christianus homo 21. 55. 74.
 110.
 Cicero, M. Tullius 3. 5. 6. 7.
 11. 32. 33. 37. 40. 42. 59.
 61. 63. 73. 91. 113. 114. 130.
 — uid. etiam s. u. Manutius.
 Concilium uid. Tridentinum c.
 102.
 Conclauē 106.
 Contarenus, Gaspar, cardinalis
 24.
 Cornelius, cardinalis 141.
 Cretenses 67.
 Croesi diuitiae 150. 156.
 Cures, urbs Sabinorum 40.
 cydonites 146.
 Cyllenius, Raphaelis 78. 94.
 Cyprianus, Caecilius 97.

 Demetrius, *περὶ ἐρμηνείας* 78.
 Deus 3. 9. 11. 13. 20. 24. 30.
 45. 67. 69. 70. 71. 79. 81.
 85. 86. 87. 90. 93. 99. 101.
 105. 106. 107. 108. 109. 110.
 118. 119. 122. 126. 129. 137.
 141. 143. 146. 147. 153. 154.
 Diodorus Siculus 78.
 Dionysius Halicarnassensis 85.
 domesticæ difficultates 12. 24.
 151. 152.

 Ecclesia 19. 34. 83. 92. 99.
 101. 102. 104. 106. 107.
 Ecclesia catholica 122.
 eloquentia 24. 26. 40. 46. 72.
 75. 105.
 emblema 159.
 Empiricus, Sextus 121.
 Epicurus 5.
 Epidaurus 60.
 Episcopus 69.
 equitandi iactatio 1.

ἱερὺν 66.

Estensis, Alfonsus, dux 76. 77.

Estensis, Hippolytus, cardinalis
29. 30.

Euripides 3.

exercitationes (corporis) 17. 155.

Faletus, Hieronymus, Ferrariensis apud rem publicam Venetam orator 46.

Faloppius, Gabrielis, medicus
77. 89.

Farnesii (Pauli III.) aula 51.

Farnesius, Alexander, cardinalis 13. 34. 51. 52.

Fascitellus, Honoratus 6. 8.

Fasinardus, Iosephus 84.

fasti Romani 78.

Ferdinandus I. imperator 80.
118. 119.

Ferraria urbs 15. 30. 46. 76.

Ferrarius, Hieronymus 18.

Ferrarius, Octavianus 11. 156.

Flaminius, Marcus Antonius
23.

Flavius, Ioannes Paulus 44.

Forum romanum 40.

Forum Iulii 84.

Galli 43.

Gallia Cisalpina 130.

Gallicus sermo 43.

Gallorum rex (Henricus II.) 85.

Gauderina balnea 146.

Genua, Marcus Antonius, Patavinus, philosophiae doctor 117.

Genua urbs 154. 155.

Gilius, Onuphrius 139. 140.

Gracchi, Ti. et C., 57. 58.

Graeca lingua 44.

Graeci 96.

Graecia 73. 114.

Gratius Faliscus 10.

Gregorius XIII. 158. 160 (163).

gymnasia Italiae 123.

gymnasium romanum 137.

Haeretica prauitas 126.

haeretici 109.

Hebraica lingua 45.

Henricus VIII. Britanniae rex
103. 104. 106.

Hirrus, C. 91.

historia 10.

Hispani 43.

Hispanicus sermo 43.

Homerica magniloquentia 153.

Honoratus uid. Fascitellus.

Honorius, Alexander, Staffolanus, P. M. gener 166.

Horatiana interpretatio 95.

Horatius, Qu., Flaccus 95. 154.

horologium 68.

Imprimendi ius 61.

imprimendorum librorum onus
25.

interpretandi ratio 31. 32.

Irus 150.

Italia 40. 43. 44. 45. 49. 89. 99.

Italiae gymnasia 123.

— principes 80. 87. 123.

— ocellus 156.

Italica lingua 41. 43.

Italicae ciuitates 65.

Italicus sermo 43. 63.

Qu. Iubius uel Iunius 130.

Iudeca insula 54.

Iunta, Bartholomaeus 157.

Iunta, Francisca 157.

Kalendarium romanum 78.

Laelius, C. 67.

Lapides ueteres 48.

Latii ius 67.

Latina lingua 38. 39. 40. 41.

42. 44. 45. 72. 73. 74. 75.

120.

Latinae linguae pronuntiatio
40. 41.

Latina oratio 33. 49. 113.

Latinae litterae 41.

Latine scribendi facultas 52.

— — ratio 44.

— — recta uia 25. 74.

Latini libri 61.

Latinus sermo 41.

leguleii 75.

Leo, Sebastianus 64.

libertas ciuitatis 58.

librorum laus 148.

Liuius, Titus 32. 42.

Longolius, Christophorus 28.

Lucenses aquae 1.

Lucrinus lacus 67.

Lugdunum urbs 122.

Lutetia (Parisiorum) 117.

Maffeus (Maffaeius), Bernardus,
cardinalis 26. 33. 34.
35. 51.

magistratus 56. 57.

Magnulus, Paulus 114.

Malagutius, Horatius, Pontificis
cubicularius 155.

Manutius, Aldus, pater P. M.
7. 12. 15. 18. 22. 25. 100.
121. 131.

— —, filius P. M. 53. 60. 90.
91. 97. 98. 121. 131. 147.
153. 156. 157. 163.

— Antonius, frater P. M. 17.
28. 71. 81. 94.

— Catharina, P. M. uxor 28.
72. 81. 89. 147.

— de Manutiis, frater P. M.
28.

— Hieronymus, filius P. M.
60. 79. 81.

— Maria, filia P. M. 53. 141.
160. 166.

— Octauinus, filius P. M. 84.
— Paulus, nascitur Venetiis
145.

Manutius Paulus, magistris
uititur indoctis 24.

— — Bunelli praeceptis ex-
colitur per quadriennium 21.

— — per biennium aegrotat
24.

— — ad aquas Lucenses pro-
ficiscitur 1.

— — domesticis controuersiis
implicatur 7.

— — officinam patris denuo
instaurat 3.

— — locos emendatos habet
supra bis mille 3.

— — magno studio editio-
nes parat 3.

— — Romam abducitur 24.

— — Aristotelis Ethicis ope-
ram dat 10.

— — Academia XII nobi-
lium adulescentium occupa-
tur 25.

— — anno 1539 Romam pro-
ficiscitur 12.

— — Ferrariae aegrotat 15.

— — uxorem habet Cathari-
nam Odoniam 29.

— — multae ei condiciones
cum emolumento offeruntur
29, quas cum aliis de causis
reicit, tum oculorum morbo
impeditus 68. 72.

— — Brixiae Vincentium
Stellam uisit 53.

— — Gabrielis Faloppii cura
conualescit 77.

— — reus factus patria ali-
quandiu caret 81. 84.

— — cum Robortellio in gra-
tiam redit 94.

— — Romam migrat a Pio IV.
uocatus 100. 109, stipendio
quingentorum scutatorum
(145).

— — falsus rumor est eum
Roma exclusum esse 126.

- Manutius, Paulus** prope desperata salute Cratoni filium commendat 131.
 — — extremo mense Sept. 1570 Venetias redit 149.
 — — paullo post Plebe Sacci commoratur 147—148.
 — — Venetias reuersus de caelo mutando consilium capit 154.
 — — nobilitate a Maximiliano II. donatur 163.
 — — Genuam proficisci constituit 154, sed Mediolani apud Capram consistit, ubi totam hiemem remanet 154—156.
 — — Romam proficiscitur, ut filiam nubilem in patriam reducat 160, iussu Gregorii XII. I in urbe stipendio honorifico retinetur 158, filiam collocat Alexandro Honorio 166, paullo post graui morbo decumbit 167. 168, quo mortuus est uere anni 1574.
- Libri eius:**
 Antiquitatum romanarum 26. 29. 34. 35. 50:
 — — de ciuitate romana 50.
 — — de legibus romanis 30. 37. 48. 50. 75.
 — — de comitibus 50. 59.
 — — de magistratibus 56. 59.
 — — de senatu 59.
Commentarius ad Ciceronis
 ep. ad familiares 114. 158.
 — — ad Brutum 45. 50.
 — — ad Qu. fratrem 37. 45. 50.
 — — orationes 34. 157. 161. 165.
 — — pro Archia 162. 166.
 — — pro Deiotaro } non abso-
 — — pro Ligario } lutus 166.
 — — pro Sextio 34. 35. 37. 50. 52.
- Kalendarium romanum** 78.
Margaretha ancilla P. M. 53.
Maria, Britanniae regina 106. 107.
 — P. Manutii filia uid. Manutius.
Marius, C. 32.
Maternus, Firmicus 125.
Maximilianus II., Imperator 80. 117. 132. 134. 135. 136. 150. 163. 164.
Maximiliani II. filius (Rudolphus II.) 80.
Medea Euripidis 3.
Medices, Sixtus 84.
Mediolanum urbs 154. 156. 157.
militaria munera Venetiis populo data 4.
Mirandula Antonius, episcopus Casertae 52.
Miscouius, Petrus 116.
Molinus, Franciscus 64. 65.
Moronus, Ioannes, Cardinalis 64. 106. 110. 141.
Muretus, Marcus Antonius 54. 66.
 —, frater eius 68.
Musae 9. 90. 154.
Musarum miserrima conditio 80.
- Natta, Marcus Antonius** 70. 75.
Neapolis urbs 120.
Nicolaus Cretensis 67. 84.
Nizolii thesaurus Ciceronianus 52.
nummi ueteres 48.
- Odoardus VI., Britanniae rex,** 106.
Odonia, Catharina, P. M. uxor 27.
Odonius, Carolus, P. M. uxoris frater 29. 148.
 — **Hieronymus, P. M. socer** 30.
 — **Reginaldus, P. M. uxoris frater** 29.

- officina typographica 95.
 orator Imperatoris 131. 164.
 Orlandi bibliotheca 165.
 Othomani Francisci Institutio-
 nes 69.
 Ouidii Tristia 3.
 Ovidius 3.

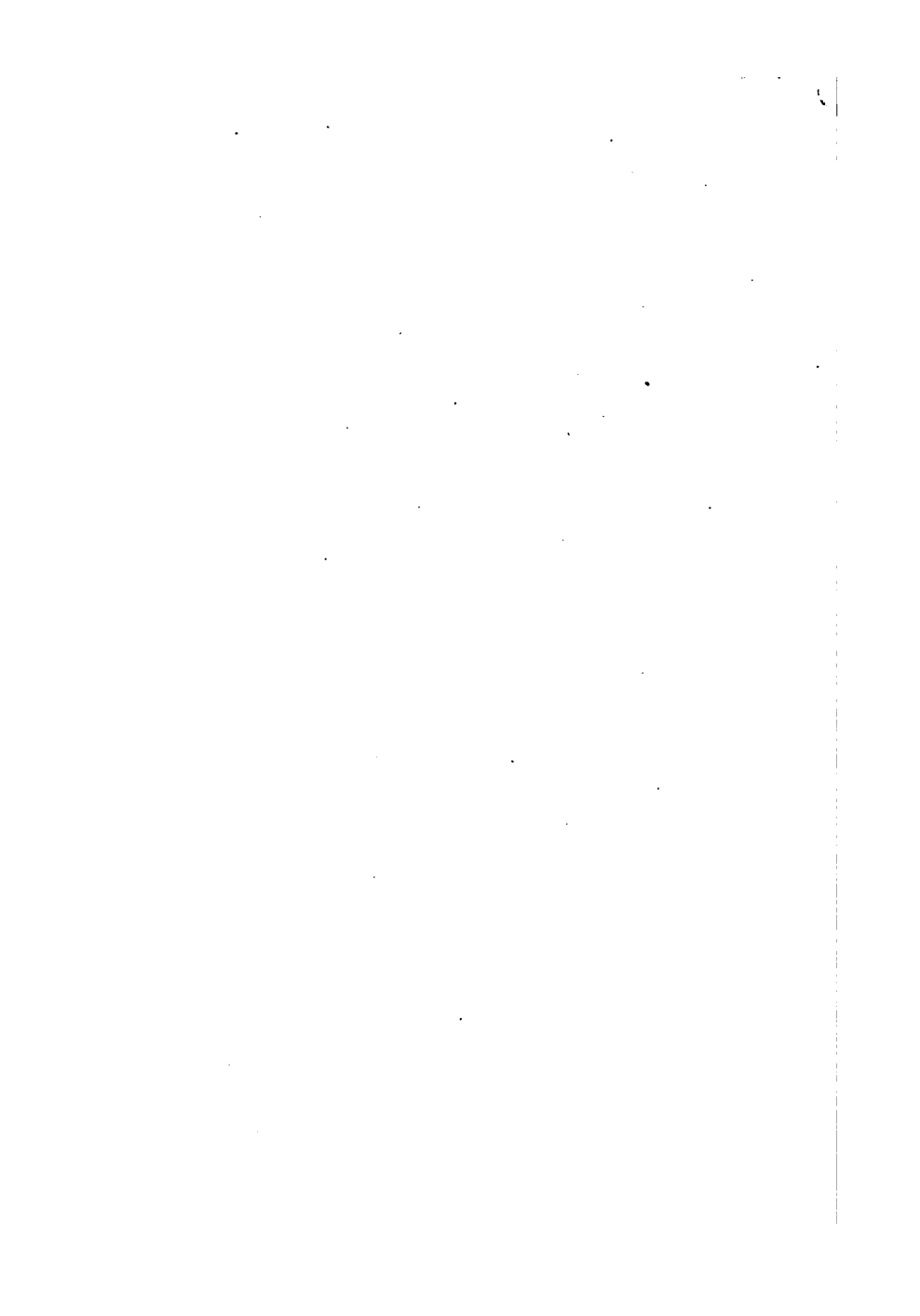
 Pace Scala, iurisconsultus Pa-
 tauinus 89.
 Palaemon 121.
 Palaeottus, Camillus 95.
 Palaeottus, cardinalis 167.
 Palatina bibliotheca 14.
 Pancirolus, Vidus 75.
 Pandectarum libri 18.
 Pantagattus, Octavius 10. 12.
 16.
 Panuinius, Onuphrius 67. 140.
 Parma urbs 50. 51.
 Patauinum gymnasium 104.
 Patauium 14. 64. 81. 89. 104.
 117. 131.
 Patricius, Andreas, Polonus
 116.
 patrocinium litterarum 13.
 Paulus III., pontifex Romanus
 19. 87. 104. 106.
 — IV. — — 44.
 Perna, Petrus, Basileensis 68.
 pestilentia 46.
 pestis 27.
 Petri navis 20.
 Phoebus 9.
 philosophi 2. 39.
 philosophia 105. 123.
 Philelphi 21.
 Pisae 2. 65.
 Pisanum gymnasium 78.
 Pisaurum 149.
 Pius IV. pontifex Romanus 93.
 96. 97. 110. 112. 116. 137. 145.
 — V. — — 126. 137. 139.
 145. 160.
 Plato 66. 78. 76.
 Plautus, T. Maccius 6. 40. 63.

 Plebs Sacca 148.
 Plinius C. Secundus 73.
 Plutarchus 32.
 Podocatharus, Hercules 60. 64.
 84.
 Pola urbs 67.
 Polus, Reginaldus, cardinalis
 22. 24. 74. 103. 104. 105.
 106. 107. 117.
 Pontifex maximus 133. 138.
 139. 141. 142. 145. 163.
 — summus 100. 156.
 — romanus 93. 112. 145.
 Pontifices superiores 93. 100.
 Pontificia auctoritas 45. de P.
 a. Poli libellus 104.
 Pontificium ius 44. 105.
 Pontificis de officio scripsit
 Polus 106.
 Pontificum instituta 107.
 posteritatis utilitas proprium
 Manutiorum familiae 46.
 — adiuuandae consuetudo 77.
 Portulaca, Vincentius, Brixia-
 nus 75.
 Principes Christiani 118.
 Propertius, Sextus 62.

 Quinqueecclesiensis episcopus
 118.

 Rauenna 129. 130.
 Rauennas historia 129.
 Regium urbs 155.
 Rhambertus, Benedictus 24.
 Ritiis, Zerbinus 122.
 rixa inter operarios 85.
 Roma 12. 25. 40. 44. 48. 51.
 65. 83. 97. 98. 100. 106. 107.
 108. 109. 112. 115. 123. 126.
 127. 133. 138. 141. 142. 143.
 144. 145. 149. 153. 158. 166.
 Romana ciuitas 59.
 — eloquentia 33. 43.

- Romanae lingua 44. 52.
 — uina 155.
 Romanae antiquitates
 — — leges uid. Paulus Manu-
 tius.
 — litterae 42. 43.
 — res 96.
 Romanorum comitia 59.
 Romanum caelum 138. 153. 163.
 Romanum negotium 145.
 Romanus populus 41. 42.
 — sermo 38.
 Rouillius Lugdunensis 122.
- Sabini colles 139.
 Sabinus 40.
 sacri libri 105.
 sacrorum uetus disciplina 106.
 Sadoletus, Paulus, cardinalis
 24.
 Sallustius, C. Crispus 32. 61.
 saltatorum lusus 4.
 Sannazarius, Jacobus 8. 9. 10.
 Scipio Africanus minor 67.
 scribendi uicissitudo fructuo-
 sa 4.
 Sebosus 64.
 Sempronia familia 57.
 Seripandus, Hieronymus, car-
 dinalis 94. 100.
 Seuerus, Franciscus, Ferra-
 riensis 84.
 Sigonius, Carolus 65. 78. 94.
 Siluii interpretatio Horatii 95.
συναγχα 4.
 Socrates 21.
 Sparta 11.
 spiritus diuinus 101. 102.
 — sanctus 107.
 Stella, Fabius, Brixianus 53.
 Sturmius, Io. 69.
- Streinius, Richardus 150.
 Sulla, L. Cornelius 32. 57.
 Sulpicius, P. 58.
 Syrianus 62.
- Tabulae XII 165.
 Taurellus, Laelius 75.
 taurorum uenationes 4.
 Terentius, P., Afer 6. 40. 63.
 Themistius 3.
 Trans cardinalis 110.
 transalpinae gentes 99.
 — nationes 45.
 transalpini homines 18. 45.
 transalpinum malum 102.
 tribunatus plebis 58.
 tricae domesticae 163.
 Tridentinae actiones 118.
 Tridentinum concilium 98. 102.
 107.
 Turcicum bellum 145.
 typi Graeci 94.
 typographiae cura 7. 54.
 typographicum munus 7.
- Variarum lectiones Mureti 84.
 Vaticanus 97.
 Veneti caeli benignitas 145.
 Venetiae 15. 21. 41. 81. 100.
 115. 131. 138. 144. 149. 155.
 Venetiarum angustiae uiarum
 155.
 — laus 7. 18. 58. 59. 144.
 — nomen clarissimum 65.
 — sermo 41.
 Venus Coa 59.
 Venusinus poeta 154.
 Vergilius, P., Maro 7. 32.
 Vicomercatus, Franciscus, Pa-
 risinus 117.
 Victorius, Marianus 137.

This book should be returned to the
Library on or before the last date stamped
below.

A fine of five cents a day is incurred by
retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

G. F. STECHERT & Co.
(ALFRED HARNER)
NEW YORK

L 32.100.90
Epistulae selectae;
Widener Library

005959731

3 2044 085 179 976